

Παρασκευή Ι. Παπαδάκη - Γεώργιος Μ. Ζάβρας



ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Χ. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ
"ΣΠΙΡΤΟΚΟΥΤΗΣ"

Ένα όνομα, μία ιστορία

ΕΜΜ Χ ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ

• ΣΠΙΡΤΟΚΟΥΤΗΣ •

1860 - 1913

ΤΟ 1860 ΓΕΝΝΗΘΗΚΕ ΣΤΟ

ΟΥΧΡΟ ΛΕΣΙΝΙΟΥ

ΤΟ 1890 ΕΚΟΥΡΕΝΕ ΕΛΛΗΝΕΣ

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΑΣ

ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΙ

ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΙ

ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΙ

ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΙ

ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΙ

ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΙ

ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΙ

ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΙ

ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΙ

ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΙ

ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΙ

ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΙ

ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΙ

ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΙ

ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΙ

ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΙ

ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΙ

ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΙ

ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΙ

ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΙ

ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΙ

ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΙ

ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΙ

Σελιδοποίηση & Σχεδιασμός εξωφύλλου:
Δημιουργικό γραφείο Public Graphics (Γιώργος Πολίτης)
τ. 210 613 0035 | e-mail: gpol@otenet.gr | www.publicgraphics.gr

Εκτύπωση:
Λυχνία
Ανδραβίδας 7, Χαμόμυλο Αχαρνών, Αττική.
τ. 2103410436 | F. 2103425967
www.lyhnia.com | info@lyhnia.com

Copyright @ Παρασκευή Ι. Παπαδάκη - Γεώργιος Μεν. Ζάβρας,
Αθήνα 2017.

Διατίθεται δωρεάν από τους συγγραφείς μέσω του Καμπανείου Ιδρύματος, του Συλλόγου Λασιθιωτών Αττικής «Ο Δικταίος», του Συνδέσμου Λασιθιωτών Ηρακλείου «Το Οροπέδιο», του Εκπολιτιστικού και Λαογραφικού Συλλόγου Οροπεδίου Λασιθίου και της Πνευματικής Εστίας Οροπεδίου Λασιθίου.

Προσοχή: Η αντιγραφή, άντληση στοιχείων και άλλων περιεχομένων του βιβλίου επιτρέπεται μόνο με την έγκριση των συγγραφέων.

“Στη μνήμη του πατέρα μας Ιωάννη και των αδελφών του”

Περιεχόμενα	Σελίδα
-Εισαγωγικό σημείωμα	8
-Πρόλογος	10
-Ο Εμμανουήλ	13
-Ο «Σπιρτοκούτης» και οι ανεμόμυλοι	21
-Στην επανάσταση του 1897	41
-Στην Κρητική Πολιτεία	51
-Ο Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος και η είσοδος των Κρητών Βουλευτών στην Ελληνική Βουλή	74
-Η συστράτευση των Κρητών	84
-«Παρών» στο Ανεξάρτητο Σύνταγμα Κρητών	89
-Στη Χειμάρρα με τον Σ. Σπυρομήλιο	94
-Λίγα λόγια για τη Χειμάρρα	107
-Στη μάχη του Πήλιουρι	112
-Οι Δροσουλίτες	126
-Οι πολιτικές σκοπιμότητες των Μεγάλων Δυνάμεων	128
-Στο Οροπέδιο Λασιθίου	143
-Παράρτημα	145
-Βιβλιογραφία	151

Εισαγωγικό σημείωμα

Η παρούσα έκδοση αποτελεί εξέλιξη της προηγούμενης με τίτλο «ΦΟΡΟΣ ΤΙΜΗΣ Σ' ΕΝΑΝ ΗΡΩΑ», που έγινε στα πλαίσια των εκδηλώσεων μνήμης για τον Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκη «Σπιρτοκούτη» στο Οροπέδιο Λασιθίου τον Αύγουστο 2013 με τη συμπλήρωση 100 χρόνων από τον ηρωικό θάνατό του.

Αρχικά στη μελέτη αυτή οδηγηθήκαμε από την επιθυμία μας να γνωρίσουμε τον παππού μας, τον Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκη, τον επονομαζόμενο «Σπιρτοκούτη», τον εφευρέτη του αντλητικού ανεμόμυλου του Οροπεδίου Λασιθίου, που δεν τον ζήσαμε επειδή έπεσε πολεμώντας για την πατρίδα. Αφού μελετήσαμε το έργο της ζωής του και την εποχή του ανατρέχοντας σε ιστορικά αρχεία, σε ελληνική και ξενόγλωσση βιβλιογραφία, θελήσαμε να παρουσιάσουμε τη βιογραφία του για να μάθουν οι νεότεροι για τον Έλληνα πατριώτη με το ανάστημα του ήθους και της ανδρείας, που δεν είναι μόνο «δικός» μας παππούς, αλλά αποτελεί μέρος της ιστορίας και της πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου.

Το χρονολόγιο της ζωής του συμπίπτει με πολλά σημαντικά γεγονότα της Ελληνικής ιστορίας στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ου αιώνα, όπως αυτά σχεδιάστηκαν από τους ηγέτες της εποχής και διαμορφώθηκαν από το λαό και τις συγκυρίες σε δύο περιοχές με δεσμούς αίματος και μακραίωνη ιστορία, την Κρήτη, όπου γεννήθηκε και έζησε και τη Βόρεια Ήπειρο, όπου έπεσε μαχόμενος για την ελευθερία της. Μέσα σ' αυτό το χωροχρονικό περίγραμμα αναλύουμε την πολύπλευρη προσωπικότητά του, την έντιμη και πατριωτική πολιτική του δράση στην Κρητική Πολιτεία (Πάρεδρος στο Δήμο Ψυχρού Λασιθίου και Πληρεξούσιος στη Β' Συντακτική Συνεύληση), καθώς και την πρωτοποριακή εφεύρεσή του, τον αρδευτικό ανεμόμυλο, μια πολύ μεγάλη προσφορά στον τόπο του και στους συμπατριώτες του, που συντέλεσε στην αναβάθμιση του βιοτικού τους επιπέδου σε αθηναϊνούς πολύ πιο δύσκολους καιρούς. Στη συνέχεια εστιάζουμε στους τελευταίους μήνες της ζωής του, στην εθελοντική συμμετοχή του στον Α' Βαλκανικό Πόλεμο 1912-13 και συγκεκριμένα στο θέατρο των επιχειρήσεων της Χειμάρρας και στη θυσία του στο βωμό της τιμής και της ελευθερίας των υπόδουλων αδελφών της Βόρειας Ηπείρου.

Μέσα απ' αυτό το «ταξίδι» στη ζωή του Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκη παρουσιάζουμε σημαίνοντα πρόσωπα και σημαντικά γεγονότα της εποχής εκείνης από την Κρήτη και τη Βόρεια Ήπειρο με παράλληλη απεικόνισή τους μέσω υπομνηματισμένων φωτογραφιών, «κάρτ-ποστάλ», χαρτών,

εγγράφων και άλλων, όλων όσων τεκμηριώνουν την ιστορική αλήθεια κάνοντας συγχρόνως την ανάγνωση ελκυστική. Αναφερόμαστε σε προσωπικότητες με ανθρωπιστική και πατριωτική δράση για να μας θυμίσουν πολύτιμες αρχές και αξίες και να μας αφυπνίσουν για να υπερβούμε τα μεγάλα εμπόδια της σημερινής συγκυρίας.

Στο σημείο αυτό θα θέλαμε να εκφράσουμε τις θερμές ευχαριστίες μας στον κ. Γεώργιο Παναγιωτάκη, ιστορικό ερευνητή-συγγραφέα, για την τιμή που μας έκανε να προλογίσει το πόνημα αυτό. Επίσης ευχαριστούμε την κ. Ρεγγίνα Κατσιμάρδου από το Αρχείο Ιστορικών Εγγράφων της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας Ελλάδος καθώς και την κ. Ιφιγένεια Μουρμούρη από το Αρχείο Ιδρύματος Ιστορίας του Ελευθερίου Βενιζέλου και της Αντίστοιχης Εθνικής Περίόδου-Λέσχης Φιλελευθέρων Αθήνας, για την πολύτιμη συνδρομή τους στην έρευνά μας. Ακόμα ευχαριστούμε την κ. Αλεξάνδρα Οικονομάκη-Τζινιέρη, φιλόλογο, για τις διορθώσεις των χειρογράφων του παρόντος βιβλίου. Τέλος ιδιαίτερες ευχαριστίες ανήκουν στον κ. Γεώργιο Πολίτη, γραφίστα, για το σχεδιασμό του βιβλίου, την επιμονή και υπομονή, που επέδειξε κατά το χρονικό διάστημα της διεκπεραίωσής του και την καλαίσθητη παρουσίαση αυτού.

Αθήνα 27 Ιανουαρίου 2017,
Παρασκευή Ι. Παπαδάκη
Γεώργιος Μεν. Ζάβρας

Σημειώσεις:

- Οι ημερομηνίες του κειμένου ακολουθούν το «Ιουλιανό» ημερολόγιο, που ίσχυε την εποχή των γεγονότων.
- Οι παράγραφοι με πλάγια γραφή έχουν ληφθεί αυτούσιες από κείμενα εποχής.

Πρόλογος

Αν ο θάνατος για ορισμένους σημαίνει αφανισμό, αιώνια σιγή και αδράνεια, για άλλους αποτελεί δίδαγμα, προτροπή, παράδειγμα προς μίμηση και ακόμα τρόπο σκέψης ή συμπεριφοράς.

Στη δεύτερη κατηγορία ανήκει χωρίς αμφιβολία ο Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκης ή Σπιρτοκούτης. Πρόκειται για μια εμβληματική προσωπικότητα, πρότυπο προσφοράς και υπόδειγμα γενναιότητας, θάρρους και αγωνιστικότητας.

Προικισμένος με ευρηματική ικανότητα και επαρκείς τεχνικές γνώσεις, θέλει να φανεί χρήσιμος στους κουρασμένους συντοπίτες του. Επινόει λοιπόν και κατασκευάζει τον πρώτο αντλητικό ανεμόμυλο, που γίνεται αργότερα το σύμβολο του Λασιθίου. Γίνεται έτσι ο πρώτος εφευρέτης και παράλληλα ευεργέτης, αφού κατορθώνει και τιθασεύει την αιολική ενέργεια και την θέτει στην υπηρεσία του Λασιθιώτη.

Ο κάμπος με την αναδιάρθρωση των καλλιεργειών μετατρέπεται από βοσκότοπος σ' ένα απέραντο αγροκήπιο και οι μύλοι δίνουν με τον καιρό τη δική τους αισθητική διάσταση στην περιοχή.

Στο προσκήνητο των καιρών, που το έκρουαν τότε οι μάχες των Αρχανών το 1897, ανταποκρίνεται πρόθυμα και συμμετέχει ως οπληρχηγός με άλλους Λασιθιώτες.

Το 1906 εκλέγεται πληρεξούσιος της περιοχής στις εκλογές για την ανάδειξη της Β' Συντακτικής Συνέλευσης.

Με το ανυπότακτο εθνικό του φρόνημα και την ζέουσα φιλοπατρία του βρίσκεται εθελοντής στον Α' Βαλκανικό Πόλεμο, αν και πατέρας οχτώ παιδιών. Ως ομαδάρχης αργότερα παίρνει μέρος σε πολλές μάχες, που έχουν απελευθερωτικό χαρακτήρα. Σε κάποιο γειτονικό ύψωμα της Χειμάρρας πέφτει θύμα του εχθρικού πυροβόλου.

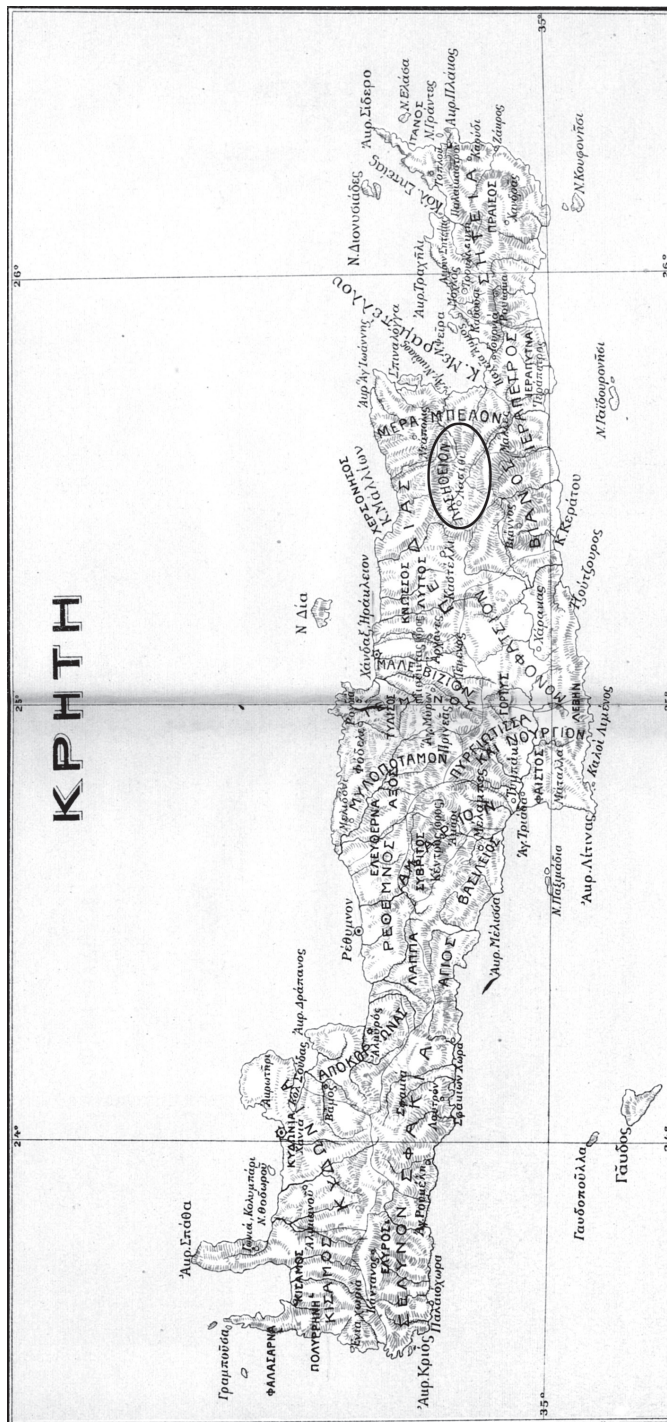
Δύο καλαίσθητα και με πλούσια εικονογραφική τεκμηρίωση βιβλία, το πρώτο με τον τίτλο «Φόρος τιμής σε έναν ήρωα» και το παρόν, προσφέρονται ως «ευώδες», για τη μνήμη του, θυμίαμα.

Η ανεύρεση στοιχείων, η ανακάλυψη αρχείων, η ιστορική ανίχνευση και η συνεχής κοπιαστική προσπάθεια περιποιούν ιδιαίτερη τιμή στους απογόνους του ήρωα και ειδικότερα στην εγγονή του, Παρασκευή Παπαδάκη και τον σύζυγό της Γεώργιο Ζάβρα.

Τέτοιες πρωτοβουλίες στην εποχή μας με τις υλόφρονες αντιλήψεις της, καθοδηγούν και φρονηματίζουν. Προάγουν ακόμα και ενισχύουν την ιστορική μνήμη, που είναι το ισχυρότερο όπλο των λαών.

Η γεντείρά του, το Ψυχρό, όπως και η επαρχία Λασιθίου, αισθάνονται δικαιολογημένη υπερηφάνεια για την ευδιάκριτη ηρωική του παρουσία στους αγώνες της πατρίδας μας και τους αγώνες του Λασιθιώτη δουλευτή.

Γεώργιος Παναγιωτάκης
Συγγραφέας – Ιστορικός ερευνητής



Χάρτης της Κρήτης (Στ. Ξανθουδίδης 1909).

Ο Θάνατος του Διγενή

«Ο Διγενής ψυχομαχεί κ' η γη τονε τρομάσσει,
βροντά κ' αστράφτει ο ουρανός και σειέτ' ο απάνω κόσμος
κι ο κάτω κόσμος άνοιξε και τρίζουν τα θεμέλια,
κ' η πλάκα τον ανατριχιά πως θα τότε σκεπάση,
πως θα σκεπάση τον από τση γης τον αντρειωμένο.
Σπίτι δεν τον εσκέπαζε, σπήλιο δεν τον εχώρει,
τα όρη εδιασκέλιζε, βουνού κορφές επήδα,
χαράκί αμαδολόγαγε και ριζιμιά ξεκούνειε.
Στο βίτσιμα ήπιανε πουλιά, στο πέταμα γεράκια,
Στο γλάκιο και στο πήδημα τα λάφια και τ' αγρίμια.
Ζηλεύει ο Χάρος με χωσιά, μακρά τότε βιγλίζει,
κ' ελάβωσέ του την καρδιά και την ψυχή του πήρε».

(Ακριτικό τραγούδι)

Ο Εμμανουήλ

Στο ιερό βουνό της Δίκτης λίγο πιο κάτω από το ονομαστό Δικταίο Άντρο, όπου κατά τη μυθολογία γεννήθηκε ο Δίας ο μεγαλύτερος θεός του αρχαιοελληνικού πανθέου, βρίσκεται το χωριό Ψυχρό, στο οποίο γεννήθηκε ο Εμμανουήλ Παπαδάκης του Χαραλάμπους. Σ' αυτό το δοξασμένο τόπο πρωτοείδε το φως της ζωής γύρω στα 1860, σε μια φύση λιτή και συγχρόνως μεγαλόπρεπη, σ' ένα χωριό όμως, που την εποχή εκείνη υπέφερε από τον Οθωμανικό ζυγό. Η ιερότητα του χώρου αυτού σμίληψε τη ψυχή του. Η μαγεία του Λασιθιώτικου ουρανού μαζί με τους μύθους και τους θρύλους της περιοχής επηρέασαν τη σκέψη, τα συναισθήματα και εξήραν τη φαντασία του.

Διαπλάστηκε ως χαρακτήρας λιτός, ασκητικός, αγέρωχος, ανάλογος με τη δωρικότητα του τόπου, που γεννήθηκε και πήρε τα πρώτα μαθήματα ζωής. Έμαθε να πεισμώνει και να αντιστέκεται στον κατακτητή και στις δυσκολίες της ζωής από την ανόθευτη φύση του Οροπεδίου, όπου η Δίκη ασυμβίβαστη υψώνει το ανάστημά της. Κι' έγινε περήφανος, δυνατός, δραστήριος, θαρραλέος, ριψοκίνδυνος, γεμάτος πάθος για το τόπο αυτό και τη λευτεριά του.

Ορφανεμένος από μάνα σε μικρή ηλικία μεγάλωσε κοντά στον παπ-



Η επιβλητική οροσειρά της Δίκτης.

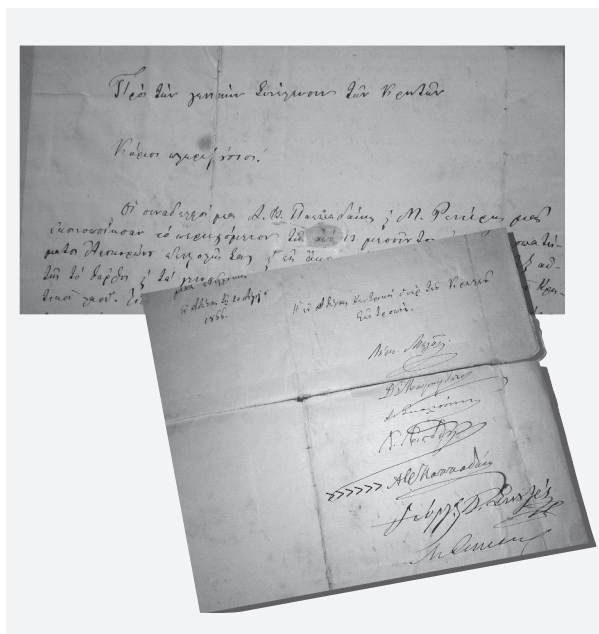
πού του, από τον οποίο πήρε ισχυρές βάσεις με αρχές και ιδανικά. Διδάχτηκε τα πρώτα κολληβογράμματα μέσα από τα εκκλησιαστικά κείμενα από τον ιερέα παππού και τον ιερέα πατέρα του, αφού τα χρόνια εκείνα στη σκληρωμένη Μεγαλόνησο οι κληρικοί ήταν οι δάσκαλοι και οι καθοδηγητές των παιδιών. Αυτοί του μεταλαμπάδευσαν τη φλόγα της πίστης στο Θεό, του πάθους για την Πατρίδα και της αγάπης στο συνάνθρωπο. Και τα αδέλφια της μητέρας του, οι Γαλανάκηδες, που είχαν δυναμική παρουσία στα δρώμενα στην Κρήτη και την Αθήνα, τον γαλούχησαν με τις αρχές και τις αιώνιες αξίες της Ελληνικής φυλής.

Σ' αυτό το χωριό με τη «θεϊκή» ενέργεια μερικά χρόνια πριν, η Κρήτη είχε χαρίσει στην Ελλάδα τον ευπατρίδη Αντώνιο Φ. Παπαδάκη, το μεγαλύτερο ευεργέτη του Πανεπιστημίου της Αθήνας μετά το Βασιλιά Όθωνα. Εκεί είχε γεννηθεί και ο ευεργέτης του χωριού Ιωάννης Α. Καμπάνης, με τη δωρεά του οποίου κτίστηκε το «Καμπάνειο Τεχνικό Σχολείο» Ψυχρού. Εκεί γεννήθηκε και ο Εμμανουήλ Δ. Γαλανάκης, ο οποίος κληροδότησε όλη την περιουσία του στο ίδιο πρωτοποριακό για την εποχή του εκπαιδευτικό ίδρυμα με σκοπό τη δωρεάν τεχνολογική εκπαίδευση των νέων, που μεγάλωναν στα χωριά της Κρήτης σε πολύ δύσκολες συνθήκες.

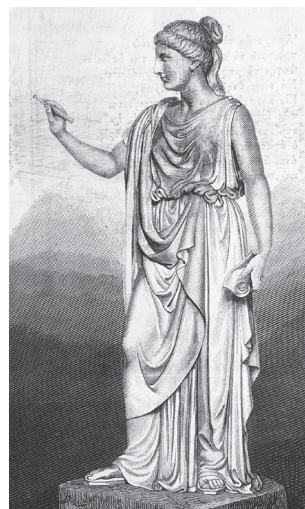


Προσωπογραφία του Αντωνίου Φ. Παπαδάκη (έργο του ζωγράφου Ιωάννη Δούκα), η οποία βρίσκεται στο γραφείο του Πρύτανη στο κεντρικό κτήριο του Πανεπιστημίου Αθήνας. Ο Αντώνιος Φ. Παπαδάκης (1811 – 1878) γεννήθηκε στο Ψυχρό Λασιθίου και ήταν αδελφός του εξισλαμισμένου Ισμαήλ Σελίμ Πασά. Απέκτησε σημαντική περιουσία στο εξωτερικό (Οδησσό και Βεσσαραβία), την οποία επένδυσε στην Ελλάδα και την κληροδότησε στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθήνας. Ήταν ο ιδρυτής του Ελληνικού Σχολείου Ψυχρού Λασιθίου «Παπαδάκειο Σχολείο» και το εμπνευστής του Τεχνικού Σχολείου Ψυχρού «Καμπάνειο Πολυτεχνείο». Ήταν βασικό μέλος της «Κεντρικής Υπέρ των Κρητών Επιτροπής των Αθηνών», της επιτροπής που βοηθούσε τους αγώ-

νες των Κρητών το 19ο αιώνα, συγχρόνως ο ίδιος πρόσφερε μεγάλα χρηματικά ποσά για την αγορά όπλων και διέθεσε τα σπίτια του στην Αθήνα για τη στέγαση τότε των προσφύγων από την Κρήτη.



Έγγραφο της «Κεντρικής Υπέρ των Κρητών Επιτροπής των Αθηνών» με το όνομα και την υπογραφή του Αντωνίου Φ. Παπαδάκη, βασικού μέλους αυτής, απευθυνόμενο στη Γενική Συνέλευση των Κρητών στις 20 Αυγούστου 1866, πριν την κήρυξη της Επανάστασης 1866-1869.



Το άγαλμα της Επιστήμης στο επιτύμβιο μνημείο του Αντωνίου Φ. Παπαδάκη, που βρίσκεται στο Α΄ Νεκροταφείο Αθήνας. Είναι έργο υψηλής καλλιτεχνικής αξίας φιλοτεχνημένο από το γλύπτη Γεώργιο Βρούτο (Εσπερος, Λειψία 15/27 Αυγούστου 1881).

Ο θαυμασμός, που έτρεφαν οι Ψυχριανοί για τους σπουδαίους αυτούς συγχωριανούς με τη βαθειά Ελληνική συνείδηση, βρήκε γόνιμο έδαφος στην ευαίσθητη παιδική ψυχή του Εμμανουήλ Παπαδάκη. Γεννήθηκε μέσα του ο πόθος της μάθησης και της προσφοράς. Αυτά οδήγησαν το ανήσυχο Κρητικόπουλο με το σπινθηροβόλο πνεύμα στην Αθήνα στους συγγενείς του, τον Εμμανουήλ Δ. Γαλανάκη και τον Αντώνιο Φ. Παπαδάκη. Ο Εμμανουήλ Δ. Γαλανάκης ήταν ιδιαίτερος γραμματέας του Αντωνίου Φ. Παπαδάκη και συγχρόνως διατηρούσε τη Γραμματεία και το Αρχείο της «Κεντρικής Υπέρ των Κρητών Επιτροπής των Αθηνών», δηλαδή της επιτροπής που βοηθούσε τον Κρητικό αγώνα, στην οποία βασικό μέλος ήταν ο Αντώνιος Φ. Παπαδάκης.

Ο Εμμανουήλ Δ. Γαλανάκης ανέλαβε το νεαρό ανιψιό (γιό της αδελφής του Ελένης) υπό την προστασία του. Αντιλαμβανόμενος τα σπάνια χαρίσματά του και διακρίνοντας τις εξαιρετικές δεξιότητές του στις τέχνες, τον κατεύθυνε στην τεχνική επαγγελματική εκπαίδευση. Έτσι με τις γνώ-

σεις, που απέκτησε και με τις φυσικές κλίσεις και ικανότητες, που είχε, σύντομα εξελίχθηκε σε άριστο τεχνουργό. Και επέστρεψε στη γενέτειρά του για να προσφέρει στους Λασιθιώτες όσα είχε μάθει με το μυαλό και τα χέρια, αλλή κι όσα είχε στην καρδιά του, όλα αυτά με τα οποία τον προίκισαν οι δύο εκείνοι μεγάλοι άνδρες, που έγιναν τα πρότυπά του κι έγινε και αυτός ακούραστος μαχητής γεμάτος συναισθήματα για τον τόπο του και τους συντοπίτες του.

Στα μέσα της δεκαετίας του 1890 ο Εμμανουήλ ήλθε σε γάμο με την Μαρία από την οικογένεια Χαλαμπαλάκη, που ήταν οι άρχοντες του χωριού. Μαζί απέκτησαν οκτώ παιδιά, 3 γιούς και 5 θυγατέρες (κατά σειρά γέννησης: την Δέσποινα, την Ελένη, τον Γεώργιο, την Σοφία, την Αικατερίνη, τον Αριστοφάνη, τον Ιωάννη και την Κυριακή). Δυστυχώς, ο πρόωρος θάνατος του Εμμανουήλ άφησε την Μαρία χήρα σε νεαρή ακόμα ηλικία, κι' όμως αποδείχτηκε δυναμική γυναίκα και άξια μάνα. Διαπαιδαγώγησε τα παιδιά της με τις πατροπαράδοτες Ελληνικές αξίες, αγωνίσθηκε για το μέγαλμα και την αποκατάστασή τους, έζησε δε



Εμμανουήλ Δ. Γαλανάκης (Ψυχρό Λασιθίου 1843 – Αθήνα 1924). Ήταν ιδιαίτερος γραμματέας του μεγάλου ευεργέτη του Πανεπιστημίου Αθήνας, Αντωνίου Φ. Παπαδάκη και συγχρόνως γραμματέας της «Κεντρικής Υπέρ των Κρητών Επιτροπής των Αθηνών». Κληροδότησε όλη την περιουσία του στο «Καμπάνειο Τεχνικό Σχολείο» Ψυχρού Λασιθίου.



Ιωάννης Α. Καμπάνης (Ψυχρό Λασιθίου 1830 – Αθήνα 1875). Κληροδότησε εξ ολοκλήρου στο «Καμπάνειο Τεχνικό Σχολείο» Ψυχρού Λασιθίου την περιουσία, που απέκτησε στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου με τη βοήθεια του εξισλαμισμένου εξάδελφού του, Ισμαήλ Σελίμ Πασά.



Τα κτήρια της δωρεάς του Αντωνίου Φ. Παπαδάκη «Παπαδάκειο Ελληνικό Σχολείο» και του κληροδοτήματος Ιωάννη Α. Καμπάνη και Εμμανουήλ Δ. Γαλανάκη «Καμπάνειο Τεχνικό Σχολείο» στο Ψυχρό Λασιθίου. Στον προαύλιο χώρο διακρίνεται η προτομή του Αντωνίου Φ. Παπαδάκη.

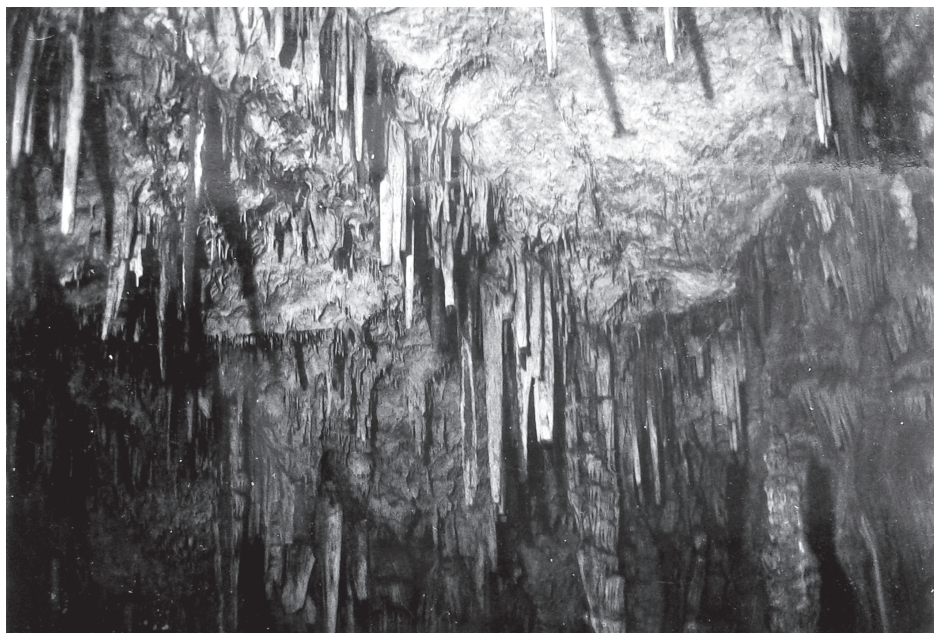
μέχρι τα βαθειά γεράματα και καμάρωσε πολλὰ εγγόνια και δισέγγονα.

Τα παιδιά, μεγαλώνοντας με τη βαρύτιμη πατρική κληρονομιά στους ώμους τους, θεώρησαν χρέος τους να συνεχίσουν το έργο του πατέρα τους και να τιμήσουν τις αρχές του. Ο πρωτότοκος γιός, Γεώργιος, κληρονομώντας την έμφυτη κλίση του πατέρα του στις τέχνες, επιδόθηκε σε πρωτότυπες κατασκευές με ιδιαίτερη επιτυχία. Επιπλέον ασχολήθηκε με τον αντλητικό ανεμόμυλο, που είχε εφεύρει ο πατέρας του, προβαίνοντας σε λειτουργικές αλλαγές προς βελτίωση της απόδοσής του.

Οι δύο μικρότεροι γιοί σταδιοδρόμησαν στις Ένοπλες Δυνάμεις. Ο Αριστοφάνης έγινε Στρατιωτικός γιατρός με ειδίκευση στην Ορθοπαιδική και παρουσίασε αξιόλογο επιστημονικό και κοινωνικό έργο. Σημαντική υπήρξε η ιατρική του προσφορά στο μέτωπο κατά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, για την οποία έτυχε πολλών τιμητικών διακρίσεων. Ο Ιωάννης, Αξιωματικός του Πολεμικού Ναυτικού με υπηρεσία στα υποβρύχια, ήταν ένας από τους λίγους διασωθέντες τραυματίες της καταβύθισης του ένδοξου υποβρυχίου «Κατσώνης», στ' ανοιχτά της Σκιάθου μετά από ηρωική μάχη με Γερμανική κορβέτα τη νύχτα της 14ης Σεπτεμβρίου 1943 και στη συνέχεια έγκλειστος στο στρατόπεδο συγκέντρωσης αιχμαλώτων πολέμου «MARLAG» στη Γερμανία. Για την ηρωική δράση του τιμήθηκε από την πατρίδα με μετάλλια ανδρείας και εξαίρετων πράξεων.



Το χωριό Ψυχρό του Οροπεδίου Λασιθίου στις αρχές του 20ου αιώνα.



Σταλακτίτες από το εσωτερικό του περίφημου Δικταίου άντρου, όπου κατά τη μυθολογία γεννήθηκε ο Δίας.



Κεντρική γειτονιά στο Ψυχρό. Φωτογραφία στις αρχές της δεκαετίας 1930.



Η γειτονιά «Κάτω Δώματα» στο Ψυχρό. Φωτογραφία δεκαετίας 1920.

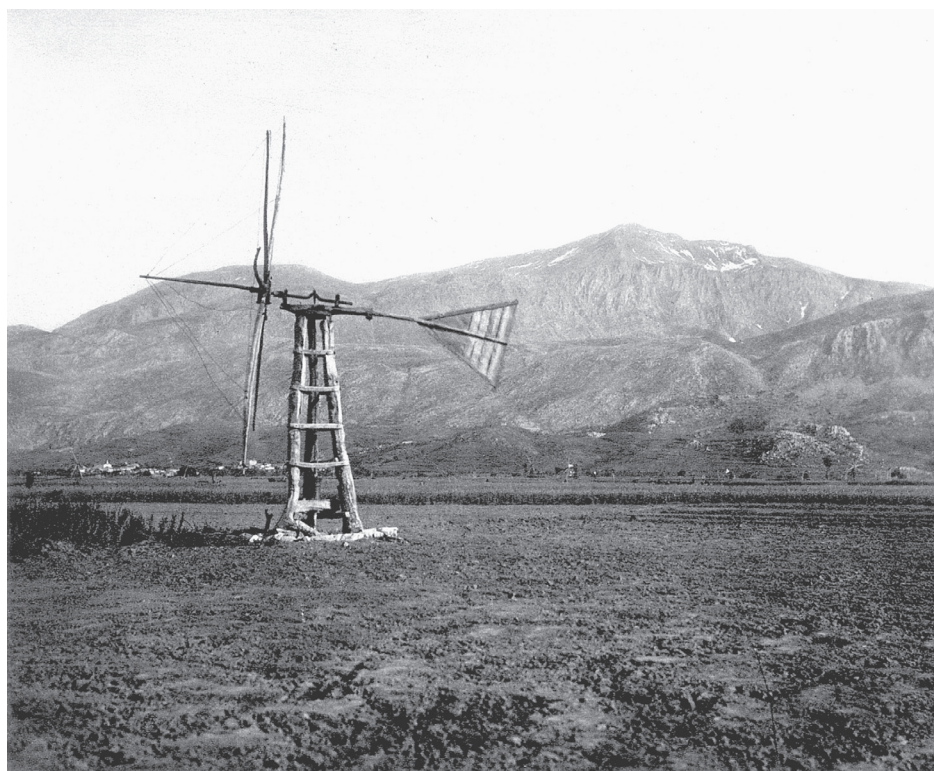


Μικρός αγωγιάτης στο Ψυχρό (άνω), Μιτάτο στη Δίκτη (κάτω). Φωτογραφίες εποχής Μεσοπολέμου.

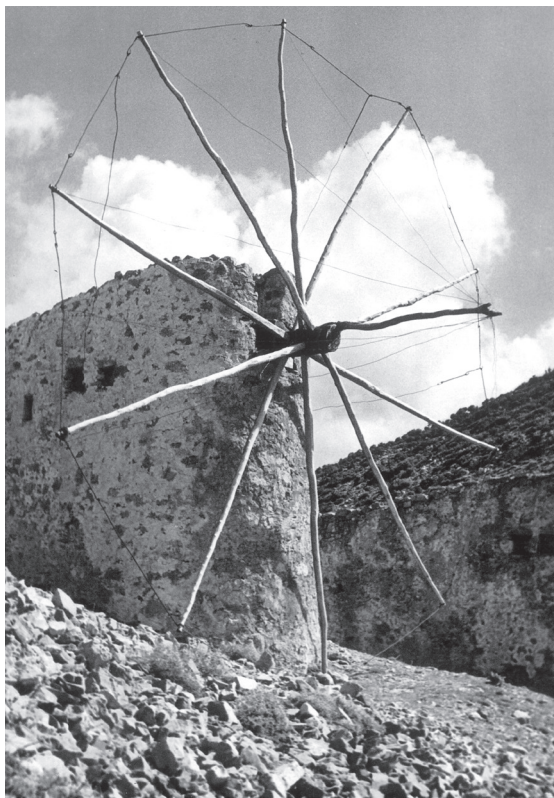


Ο «Σπιρτοκούτης» και οι ανεμόμυλοι

Ο Εμμανουήλ Παπαδάκης διακρίθηκε στο Οροπέδιο Λασιθίου για το φιλανθρωπικό του έργο. Διέθεσε ακόμα και την προσωπική του περιουσία για την προστασία των αδυνάτων από ανθρωπισμό και μόνο, χωρίς καμία ιδιοτέλεια. Η προσφορά του για την ηθική και υλική ανακούφιση των Λασιθιωτών υπήρξε αμέωτη σ' όλη τη διάρκεια της ζωής του ακόμα και σε δύσκολες γι' αυτόν συνθήκες, αφού προερχόταν από περίσσευμα καρδιάς. Το δρόμο της προσφοράς επέλεξε έχοντας ως πρότυπα ζωής τους συγχωριανούς του ευεργέτες, Αντώνιο Φ. Παπαδάκη, Ιωάννη Α. Καμπάνη και Εμμανουήλ Δ. Γαλανάκη. Απ' αυτούς εμπνεύστηκε το πάθος για την ιδιαίτερη μικρή αηλιά και για τη μεγάλη Πατρίδα Ελλάδα.



Ξύλινος αρδευτικός ανεμόμυλος του Οροπεδίου Λασιθίου, λεγόμενος και αντιλητικός ανεμόμυλος ή ανεμαντλία (φωτογραφία δεκαετίας 1920). Εφευρέτης και κατασκευαστής του πρώτου αρδευτικού ανεμόμυλου του Οροπεδίου ήταν ο Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκης «Σπιρτοκούτης» περί το 1890. Συνέχισε την κατασκευή των ανεμόμυλων μέχρι τον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο, όπου έπεσε ηρωικά πολεμώντας ως εθελοντής στη Βόρεια Ήπειρο.



Ένας από τους είκοσι επτά αλευρόμυλους της βόρειας εισόδου του Οροπεδίου στο Σελί της Αμπέλλου, από τους οποίους ο Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκης εμπνεύστηκε τον κινητικό μηχανισμό του Λασιθιώτικου αρδευτικού ανεμόμυλου. Φωτογραφία δεκαετίας 1930.

Πολυπράγμονας και γενναιόδωρος όπως ήταν, προσπάθησε να απαλλιάξει τους συντοπίτες του από τη φτώχεια και τα βάσανα. Πάληψε με αξιοσύνη και φιλότιμο για τη βελτίωση της ζωής των 5.000 κατοίκων των 17 χωριών του Οροπεδίου στα τέλη του 19ου αιώνα, που ήταν στην πλειοψηφία τους γεωργοί και βοσκοί και μοχλούσαν να επιβιώσουν από τις δυσκολίες της ζωής. Και τα κατάφερε. Η εκρηκτική του φαντασία και η ευστροφία -χαρίσματα που τον είχαν προικίσει οι Μοίρες- σε συνδυασμό με τις τεχνικές γνώσεις, που απέκτησε, αποδείχτηκαν γόνιμα για τη ζωή των Λασιθιωτών. Αυτά τον οδήγησαν στην εφεύρεση και κατασκευή του πρώτου αρδευτικού ανεμόμυλου του Οροπεδίου περί το 1890.

Με ένα έξυπνο και πρωτοποριακό μηχανολογικό συνδυασμό έβγαλε

το πολυπόθητο νερό του κάμπου απαλλιάσσοντας τους συμπατριώτες του από την κοπιώδη μέχρι τότε άντλησή του από τα πηγάδια με το γεράνι, το βίντσι ή ακόμα και τη βουρλιά, τους παλαιούς αυτούς μηχανισμούς, με τους οποίους πάλευαν ακατάπαυστα στη διάρκεια του καλοκαιριού να ποτίσουν λόγω ανομβρίας τα λίγα «κηπούλια» τους και όχι ολόκληρο τον κάμπο, μια έκταση ελλειψοειδούς σχήματος 10 χλμ. μήκους περίπου και 5 χλμ. πλάτους στα βουνά της Δίκτης σε υψόμετρο 850 μέτρων.

Ως τεχνουργός απόγονος του Δαίδαλου έβαλε «φτερά» -τα πανιά- σε μια δική του κατασκευή, τον πύργο με τη φτερωτή και την ουρά. Η ιδέα του προήλθε από τους αλευρόμυλους τους βρισκόμενους στο Σελί της Αμπέ-



Το Γεράνι, ένας παλιός μηχανισμός άντλησης ύδατος στον κάμπο του Λασιθιού. Στο βάθος διακρίνονται ξύλινοι και μεταλλικοί αντλητικοί ανεμόμυλοι. Φωτογραφία 1931.

λου του Οροπεδίου. Προς τούτο χρησιμοποίησε ξυλεία τραχείας Πεύκης, που προερχόταν από τη νόμιμη υλοτομία του δάσους Σελάκανο της νοτιοανατολικής πλευράς της Δίκτης. Η ξυλεία της τραχείας Πεύκης (*Pinus brutia*) είναι τόσο ανθεκτική, που στην αρχαία εποχή τη χρησιμοποιούσαν στη ναυπηγική στα εσωτερικά μέρη των πλοίων κατά κύριο λόγο, όπως αναφέρει ο Πλάτων.

Με την κατασκευή αυτή ο Εμμανουήλ Παπαδάκης αξιοποίησε τα καλοκαιρινά μετετέμια, τους ετήσιους Β-ΒΔ μέσης έντασης ανέμους, που πλήττουν την Κρήτη στη διάρκεια της ημέρας την περίοδο Ιουνίου-Σεπτεμβρίου. Προκαλούνται από τη διαφορά πίεσης μεταξύ της Β. Βαλκανικής, όπου επικρατούν υψηλές πιέσεις και της Α. Μεσογείου, όπου οι πιέσεις είναι χαμηλές. Ιδιαίτερα η Ανατολική Κρήτη λόγω μεγαλύτερης γειτνίασης με τις χαμηλές πιέσεις της Α. Μεσογείου πλήττεται από ισχυρότερους ανέμους από ότι το Δυτικό τμήμα της νήσου.

Την κινητική ενέργεια των ανέμων του Λασιθιού ο «Σπιρτοκούτης» τη χρησιμοποίησε ορθά για το όφελος των συντοπιτών του. Με ένα τεχνολογικά ακριβή μηχανισμό συνέδεσε τη φτερωτή, που ο ίδιος κατασκεύ-



Αλώνισμα με βοηδόσυρο στο Οροπέδιο. Στο πλάνο διακρίνονται τέσσερις ξύλινοι ανεμόμυλοι κατασκευής Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκη. (Φωτογραφία από το βιβλίο *Camping in Crete*. Aubyn Trevor-Battye. London 1913).

ασε, με μια αναρροφητική αντλία εισαγωγής, η οποία απαλλοτρώονταν από τελωνειακούς δασμούς όπως όλα τα μηχανήματα, που προορίζονταν για την προαγωγή και τη βελτίωση της γεωργίας με βάση το νόμο 413/1901 της Κρητικής Πολιτείας. Με το συνδυασμό αυτό η κινητική ενέργεια του ανέμου μετατρεπόταν σε μηχανική για την άντληση των υπογείων υδάτων του κάμπου χωρίς τη συμμετοχή του ανθρώπου ή τη βοήθεια των ζώων και την άρδευση των αγρών. Έτσι γεννήθηκε ο μύλος του «Σπιρτοκούτη», ο Λασιθιώτικος αρδευτικός ανεμόμυλος ή ανεμόμυλος ποτίσματος, ο λεγόμενος και αντλητικός ανεμόμυλος ή ανεμαντλία.

Ο μαΐστορας Εμμανουήλ Παπαδάκης επινόησε και κατασκεύασε ένα ολόκληρο σύστημα, άρτια συναρμοσμένο και με ακρίβεια ταιριασμένο, αφ' ενός στο Αιολικό δυναμικό, αφ' ετέρου στα υπόγεια ύδατα του Οροπεδίου. Και όλα αυτά στην υπηρεσία του ταλαιπωρημένου συντοπίτη γεωργού, φτιαγμένα με καλαισθησία και με σεβασμό στο φυσικό περιβάλλον. Η μελέτη, η κατασκευή και η απόδοση ενός τέτοιου ανεμόμυλου ακόμα και σήμερα είναι πρόκληση για πολλούς τεχνικούς επιστήμονες, που ερευνούν αυτό το επίτευγμα.

Μετά την πρώτη επιτυχή εφαρμογή της εφευρέσεώς του άρχισαν ένας-ένας να «φυτρώνουν» οι ανεμόμυλοι, που ολημερίς γύριζαν κι «άλλε-



Τμήμα από το χάρτη του Νομού Λασιθίου με τις «Βενετικές θίνες» του Οροπεδίου, τα διασταυρούμενα κανάλια αποστράγγισης των νερών του κάμπου από την εποχή της Ενετοκρατίας. Νοτιοανατολικά του Οροπεδίου διακρίνεται η περιοχή Σελιάκανο, όπου υπάρχει δάσος με τραχεία Πεύκη. Απ' εκεί προερχόταν η ξυλεία, με την οποία ο Εμμανουήλ Παπαδάκης κατασκεύαζε τους αρδευτικούς ανεμόμυλους.

θαν» το πολυτιμότερο αγαθό, το νερό. Κι' όταν ο Ύπατος Αρμοστής, Πρίγκιπας Γεώργιος, επισκέφτηκε το Οροπέδιο Λασιθίου το Φεβρουάριο 1903 διαπίστωσε «ιδίους όμμασι» το μικρό θαύμα, το οποίο γινόταν σ' αυτό το φτωχό και απομονωμένο τόπο, που μέχρι τότε η κύρια παραγωγή ήταν τα σιτηρά.

Με το πέρασμα του χρόνου ο αριθμός των ανεμόμυλων πολλαπλασιάστηκε, η ποτιστική καλλιέργεια εξαπλώθηκε και αυξήθηκε η παραγωγή κηπευτικών (φασόλια, κολλοκύθια, πράσα κ.α.) και φρούτων (μήλα, αχλάδια κ.α.). Όμως η εξέλιξη του πρωτοποριακού αυτού Αιολικού πάρκου διακόπηκε από τον Α' Βαλκανικό Πόλεμο 1912-13, τότε που ο εφευρέτης και κατασκευαστής του, Εμμανουήλ Παπαδάκης, έπεσε ηρωικά πολεμώντας ως εθελοντής στη Βόρεια Ήπειρο. Το έργο του συνέχισε ο βοηθός και μαθητής του Νικόλαος Μαυροφόρος.

Στις αρχές της δεκαετίας 1920 ο σιδηρουργός Στέφανος Μαρκάκης ή Μαρκοστεφανής -ο οποίος συνεργάστηκε ένα διάστημα με τον Νικόλαο Μαυροφόρο- έκανε μετατροπές στο ξύλινο αρδευτικό ανεμόμυλο, όπως αντικατάσταση των ξύλινων τμημάτων του πύργου με μεταλλικά

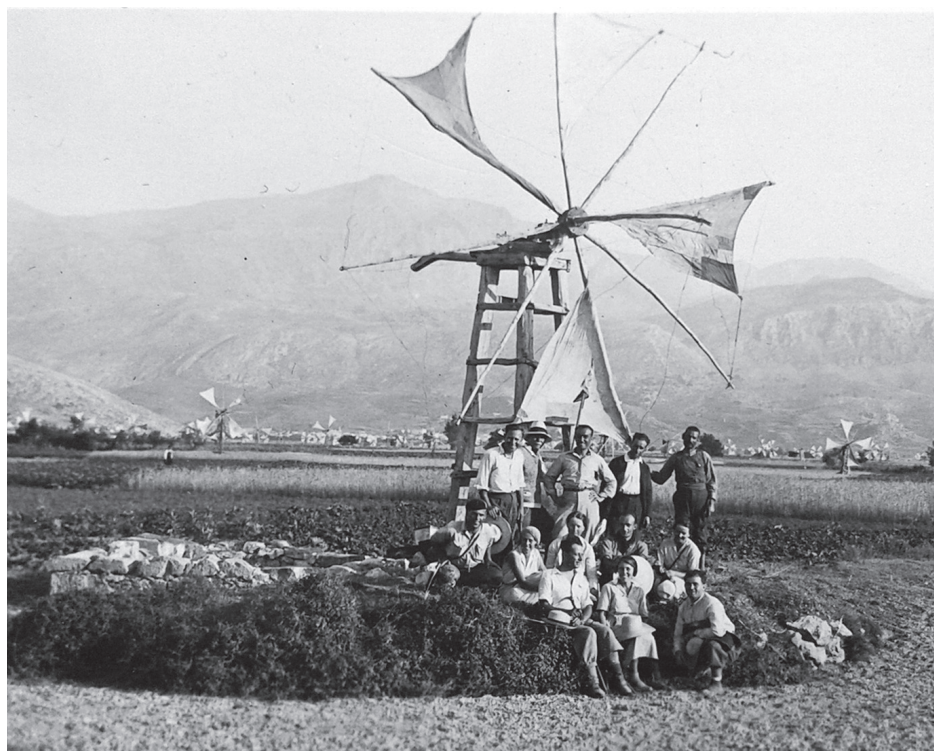
και μετέπειτα εφαρμογή άλλου τύπου αντλίας. Συνέχισε να εργάζεται στο αντικείμενο αυτό για πολλή χρόνια και είναι ο κυριότερος κατασκευαστής των μεταλλικών ανεμόμυλων του Οροπέδιου. Ο γιός του εφευρέτη, Γεώργιος Εμμ. Παπαδάκης, ασχολήθηκε και αυτός επαγγελματικά με τον αντλητικό ανεμόμυλο, επιπλέον έκανε ορισμένες μετατροπές προς βελτίωση της απόδοσής του, όπως αξιοποίηση του νεκρού χρόνου της αντλίας. Τα επόμενα χρόνια πολλοί σιδηρουργοί (χαρκιάδες) κατασκεύασαν χιλιάδες ανεμόμυλους στο Οροπέδιο. Παράλληλα άνοιξαν αρκετές θέσεις εργασίας με την ανάπτυξη επαγγελμάτων, που είχαν σχέση με την κατασκευή των ανεμόμυλων όπως κτιστάδων, μαραγκών, ραφτάδων κ.α. Εξαπλώθηκε και η καλλιέργεια της Λασιθιώτικης πατάτας, που είναι περιζήτητη για τη νοστιμιά της, με αποτέλεσμα την αύξηση του εισοδήματος των αγροτών.

Το 1931 οι ανεμόμυλοι, ξύλινοι και μεταλλικοί, έφτασαν σε αριθμό τις 3.000, όπως επισημαίνει ο Γεώργιος Δέλιος στο οδοιπορικό του Ελληνικού Ορειβατικού Συνδέσμου «Ε.Ο.Σ.» Θεσσαλονίκης. Πρόεδρος τότε του «Ε.Ο.Σ.» Θεσσαλονίκης και Αρχηγός της ανάβασης στο όρος Δίκτη και της περιήγησης στο Οροπέδιο ήταν ο δραστήριος γιατρός του Ψυχρού Λασιθίου, Νικόλαος Κασάπης. Ο Γεώργιος Δέλιος περιγράφει τη γοητεία των ανεμόμυλων με τα παρακάτω λόγια:

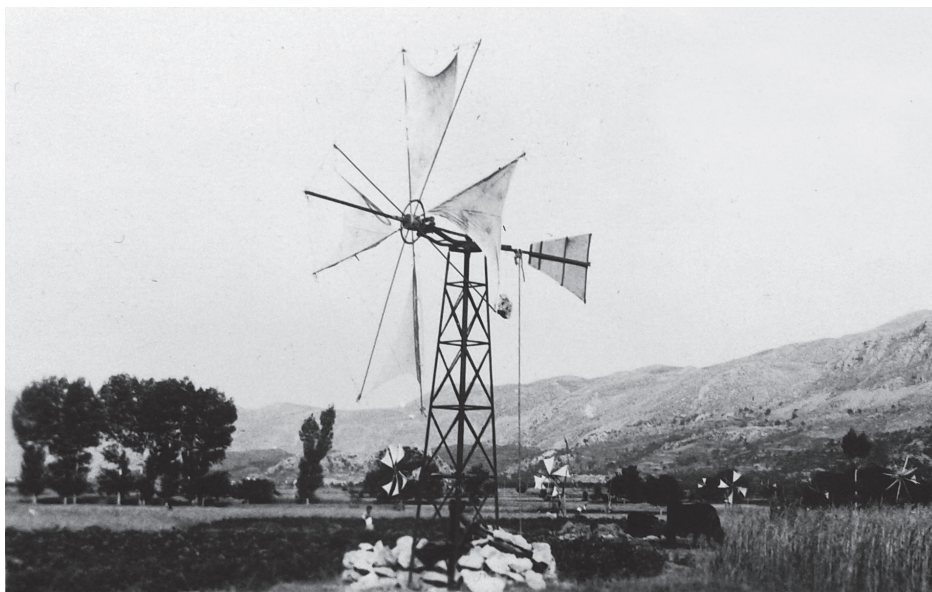
«ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΧΙΛΙΑΔΕΣ ΠΟΙΗΤΙΚΟΙ ΜΥΛΟΙ

Με το σούρουπο αποφασίζουμε να διασχίζουμε τον κάμπο για να ζήσουμε από κοντά το τραγούδι των 3.000 μύλων. Με τα φτερά στον αέρα έπαιρναν στα μάτια μας την εικόνα της ζωής με τη νεότητα, το γήρας, την κούραση, την ευθυμία, το γλέντι, τη μελαγχολία, τη ραθυμία, την αισιοδοξία, την απαισιοδοξία, τα θαύματα, την ασθένεια, τον θάνατο, τη ματαιότητα. Αίφνης οι πρώτοι μύλοι, καινούργιοι με τεντωμένα ακέραια τα φτερά γυρνούν με νεανική γοργότητα, κελαϊδούν, τραγουδούν επάνω στο στρόφαλο τη ζωή των. Πηλαί ένας γηρασμένος μύλος με δυο μονάχα φτερά κινείται ράθυμα ή σταματά. Πιο κάτω ένας μελαγχολικός απαρνηγόρητος διστάζει ή κουράζεται ύστερα από τις πρώτες στροφές. Ένας μεσήλικας πάει με τρία φτερά να συναγωνισθή τη νεότητα. Αναθαρρεί με λίγες στροφές, μα κουράζεται, σταματά και αντικρύζει τον πλαιόν του μύλον που εξεμέτρησε το ζήν, έτσι τσακισμένος, χωρίς φτερά, σκελετωμένος. Άλλος εξεδικήθηκε από τον αέρα που τον πέταξε χάμου γιατί γλέντησε πολύ στα νειάτα του. Και ξαπλωμένος νεκρός μέσα στη ζωή των άλλων μύλων, στέκει σαν τραγικό παράδειγμα σ' όσους αισθάνονται την ατυχή διάθεση να φιλοσοφούν. Λίγο πολύ και μερικοί αν όχι όλοι εμείς που θαμπωμένοι από το

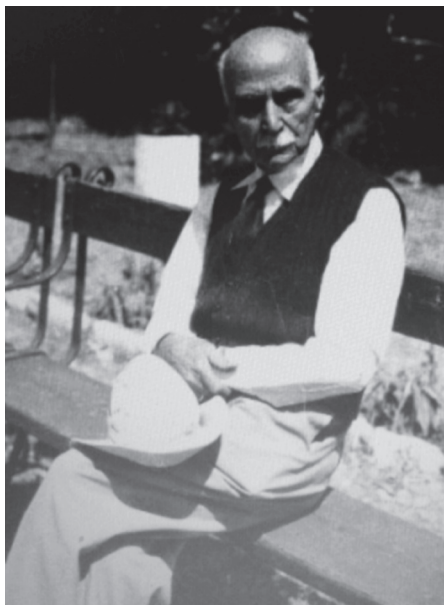
θέαμα διασχίζουμε τον κάμπο, μοιάζαμε με μερικούς μύλους, τους κουρασμένους. Ένα μονάχα άξιζε περισσότερο να ζηλεύεται, ο Πρόεδρος του Ορειβατικού κ. Κασάπης που παρ' όλη τα χρόνια του στάθηκε ως την τελευταία στιγμή ζωηρός και ακούραστος με τη διάθεσι να επισκεφθή όλη τα χωριά της περιφέρειας αυτής, στην οποία προσέφερε τις υπηρεσίες του για αρκετά χρόνια. Πόσες φορές δεν παραδοθήκαμε στην αθανασία του φωτογραφικού φακού, κάτω από τα ανοιχτά φτερά των μύλων, και πόσες φορές δεν ακούσαμε μια φωνή μέσ' απ' τους αγρούς να μας καλωσορίζει. Έβγαζαν τα μαντήλια, μας χαιρετούσαν, σκίαζαν τα πρόσωπά των, μας παρακολουθούσαν ώσπου μας έχαναν μέσ' στη μονοπατιά. Στο Ψυχρό το βράδυ μας φιλοξένησε το σπίτι του κ. Κασάπης. Με πολλή συγκίνησι ακούσαμε τ' απλή και εγκάρδια λόγια του γιατρού κ. Μανωλοπούλου που μας αποχαιρετούσε. Έδειξαν τον τέλειον άνθρωπο. Ελάχιστη μας έμεινε η διάθεσις γι' αστεία. Πήραν όλοι το λουτρό τους στην πηγή και ετοιμάσθηκαν για την τελευταία πορεία της επομένης με ώραν εκκινήσεως την τετάρτην πρωϊνήν».



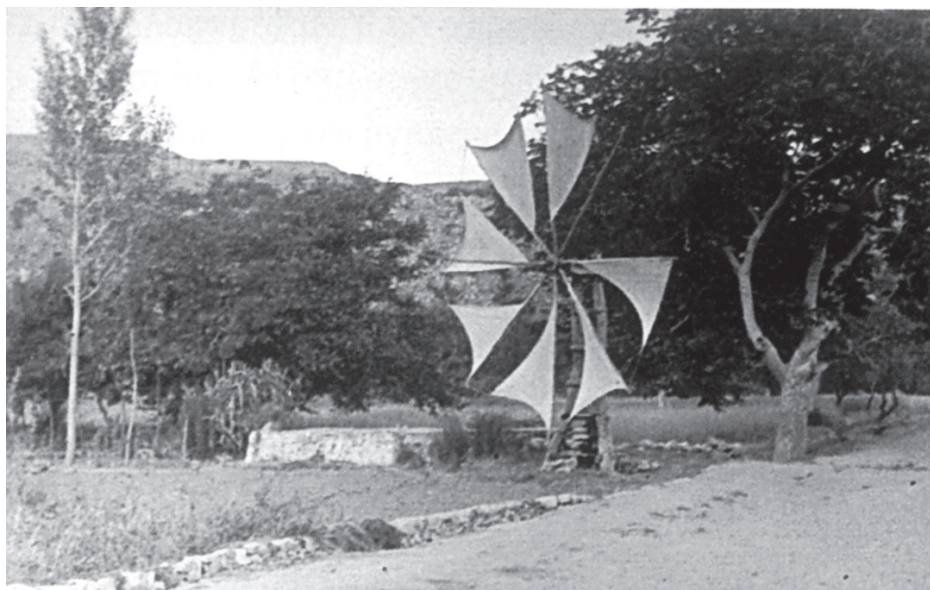
Μέλη του Ελληνικού Ορειβατικού Συνδέσμου «Ε.Ο.Σ.» Θεσσαλονίκης και ο Πρόεδρος του, ο γιατρός του Ψυχρού, Ν. Κασάπης, μπροστά από ένα ξύλινο αρδευτικό ανεμόμυλο του Οροπεδίου. Φωτογραφία 1931.



Μεταλλικός ανεμόμυλος ποτίσματος στο Οροπέδιο. Φωτογραφία δεκαετίας 1930.



Νικόλαος Κασάπιis (Κωνσταντινούπολη 1873 – Χώρα Κυθήρων 1969). Αρχηγός της ανάβασης στο όρος Δίκη και της περιήγησης στο Οροπέδιο των μελών του Ελληνικού Ορειβατικού Συνδέσμου «Ε.Ο.Σ.» Θεσσαλονίκης κατά το χρονικό διάστημα 1-4 Ιουλίου 1931. Προερχόταν από επιφανή οικογένεια της Κωνσταντινούπολης και σπούδασε Ιατρική στη Γερμανία. Πρόσφερε τις ιατρικές υπηρεσίες του ανιδιοτελώς μαζί με τη Γερμανίδα νοσηλεύτρια σύζυγό του στο Λασίθι του Μεσοπολέμου. Ήταν έμπειρος και πρωτοποριακός γιατρός, πολύπλευρη προσωπικότητα με πλούσιο κοινωνικό, φιλανθρωπικό και πολιτιστικό έργο. (Φωτογραφία από το αρχείο Μανόλη Δαπόντε).

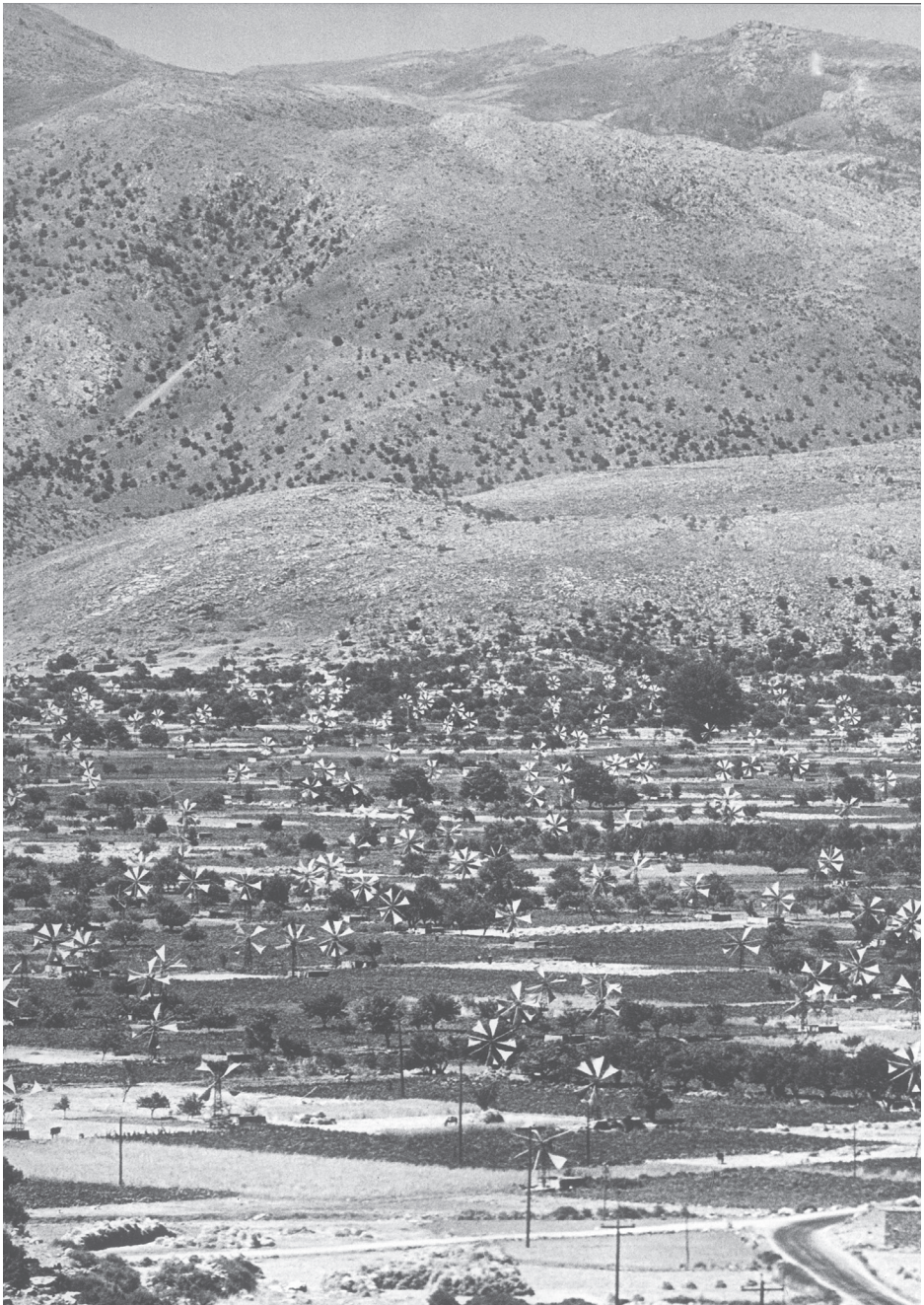


Ξύλινος αντλητικός ανεμόμυλος του Οροπεδίου. Φωτογραφία του 1938 από τον αρχαιολόγο Χρίστο Ν. Πέτρου-Μεσογεΐτη, επόπτη του Υπουργείου Παιδείας στις ανασκαφές της Αγγλικής Αρχαιολογικής Σχολής στο Λασιθί.

Γλαφυρή επίσης είναι η περιγραφή, που κάνει το 1938 ο αρχαιολόγος Χρίστος Ν. Πέτρου-Μεσογεΐτης στο περιοδικό «Κρητικές Σελίδες» Ηρακλείου για τους ανεμόμυλους του Οροπεδίου. Μεταξύ άλλων αναφέρει:

«[...] Αλλ' εκείνο το οποίο προσδίδει εις αυτόν ιδιαιτέραν μεγαλοπρέπειαν και χάριν είναι το μοναδικόν θέαμα των χιλιάδων ανεμομύλων του. Σκορπισμένοι εις όλην την έκτασίν του, όταν γυρίζουν, κυρίως κατά τας μεσημβρινάς και τας πρώτας απογευματινάς ώρας, ομοιάζουν με τα πανιά των προς πελώρια λευκά άνθη, τα οποία θωπεύει ο άνεμος, ή και μ' εξωτικά πλοία, τα οποία μένουν καθηλωμένα εις την θέσιν των, αλλή ταξιδεύουν με τον ελαφρόν και μονότονον τριγμόν των και με το γύρισμα της φτερωτής των εις την φαντασίαν του θεατού [...].»

Στα μέσα της δεκαετίας 1960 οι ανεμόμυλοι έφτασαν τον αριθμό των 12.500, που άρδευαν καλλιέργειες 13.000 στρεμμάτων σύμφωνα με το υπ' αριθμ. πρωτ. 135/10-6-1965 Υπόμνημα περί του Οροπεδίου Λασιθίου του Συνδέσμου Λασιθιωτών Ηρακλείου προς τα αρμόδια Υπουργεία, κατόπιν ομόφωνης απόφασης των Προέδρων, Κοινοτήτων και Συνεταιρισμών του Οροπεδίου.



Το Οροπέδιο Λασιθίου πανέμορφο με «απλωμένα» τα πανιά των ανεμόμυλων κατά τη διάρκεια του θέρους. Φωτογραφία δεκαετίας 1960.



Στην ένθετη εικόνα, το Οροπέδιο φαίνεται «αδειανό» πριν την ανάπτυξη του Αιοηλικού πάρκου. «Καρτ-ποστάλ» στις αρχές του 1900.

Αξιοσημείωτο είναι πως όλοι αυτοί οι ανεμόμυλοι έγιναν καθαρά από προσωπική πρωτοβουλία και ιδιωτική επένδυση, χωρίς κάποια κρατική επιδότηση, χάρη στην εργατικότητα και την ικανότητα των Λασιθιωτών.

Έγιναν παράλληλα άλλα τόσα πηγάδια και στέρνες, φτειαχτά κι αυτά με εξαιρετική μαστοριά από ντόπιους τεχνίτες, σχηματίζοντας το γραφικότερο Αιολικό πάρκο του κόσμου, που είχε ως συνέπεια την τουριστική και οικονομική ανάπτυξη του τόπου και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων.

Τα καλοκαίρια ασπροντυμένοι οι ανεμόμυλοι στριφογύριζαν «χορεύοντας πεντοζάλη» και μάγευαν το ξένο επισκέπτη, που μέσα από το φωτογραφικό του φακό, τους πίνακες ζωγραφικής, τις κάρτες, τα γραμματόσημα ταξίδευε αυτό το μοναδικής ομορφιάς τοπίο στα πέρατα της γης κι έκανε το Λασιθί ξακουστό, όπως λέει η τοπική μαντινάδα:

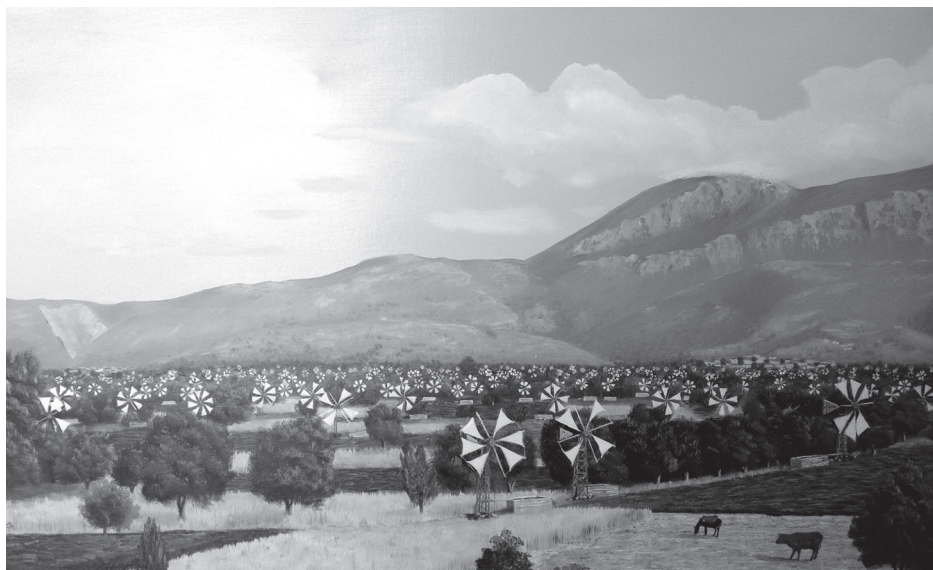
«Λασιθί μου, πανέμορφο
σμαραγδοστολισμένο
έγινες με τους μύλους σου
στον κόσμο ξακουσμένο».

Κι άλλη μια φανερώνει το θαυμασμό των Λασιθιωτών στον εφευρέτη του μύλου Εμμανουήλ Παπαδάκη και το γιό του Γεώργιο, συνεχιστή του έργου του, τους ονομαζόμενους «Σπιρτοκούτηδες»:

«Κι αυτοί οι Σπιρτοκούτηδες
τους μύλους πρωτοβγάλαν
Θεέ μου απού τους έδωσες,
τέτοια μυαλά μεγάλα».

Η γεωργική και η τουριστική ανάπτυξη του Οροπεδίου, που ξεκίνησε από το πολύστροφο μυαλό του Εμμανουήλ Παπαδάκη, είχε ως αποτέλεσμα την άνοδο του βιοτικού και πολιτισμικού επιπέδου όλων των συντοπιτών του. Και με το πολύτιμο αυτό δώρο του, τον περίφημο ανεμόμυλό του, που έγινε το σύμβολο του Οροπεδίου, ο «Σπιρτοκούτης» κέρδισε τις καρδιές τους.

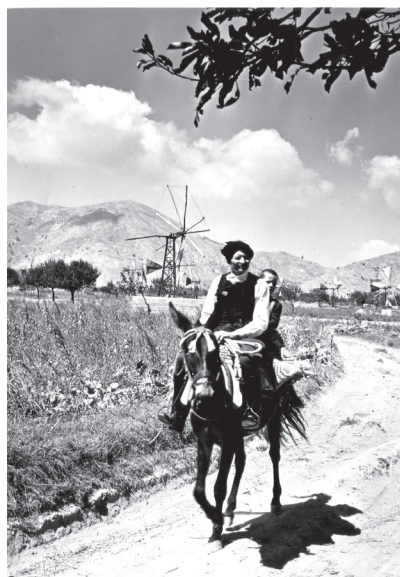
Εμείς σήμερα οι κληρονόμοι αυτού του ανεκτίμητου θησαυρού έχουμε την ηθική υποχρέωση να αναστηλώσουμε και να ξαναζωντανέψουμε το ομορφότερο Αιολικό πάρκο ολόκληρης της γης και να το παραδώσουμε στις επόμενες γενιές ως ένα μνημείο παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς.



Ρεαλιστικό έργο του Οροπέδιου από το Λασιθιώτη ζωγράφο Γεώργιο Παναγιωτάκη.



Στιγμιότυπο από τη ζωή στον κάμπο.



Εικόνα από την καθημερινότητα στο Οροπέδιο. Φωτογραφία Ν. Κόντου στις αρχές της δεκαετίας 1960. (Φωτογραφικό αρχείο Ν. Φουκαράκη)



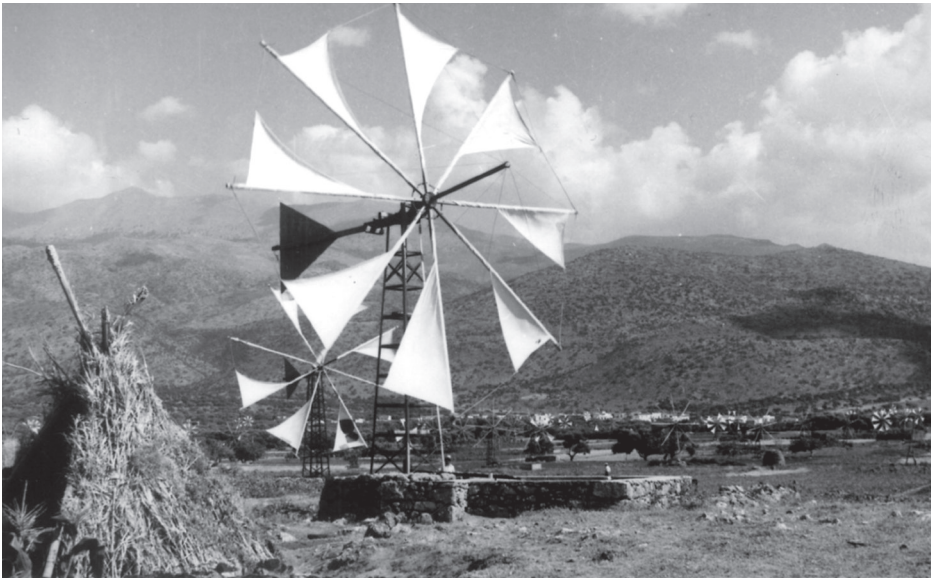
Η «Κολύμπα», η λίμναση των υδάτων στο Λασιθιώτικο κάμπο μετά από έντονη βροχόπτωση, μέχρις ότου αυτά απορροφηθούν από το «Χώνο», τη φυσική καταβόθρα που βρίσκεται στο δυτικό άκρο του Οροπεδίου.



Συγκομιδή πατάτας στον κάμπο του Λασιθιού. Η καλλιέργεια της πατάτας εξαπλώθηκε στον κάμπο με την ανάπτυξη των ανεμόμυλων και η παραγωγή της έφτασε τα 8 εκατομμύρια οκάδες ανά έτος, στη δεκαετία 1960, όπως αναφέρει στο βιβλίο του ο Ι.Μ. Χριστοφοράκης.



Ανεμόμυλοι ποτίσματος στο Λασιθιώτικο κάμπο και ένας αποθηκευτικός χώρος για τα αγροτικά προϊόντα.



Μερική άποψη του Οροπεδίου με τους αρδευτικούς ανεμόμυλους. Σε πρώτο πλάνο διακρίνεται μία πρόχειρη καλύβα για τις ανάγκες του γεωργού.



Ανεμόμυλοι στα Μάλλια (άνω) και στη Στεία (κάτω). Ο αντλητικός ανεμόμυλος του Οροπεδίου διαδόθηκε και σε άλλες περιοχές της Ανατολικής Κρήτης, όπως Μάλλια, Στεία, Μεσαρά, όχι όμως στη Δυτική Κρήτη, γεγονός που μάλλον οφειλόταν στο ασθενέστερο Αιολικό δυναμικό του τμήματος αυτού της νήσου.





Λασιθιώτισσα στο βοηόσυρο



Αγρότες στο Λασιθιώτικο κάμπο. (Φωτογραφικό αρχείο Ν. Φουκαράκη)



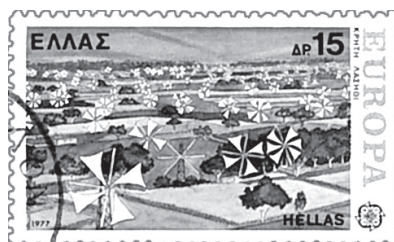
Το Οροπέδιο με το φωτογραφικό φακό της Nelly's το 1930. (Φωτογραφικό αρχείο Μουσείου Μπενάκη).



Εκδρομείς στο Οροπέδιο



Το Οροπέδιο Λασιθίου. Εξπρεσσιονιστικό έργο του ζωγράφου Παναγιώτη Τέτση στις αρχές της δεκαετίας του 1960.



Τηλεκάρτα και γραμματόσημο με τη χαρακτηριστική εικόνα του Οροπεδίου.

Στην επανάσταση του 1897

Η Μεγαλόνησος ανέκαθεν ήταν στόχος κατάκτησης των ισχυρών της ευρύτερης περιοχής ένεκα της γεωστρατηγικής θέσης της ανάμεσα σε Ευρώπη, Μ. Ανατολή και Β. Αφρική. Οι Κρήτες όμως από τη φύση τους ελεύθεροι δεν συμβιβάστηκαν με κανένα από τους κατά καιρούς κατακτητές και με αγώνες αίματος διεκδίκησαν την ελευθερία τους.

Στο Οροπέδιο Λασιθίου ο Εμμανουήλ Παπαδάκης από παιδί έζησε τις εξεγέρσεις των χριστιανών επαναστατών, που είχαν ορμητήριό τους τις φωλιές των γυπαετών της Δίκτης. Η πιο φρικτή σκηνή, που βίωσε σε μικρή ηλικία, ήταν η σφαγή των Λασιθιωτών από τον Ομέρ Πασά στη «γιγαντομαχία» του Οροπεδίου το Μάιο του 1867, η οποία σημάδεψε την τρυφερή ψυχή του. Τότε για την ενίσχυση του Ομέρ Πασά ήλθε στην Κρήτη ο Ισμαήλ Σελίμ Πασάς (Αντιστράτηγος «Φερίκ» και Υπουργός



Η Προσωπογραφία και η Προτομή του Ισμαήλ Σελίμ Πασά (Ismail Selim Pasha) στο Πολεμικό Μουσείο Καΐρου. (Φωτογραφίες ληφθείσες από τους συγγραφείς κατά την επίσκεψή τους το 2010). Ο Ισμαήλ Σελίμ Πασάς (1809-1867) ήταν ο εξισλαμισμένος αδελφός του μεγάλου ευεργέτη του Πανεπιστημίου Αθénas, Αντωνίου Φ. Παπαδάκη, γεννημένος στο Ψυχρό Λασιθίου. Ήταν επικεφαλής των Αιγυπτιακών δυνάμεων, που ήλθαν για ενίσχυση των Τουρκικών δυνάμεων του Ομέρ Πασά κατά την Κρητική επανάσταση 1866-1869 και μετά τη μάχη του Οροπεδίου, το Μάιο του 1867, έχασε τη ζωή του. Σύμφωνα με την παράδοση στη μάχη αυτή ο Ισμαήλ Πασάς αναγνώρισε τον τόπο γέννησής του και διέταξε οπισθοχώρηση, γι' αυτό το λόγο ο Ομέρ Πασάς τον δηλητηρίασε. Σύμφωνα με άλλες πηγές, πέθανε επιστρέφοντας στο Ηράκλειο λόγω τραυματισμού του στη μάχη του Οροπεδίου.

Στρατιωτικών της Αιγύπτου) ως επικεφαλής των Αιγυπτιακών δυνάμεων. Ο Ισμαήλ Σελίμ Πασάς (Μανώλης το χριστιανικό του όνομα) είχε γεννηθεί στο Ψυχρό Λασιθίου και ήταν γιός του ιερέα του χωριού, του παπά-Φραγκιά, που σφαγιάστηκε από τους Οθωμανούς στο Οροπέδιο σε μια προηγούμενη μάχη, αυτή του Ιανουαρίου 1823, κατά την οποία ο μικρός Μανώλης αιχμαλωτίστηκε όπως και ο αδελφός του, ο Αντώνιος Φ. Παπαδάκης, ο μεγάλος ευεργέτης του Πανεπιστημίου Αθήνας. Εξισλαμίστηκε με τη βία και έφτασε στα ανώτατα στρατιωτικά αξιώματα της Αιγύπτου ως Ισμαήλ Σελίμ Πασάς, παρέμεινε όμως σ' όλη του τη ζωή κρυπτοχριστιανός. Το 1867 έχασε τη ζωή του αμέσως μετά τη «γίγαντομαχία» του Οροπεδίου. Η παράδοση λέει ότι ο Ισμαήλ αναγνώρισε τον τόπο γέννησής του, διέταξε οπισθοχώρηση και γι' αυτό ο Ομέρ τον δηλητηρίασε.

Ο Εμμανουήλ Παπαδάκης μεγαλώνοντας στο Οροπέδιο με τέτοιες σκληρές εικόνες σφαγών και κατατρεγμών εξοπλίστηκε με το πάθος της λευτεριάς. Ανδρώθηκε με τα όπλα και το Φεβρουάριο 1897 μαζί με άλλους πολεμιστές από το Λασιθί τραγουδώντας το «Θούριο» του Ρήγα:

«Ὡς πότε, παλικάρια, να ζούμεν στα στενά,
μονάχοι σαν ριοντάρια, στες ράχες, στα βουνά...»

Ξεκίνησαν αρματωμένοι για τις Αρχάνες με το λάβαρο «Ένωση ή Θάνατος» να πάρουν μέρος στις μάχες, που θα τους χάριζαν λευτεριά και ένωση με το Ελληνικό κράτος. Οι Λασιθιώτες ήταν πάντοτε πρωταγωνιστές στις Κρητικές εξεγέρσεις, αφού το Οροπέδιο ως φυσικό οχυρό περιτριγυρισμένο από τα ανυπόταχτα βουνά της Δίκτης αποτελούσε ένα από

Ismail-Pacha était un Crétois de la province de Lassithi ; il avait été enlevé, tout enfant, par Mehmet-Ali-Pacha, pendant une insurrection et emmené esclave en Egypte. Il était ensuite entré dans l'armée égyptienne. Sa famille porte le nom de Papadaki et son frère, membre et trésorier du comité d'Athènes, est un des membres les plus actifs de l'insurrection.

Απόσπασμα από το βιβλίο «Histoire De L' Insurrection Cretoise» Paris 1868 του Jules Ballot, Γάλλου εθελοντή στην Κρητική επανάσταση 1866-69, το οποίο μεταξύ άλλων αναφέρει ότι το οικογενειακό όνομα του Ισμαήλ Πασά είναι Παπαδάκη και ότι ο αδελφός του (Α.Φ. Παπαδάκης) είναι ταμίας της «Κεντρικής Υπέρ των Κρητών Επιτροπής των Αθηνών».

τα σημαντικότερα ημερήσια των επαναστατών και γι' αυτό ονομαζόταν τα «Σφακιά» της Ανατολικής Κρήτης.

Οι Αρχάνες την εποχή εκείνη ήταν τόπος πλούσιος με γεωργική παραγωγή και η θέση τους από στρατιωτική άποψη ήταν πολύ σημαντική για τον έλεγχο της ευρύτερης περιοχής του Ηρακλείου. Σ' αυτή την κωμόπολη ζούσαν περίπου 2.000 μόνιμοι χριστιανοί κάτοικοι κι' είχαν καταφύγει εκεί πολύ περισσότερα γυναικόπαιδα από τα γύρω χωριά και το Ηράκλειο για να επιβιώσουν από τη φτώχεια και τις βιαιότητες των μουσουλμάνων. Οι μάχες, που διεξήχθησαν στην περιοχή, ακολούθησαν τις ταραχές των Χανίων με τις σφαγές χριστιανών, τις ληηλασίες και τους εμπρησμούς χριστιανικών συνοικιών από μουσουλμάνους, οι οποίοι ήθελαν μ' αυτό τον άγριο τρόπο να αντιδράσουν στην εφαρμογή των προνομίων, που είχαν χορηγηθεί στους χριστιανούς από την Υψηλή Πύλη με την παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων.

Στις Αρχάνες ο Εμμανουήλ Παπαδάκης πολέμησε ως Οπληρχηγός μαζί με το θείο του, τον Πέτρο Δ. Γαλανάκη (Οπληρχηγό, Πληρεξούσιο Λασιθίου στις Γενικές Συνελεύσεις των Κρητών και Βουλευτή στην Κρητική Πολιτεία το 1899) έχοντας μαζί τους πολεμιστές από τα χωριά του Δήμου Ψυχρού. Στις μάχες εκείνες πρόσφεραν σημαντική βοήθεια στους πολιορκημένους Αρχανιώτες πολεμώντας με γενναιότητα και τόλμη στο πλευρό των ντόπιων αγωνιστών και των άλλων εθελοντών προς απόκρουση των επιτιθεμένων μουσουλμάνων. Και κατάφεραν όλοι



Το λάβαρο των Κρητών επαναστατών, που ομοιάζε με την Ελληνική σημαία με τη διαφορά ότι στη μέση με κόκκινα γράμματα αναγραφόταν η φράση: «ΕΝΩΣΙΣ Η ΘΑΝΑΤΟΣ».



Ο Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκης «Σπιρτοκούτης» το 1897 μετά τις μάχες των Αρχαίων, υπερήφανος ως νικητής πλέον, στέκεται με υψωμένη την ξιφοθήκη του τύπου Mauser όπλου, το οποίο είναι μάλλον Οθωμανικό λάφυρο όπως και το «παράσημο», που φέρει. Το αριστερό χέρι του είναι τραυματισμένο από εκείνες τις μάχες.



ΤΟ ΣΩΜΑ ΤΟΥ ΟΠΛΑΡΧΗΓΟΥ Ι. ΝΤΑΦΩΤΗ 1897
Το Σώμα του Οπληρχηγού Ι. Νταφώτη «Τάγμα των Επιλέκτων Κρητών» στις Αρχά-
νες στην επανάσταση του 1897.

μαζί, λίγοι αλλιά γενναίοι πολεμιστές, με τη βοήθεια των εθελοντών «του Τάγματος των Επιλέκτων Κρητών», που είχε συστήσει ο Κρητικός Αξιωματικός του Ελληνικού στρατού Ι. Νταφώτης, να προασπίσουν τα πατρογονικά τους εδάφη και να προκαλέσουν μεγάλες απώλειες στον εχθρό, που αν και πολυάριθμος (μερικές χιλιάδες Τουρκικού στρατού και ατάκτων μουσουλμάνων) δε μπόρεσε να διασπάσει την ηρωική άμυνα των Αρχανιωτών. Ο Ι. Νταφώτης, ως φρούραρχος της κωμόπολης των Αρχανών, μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα πρόσφερε πολύ σημαντικό στρατιωτικό έργο με την οργάνωση της άμυνας, την επιβολή της τάξης και τη νικηφόρα έκβαση των μαχών.

Λέγεται ότι στις μάχες των Αρχανών ο Εμμανουήλ Παπαδάκης απόκτησε το παρεπώνυμο «Σπιρτοκούτης» ένεκα της μεγάλης του ορμητικότητας, μαχητικότητας, αστραπιαίας αντίληψης και αντίδρασης. Έκτοτε το όνομα αυτό διαδόθηκε και επικράτησε ταυτιζόμενο με τη σπουδαία εφεύρεσή του, τον αρδευτικό ανεμόμυλο. Έφτασε μέχρι τις μέρες μας και έγινε το όνομα-σύμβολο του Οροπεδίου Λασιθίου.

Την ίδια χρονιά μ' εκείνα τα γεγονότα στην Κρήτη συνέβη κι' ένα άλλο μεγάλο και δυσάρεστο γεγονός για την Ελλάδα, ο ατυχής Ελληνοτουρκικός πόλεμος 1897. Έτσι οι Κρήτες με ραγισμένη καρδιά αναγκάστηκαν



Η κωμόπολη των Αρχανών.

να δεχθούν στις 16 Οκτωβρίου του ίδιου χρόνου στη «Γενική Συνέλευση των Κρητών» στο Μελιδόνι Μυλοποτάμου Ρεθύμνου την προτεινόμενη από τις Μεγάλες Δυνάμεις Αυτονομία της Κρήτης υπό την υψηλή προστασία τους και με την επικυριαρχία του Σουλτάνου. Δεν έπαυσαν όμως να ελπίζουν στην πραγμάτωση του διακαούς πόθου τους, την Ένωση της Κρήτης με τη φυσική της Μητέρα Ελλάδα και να αγωνίζονται για το σκοπό αυτό και τα επόμενα χρόνια, τα χρόνια της Αυτονομίας.

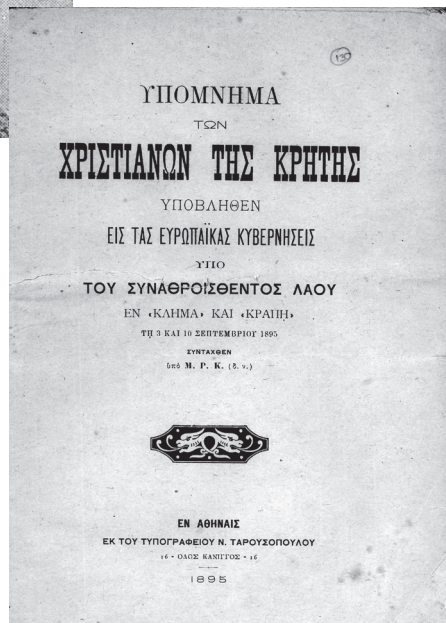


«Το Εκτελεστικό της Κρήτης», η εξαμελής επιτροπή η εκλεγμένη μετά την Επανάσταση του 1897 από τη «Γενική Συνέλευση των Κρητών» για την προσωρινή διοίκηση της Νήσου πριν την άφιξη του Πρίγκιπα Γεωργίου. Στη μέση της πρώτης σειράς ο πρόεδρος Ι. Σφακιανάκης. Λοιπά μέλη: Ελ. Κ. Βενιζέλος Χανίων, Γ. Μ. Μυλωνογιαννάκης Σφακίων, Εμμ. Ζαχαράκης Ρεθύμνης, Αντώνιος Χατζιδάκης Ηρακλείου και Νικόλαος Γιαμαλάκης Λασιθίου.



Ο Μανούσος Κούνδουρος στην Κρητική επανάσταση του 1897. Το 1895 είχε οργανώσει τη «Μεταπολιτευτική Επιτροπή» με σκοπό την αναστήλωση των καταργηθέντων προνομίων της Σύμβασης της Χαλέπας και την αυτονομία της Κρήτης ως πρώτο βήμα για την Ένωση.

Το υπόμνημα, το οποίο είχε υποβάλει ο Μανούσος Κούνδουρος στους Προξένους των Μεγάλων Δυνάμεων το 1895 με τις διεκδικήσεις της «Μεταπολιτευτικής Επιτροπής».





Πυρπόληση χριστιανικών συνοικιών από τους μουσουλμάνους στα Χανιά τον Ιανουάριο 1897, που στάθηκε η αφορμή για την Κρητική Επανάσταση, η οποία ακολούθησε. Σε πρώτο πλάνο τα πλοία των Μεγάλων Δυνάμεων.



Ο συνταγματάρχης Τιμοθέων Βάσσος (1836 – 1929), ο υπασπιστής του Βασιλιά της Ελλάδας Γεωργίου Α΄, ο οποίος στάλθηκε στην Κρήτη στην επανάσταση του 1897 από την Ελληνική Κυβέρνηση, ως επικεφαλής Σώματος 1.500 ανδρών, για να καταλάβει στρατιωτικά τη Μεγαλόνησο και να κηρύξει την Ένωσή της με την Ελλάδα, αλλά οι Μεγάλες Δυνάμεις αντέδρασαν απαγορεύοντας στο Σώμα του να πλησιάσει την πόλη των Χανίων.



Ο Σπύρος Καγιαλεδάκης (1872-1928) την ηρωική στιγμή, που υψώνει την Ελληνική Σημαία χρησιμοποιώντας το σώμα του ως ιστό. Το γεγονός έλαβε χώρα στο λόφο του Προφήτη Ηλία, στο Ακρωτήριο Χανίων στις 9 Φεβρουαρίου του 1897, ένεκα επανειλημμένης συντριβής του ιστού της κατά το βομβαρδισμό του επαναστατικού στρατόπεδου των Κρητών από τα πλοία των Μεγάλων Δυνάμεων. Τότε οι Ναύαρχοι των Μεγάλων Δυνάμεων σεβόμενοι την αυτοθυσία του αυτή διέκοψαν το βομβαρδισμό.

Προκήρυξις τῶν Ναυάρχων εἰς τοὺς κατοικοὺς τῆς Νήσου Κρήτης

Οἱ Ναύαρχοι καὶ ἀνώτεροι Κυβερνήται τῶν Ναυτικῶν Δυνάμεων, οἵτινες σταθμεύουσιν εἰς τὰ παράλια τῆς Κρήτης ἀντιπροσωπεύουσι δὲ τὰς εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις ἥτοι τὴν Γερμανίαν, Ἀγγλίαν, Αὐστρίαν, Γαλλίαν, Ἰταλίαν, Ρωσίαν καθιστάσιν γνωστὸν εἰς τοὺς κατοικοὺς Κρήτης ὅτι ἡ περὶ τὴν νήσον αὐτῶν παρουσία πρὸς οὐδὲν ἄλλο σκοπεῖ εἰμὴ πρὸς τὴν καθυστάθην τῆς χώρας καὶ τὴν ἐν αὐτῇ ἐπαναφορὰν τῆς τάξεως μέχρις ὅτου διὰ συνεννόησεως μεταξὺ τῶν ἀντιπροσωπεύουσι Μεγάλων Δυνάμεων δοθῇ ἡ ἀρμόζουσα λύσις εἰς τὸ Κρητικὸν ζήτημα.

Ὁ Διεθνὴς στόλος ἔλαβεν ὑπὸ τὴν ἀμεινον αὐτοῦ προστασίαν τὰς πόλεις τῶν Χανίων, τὸν Κόλπον τῆς Σοῦδας καὶ τὴν μεταξὺ τῶν δύο τούτων μερῶν ὑπάρχουσαν πρὸς συγκοινωνίαν κοιλιάδα, τῆς 'Ρεθύμνης' τοῦ 'Ηρακλείου καὶ τῆς Σιτείας! πρὸ τῶν ὑποίων σταθμεύουσι πολεμικὰ πλοία.

Οἱ Ναύαρχοι ὅμως σκοπεύουσι νὰ ἀντιταχθῶσιν ὡσπύτως κατὰ πάσης 'εχθροπραξίας ἣτις θὰ ἐλάμβανε χώραν ἐνέπιν τολεμικοῦ τινος αὐτῶν πλοίου καὶ εἰς οἰονδήποτε ἐμφύειον τῆς Νήσου.

Εἶναι ἐπιθυμητὸν πρὸς τὸ συμπεῖραν αὐτῆς τῆς ἀνθρωπότητος ὅπως εἰσακουσθῇ ἡ πρόσκλησις αὐτῶν, συνιστᾶσι δὲ μεγάλως εἰς τοὺς κατοικοὺς τῆς Κρήτης νὰ ἐπανεέλθωσιν εἰς τὴν τάξιν διαβεβαιούντες τούτους ὅτι ἡ λύσις θὰ εἶναι διὰ πάντας τοσούτον ικανοποιητικὴ καὶ ταχέια ὅσον ἂμεινον οἱ Κρήτες συμμορφωθῶσιν εἰς τὰς ἀφιλοκερδεῖς ταύτας συμβουλὰς.

Ἐν Χανίοις τῇ 23 Φεβρουαρίου 1897

Οἱ Κυβερνήται τῶν Ναυτικῶν Διεθνῶν Δυνάμεων

Ο' γερμανὸς κυβερνήτης	Κέλνερ.
Ο' ἀγγλὸς ὑποναύαρχος	Χ. Χάρις.
Ο' αὐστριακὸς	α Χίνκ.
Ο' ρώσος	α Π. Ἀνδρέωφ.
Ο' γάλλος	α Εἰδ. Ποτιέ.
Ο' ἰταλὸς Ἀντιναύαρχος	Ν. Κωνσταντίνου.

Ἡ Προκήρυξις τῶν Ναυάρχων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων στις 23 Φεβρουαρίου 1897 πρὸς τοὺς Κρήτες επαναστάτες μετὰ τὴν σύστασιν ὅπως επανέλθουν σπὴν τάξιν καὶ μετὰ τὴν δι-αβεβαίωσιν ὅτι θὰ ἐπέλθῃ γρήγορα ικανοποιητικὴ λύσις τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος, ἐφόσον συμμορφωθῶσιν μετὰ τὰς ἀφιλοκερδεῖς συμβουλὰς. Τότε οἱ υπερήφανοι Κρήτες ὡς ἀπάντησιν δῆλωσαν: «Ἐνωσις μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἢ θάνατος».

Στην Κρητική Πολιτεία

Ουσιαστικά η Κρήτη απελευθερώθηκε από τον Τουρκικό ζυγό με την αποχώρηση και του τελευταίου Τούρκου στρατιώτη από τη Μεγαλόνησο στις 2 Νοεμβρίου 1898, δηλαδή ένα μήνα περίπου πριν την άφιξη του Υπατού Αρμοστή, Πρίγκιπα Γεωργίου. Κι αυτό συνέβη μετά την αντίδραση της Αγγλίας στα γεγονότα του Ηρακλείου της 25ης Αυγούστου 1898, τότε που ο εξαγριωμένος Τουρκικός όχλος προκάλεσε λεηλασίες, πυρπολήσεις, σφαγές χριστιανών και Άγγλων στρατιωτών, ακόμα και του υποπρόξενου της Αγγλίας στην Κρήτη, Λυσίμαχου Καλοκαιρινού. Κατόπιν όλων αυτών οι τέσσερις Μεγάλες Δυνάμεις, που είχαν υπό την προστασία τους τη Μεγαλόνησο (η Ιταλία τα Χανιά, η Ρωσία το Ρέθυμνο, η Αγγλία το Ηράκλειο, η Γαλλία το Λασιόθι και οι τέσσερις μαζί την πρωτεύουσα των Χανίων με τα γύρω, τον ονομαζόμενο Διεθνή τομέα), ανέθεσαν στον Πρίγκιπα Γεώργιο της Ελλάδας τη διακυβέρνηση της Κρήτης με τους παρακάτω όρους:

1ον) Ο Υπάτος Αρμοστής θέλει περιβληθῇ προσωρινήν Εντολήν διαρκείας τριών ετών προς ειρηνευσιν της Νήσου και εγκαθίδρυσιν αυτονόμου διοικήσεως.

2ον) Ο Υπάτος Αρμοστής θέλει αναγνωρίσει την υψηλήν επικυριαρχίαν του Σουλτάνου και θέλει λάβει μέτρα διά την προστασίαν της Τουρκικής σημαίας, ἥτις, συνωδά τη υπό των τεσσάρων Δυνάμεων δοθείση υποσχέσει, θα κυματίζει επί ενός των ωχυρωμένων σημείων της Νήσου.

3ον) Το πρώτον αυτού μέλημα ἔσται, ὥπως εκ συμφώνου μετά της Εθνικής Συνελεύσεως, εν ἣ θα αντιπροσωπεύωνται πάντα τα κρητικά στοιχεία, ιδρύσῃ σύστημα αυτονόμου Κυβερνήσεως, ικανῆς να ασφαλίσῃ εν ἴσω μέτρῳ τα τε πρόσωπα και τας περιουσίας, ὡς και την ἐλευθέραν ἐξάσκησιν πάντων των θρησκευμάτων.

4ον) Ο Υπάτος Αρμοστής οφείλει να προβῇ πάραυτα εις την οργάνωσιν Χωροφυλακῆς είτε Πολιτοφυλακῆς ικανῆς να ασφαλίσῃ την τάξιν >>.

Ἐφθασε λοιπόν ο Πρίγκιπας Γεώργιος στη Σούδα στις 9 Δεκεμβρίου 1898 για να αναλάβει τα καθήκοντά του ως Υπάτος Αρμοστής και οι Κρήτες τον υποδέχτηκαν με ενθουσιασμό, γιατί πίστευαν πως αυτό ήταν το τελευταίο βήμα πριν την πολυπόθητη Ένωση με την Ελλάδα. Εξ ἄλλου ο Γεώργιος ήταν γιός του Βασιλιά της Ελλάδας και αυτό ικανοποιούσε το εθνικό αίσθημα των Κρητών. Υψώθηκε τότε η σημαία της Κρητικής Πολιτείας στα Χανιά στο Φρούριο Φιρκά. Ήταν χρώματος κυανού με λευκό σταυρό στη μέση, που τη χώριζε σε τέσσερα τετράγωνα, από τα οποία το άνω κοντά στον ιστό ήταν ερυθρό με ένα λευκό αστέρι στο κέντρο, που συμβόλιζε την επικυριαρχία του Σουλτάνου στην Κρήτη. Ἀμε-



Συμβολική παράσταση απελευθέρωσης της Κρήτης. Η Κρήτη με τη μορφή αλυσσοδεμένης γυναίκας σπάει τα δεσμά της.



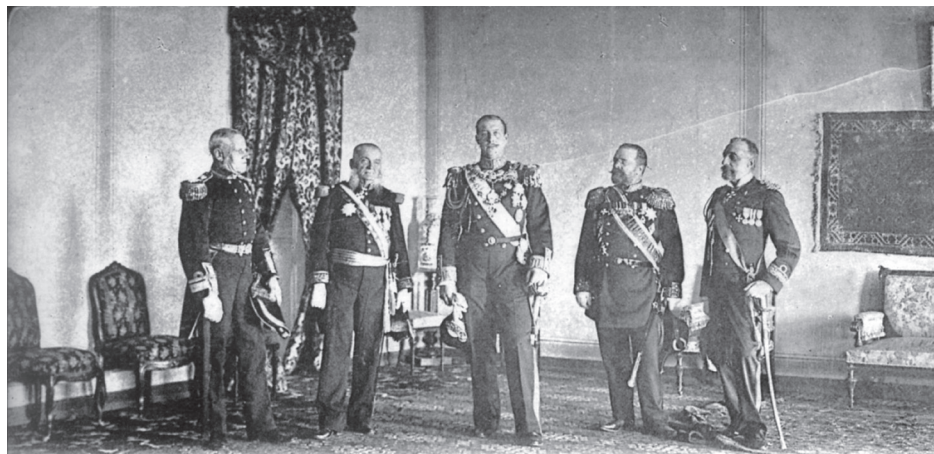
Ο Πρίγκιπας Γεώργιος (1869-1957), ο δευτερότοκος γιός του Βασιλιά της Ελλάδας Γεωργίου Α', ο οποίος τοποθετήθηκε Υπάτος Αρμοστής στην Κρητική Πολιτεία από τις Μεγάλες Δυνάμεις στις 9 Δεκεμβρίου 1898 και παρέμεινε στη θέση αυτή μέχρι τις 12 Σεπτεμβρίου 1906.

σα συγκροτήθηκε 16μελής επιτροπή με πρόεδρο τον Ιωάννη Σφακιανάκη για τη σύνταξη σχεδίου Συντάγματος και αργότερα στις 28 Απριλίου 1899 σχηματίστηκε η πρώτη κυβέρνηση με Συμβούλους (Υπουργούς) τους: Ελευθέριο Βενιζέλο Δικαιοσύνης, Κωνσταντίνο Φούμη Οικονομικών, Μανούσο Κούνδουρο Εσωτερικών, Νικόλαο Γιαμαλάκη Δημόσιας Εκπαίδευσης και Θρησκευμάτων και το μουσουλμάνο Χασάν Σκυλιανάκη Συγκοινωνίας και Δημόσιας Ασφάλειας. Ο τελευταίος σκόπιμα επιλέχτηκε από τον Πρίγκιπα χάρη του μουσουλμανικού στοιχείου, σύντομα όμως παραιτήθηκε και ανέλαβε ο επίσης μουσουλμάνος Χουσεΐν Γενιτσαράκης.

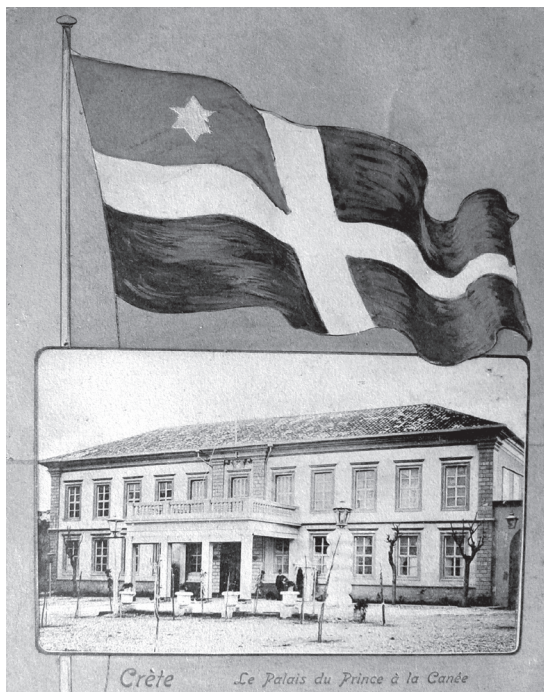
Η εντολή αυτή στον Πρίγκιπα Γεώργιο ήταν τριετής ως μεταβατική. Τελικά ο Πρίγκιπας έμεινε οκτώ ολόκληρα χρόνια στην Ύπατη Αρμοστεία, στη διάρκεια των οποίων έγιναν σημαντικά έργα. Ιδρύθηκε πιστωτικό κατάστημα στη Μεγαλόνησο με την επωνυμία «Τράπεζα Κρήτης» από την Εθνική Τράπεζα της Ελλάδας, «κόπηκε» νόμισμα, αναδιοργανώθηκε ριζικά η Χωροφυλακή με τη βοήθεια Ιταλών Αξιωματικών, αναδιορ-



Γραμματόσημο με τη σκηνή της υποδοχής του Ύπατου Αρμοστή της Κρητικής Πολιτείας, Πρίγκιπα Γεωργίου, στη Σούδα από τους Ναυάρχους των τεσσάρων Προστάτιδων Δυνάμεων στις 9 Δεκεμβρίου 1898. Εκδόθηκε επί Ύπατης Αρμοστείας Αλέξανδρου Ζαΐμη προς τιμή του Πρίγκιπα Γεωργίου.



Ο Ύπατος Αρμοστής της Κρητικής Πολιτείας, Πρίγκιπας Γεώργιος, με τους Ναυάρχους των τεσσάρων Προστάτιδων Δυνάμεων, Μ. Βρετανίας Υποναύαρχο G.H.Noel, Γαλλίας Αντιναύαρχο Ed. Pottier, Ρωσίας Υποναύαρχο N.Skrydloff, Ιταλίας Υποναύαρχο G. Bettolo.



Το παλάτι του Υπατου Αρμοστή Πρίγκιπα Γεωργίου στα Χανιά και η σημαία της Κρητικής Πολιτείας, η οποία έφερε το σταυρό στη μέση όπως η Ελληνική, με τη διαφορά ότι το άνω δίπλο στον ιστό τετράγωνο ήταν ερυθρό με ένα λευκό αστέρι στο κέντρο του, που συμβόλιζε την επικυριαρχία του Σουλτάνου στη Μεγαλήνησο.

μη Εφημερίδα της Κρητικής Πολιτείας, τεύχος 2ο, έτος Ζ', αριθ. 59/21-10-1905 διορίστηκε **Δημαρχιακός Πάρεδρος στο Δήμο Ψυχρού**, τον ένα από τους δύο τότε Δήμους του Οροπεδίου Λασιθίου, που περιλάμβανε τα παρακάτω 10 χωριά με 2.500 κατοίκους και είχε έδρα το Ψυχρό : Άγιο Γεώργιο, Κουδουμαλιά, Αβρακόντε, Καμινάκι, Μαγουλιά, Ψυχρό, Πλάτη, Πλαθιανώ, Γερντομουρί, Μετόχι και Μονή «Ζωοδόχος Πηγή Βιδιανού». Ο διορισμός αυτός έγινε από την Πολιτεία ως αναγνώριση των αγώνων του. Το ίδιο αξίωμα, πρώτος μετά τη Σύμβαση της Χαλέπας, είχε κατακτήσει ο παππούς του, Δημήτριος Εμμανουήλ Γαλανάκης.

γανώθηκαν τα Δικαστήρια, επιπλέον οργανώθηκε η Παιδεία και η Υγεία. Στη διάρκεια όλων αυτών των χρόνων ο Πρίγκιπας Γεώργιος κατέβαλε συνεχείς προσπάθειες για να επιτύχει την Ένωση της Κρήτης με τον κορμό του Ελληνικού κράτους, αλλά οι Μεγάλες Δυνάμεις επέμεναν στη διατήρηση του υπό την προστασία τους καθεστώτος.

Η Κρητική Πολιτεία το 1905 τίμησε τον Εμμανουήλ Παπαδάκη για την προσφορά στον τόπο του. Σύμφωνα με το Δημοτικό Νόμο 411/1901, με τον οποίο οι τοπικοί Άρχοντες διορίζονταν από τον Υπατο Αρμοστή, ο Εμμανουήλ Παπαδάκης με το υπ' αριθ. 219/12-10-1905 Ηγεμονικό Διάταγμα, που δημοσιεύτηκε στην Επίση-

Αριθ. Πρωτ. 4539
Διακτ. 2456



Εν Χανίοις τῇ 14 Ἰουλίου 1905

ΚΡΗΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

Η ΑΝΩΤΕΡΑ ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ

Προς
τὸν κ. Εμ. Παπαδάκη
Κύριε,

Γνωρίζομεν ὅτι ὁ δι' Ἐγγράμματον
Διατάγματος τοῦ ἀριθ. 219 τῆς 12/8/94 ἑ.ἑ.
δυνάμει τοῦ ὁποῦ ὁ κ. Παπαδάκης ἀνέλαβε τὸν
ἴδιον ψυχρὸν καὶ ὁ ἀποσταλ-
μὲν ὑπὸς ἡμᾶς ἀναλαμβάνει τὴν καὶ πάλιν
ἐν σὺν, δίδοντες ἀπὸ τῆς τῶν τοῦ κ. Παπαδάκης
ἀρχῆς τῆς ἐκτελέσεως.

Αἱ
ἐν τῶν ἐσωτερικῶν ἐγγράμματα



Ἰ. Μ. Παπαδάκης

Ἐγγραφο της Κρητικής Πολιτείας με το διορισμό του Εμμανουήλ Παπαδάκη ως Δη-
μαρχιακού Πάρεδρου του Δήμου Ψυχρού Λασιθίου με το υπ' αριθμ. 219/12-
10-1905 Ηγεμονικό Διάταγμα, που δημοσιεύθηκε στην επίσημη εφημερίδα της
Κρητικής Πολιτείας, τεύχος 2ο, έτος Ζ', αριθμ. 59/ 21-10-1905.

Ο Εμμανουήλ Παπαδάκης ένα εξάμηνο μετά την ανάληψη των καθηκόντων του Δημαρχιακού Πάρεδρου, συγκεκριμένα τον Απρίλιο 1906, συμπεριλήφθηκε στο συνδυασμό του Εθνικού Κόμματος για τις Βουλευτικές εκλογές της Κρητικής Πολιτείας με Αρχηγό τον Αντώνιο Μιχελιδάκη. Ο πρωταρχικός στόχος όλων των υποψηφίων του Εθνικού Κόμματος ήταν η Ένωση της Κρήτης με το ελεύθερο Βασίλειο της Ελλάδας, όπως ανέφερε η προκήρυξη τους, που ήταν:

«ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΚΡΗΤΙΚΟΝ ΛΑΟΝ

Αγαπητοί Συμπατριώται,

Καθήκον ημών εθεωρήσαμεν, πριν να ζητήσωμεν την ψήφον σας, να εκθέσωμεν δημοσία, δι' ολίγων λέξεων, το πρόγραμμα, το οποίον θα ακολουθήσωμεν εν τη Συντακτική Συνελεύσει.

Η Ένωσις της Κρήτης μετά του ελευθέρου Βασιλείου της Ελλάδος είναι η μόνη οριστική και δικαία λύσις του Κρητικού ζητήματος.

Υπέρ της λύσεως δε ταύτης θα συνηγορήσωμεν δι' όλων μας των δυνάμεων, τιθέμενοι υπεράνω των ανθρωπίνων παθών και των κομματικών συμφερόντων. Διότι το πρόγραμμα τούτο, ως εθνικόν, δεν πρέπει να γίνεται κομματική σημαία, η οποία δεν ανήκει ούτε εις κόμματα ούτε εις άτομα, αλλ' εις το Έθνος και παρ' αυτού και μόνον πρέπει να διευθύνεται.

Αλλήλ' μέχρις ού συγκατατεθώσιν εις την μόνην ταύτην δικαίαν λύσιν και αι Προστάτιδες Μεγάλαι Δυνάμεις, άνευ της θελήσεως των οποίων ουδέν δύναται να γίνη, θα αποκρούσωμεν την επέμβασιν ξένων Αρχών και την επιβολήν Ευρωπαϊκού ελέγχου εις τα εσωτερικά ημών πράγματα, διότι τούτο σημαίνει κατάλυσιν των διά τόσων θυσιών αίματος κτηθισών ελευθεριών υπό του Κρητικού λαού, νέαν υποδούλωσιν της Πατρίδος με εύσχημον τρόπον και εν μια λέξει αόριστον απομάκρυνσιν αυτής από της Εθνικής αποκαταστάσεως.

Ενθυμηθήτε ότι οι πρωτεργάται του Θερισιανού κινήματος είναι εκείνοι οι οποίοι επεχείρησαν να προκαλέσωσι τον ξενικόν έλεγchon και οι δηλώσαντες ότι ΕΥΓΝΩΜΟΝΩΣ αποδέχονται αυτόν.

Με τοιούτον Εθνικόν πρόγραμμα, στηριζόμενοι επί του γνωστού προς ημάς φιλοπάτριδος παρελθόντος μας ζητούμεν την ψήφον και την ηθικήν συνδρομήν σας.

Εν Ηρακλείω τη 25 Απριλίου 1906.»

Ακολουθούν οι υπογραφές των υποψηφίων του Εθνικού Κόμματος, μεταξύ των οποίων του Εμμανουήλ Παπαδάκη, (Εφημερίδα Νέα Έρευνα Χανίων, αριθμ. φύλλου 302/4-5-1906).

Στις εκλογές του 1906, οι οποίες έγιναν την Κυριακή 14 Μαΐου στους

Νομούς Ρεθύμνου και Λασιθίου, ενώ είχαν προηγηθεί κατά μία εβδομάδα οι εκλογές στους τότε νομούς Χανίων, Σφακίων και Ηρακλείου, οι Λασιθιώτες εξέλεξαν τον Εμμανουήλ Παπαδάκη, που είχε πολεμήσει το 1897 στις Αρχάνες με το λάβαρο της Ένωσης, Πληρεξούσιο, δηλαδή Βουλευτή του Νομού τους στην Κρητική Πολιτεία, εκδηλώνοντας έτσι την ευγνωμοσύνη τους στο πρόσωπό του και στηρίζοντας πάνω του τις ελπίδες τους για τον αγώνα της πολυπόθητης Ένωσης με τη Μητέρα Ελλάδα.

Ο Εμμανουήλ Παπαδάκης έλαβε 8.942 ψήφους με το Εθνικό Κόμμα του Αντωνίου Μιχελιδάκη, το οποίο πλειοψήφησε και στο νομό Λασιθίου θριάμβευσε. Αμέσως μετά τη νίκη, όπως αναφέρει η εφημερίδα «Νέα Έρευνα» Χανίων, πλήθος κόσμου συγκεντρώθηκε στην πόλη του Ηρακλείου για να πανηγυρίσει υψώνοντας την κυανόλευκη μαζί με κλαδιά ελιάς, που ήταν το σύμβολο του Εθνικού Κόμματος και για το οποίο είχε γραφτεί το παρακάτω ποίημα, που τραγουδιόταν κατά την προεκλογική περίοδο:

Η Ελλή
«Της πατρίδος κάθε
γνήσιο παιδί
ας κρατή 'ς το χέρι
της Ελλιάς κλαδί

Κι' απ' τα δροσισμένα
της Ελλιάς κλαδιά
'μέραις γλυκοφέγγουν
πλειό καλαίς παιδιά...

...Κι' εις τας κάλπας όλοι
με πολλή χαρά
ρίξερ' άσπρο βόλι
άσπρο 'ς την Ελλή».

Τα οριστικά αποτελέσματα των εκλογών του 1906 για όλους τους νομούς της Νήσου ήταν: 78 Χριστιανοί Πληρεξούσιοι για το Εθνικό Κόμμα και 36 για την Αντιπολίτευση, επιπλέον 16 ανεξάρτητοι Μωαμεθανοί. Η σειρά των Πληρεξουσίων, που εκλέχτηκαν στο Νομό Λασιθίου μεταξύ των οποίων ο Εμμανουήλ Παπαδάκης, με βάση τον αριθμό των ψήφων ήταν η παρακάτω:

Στ. Ξενικάκης 9.174, Γ. Παπαμαστοράκης 9.165, Εμμ. Μοδάτσος 9.115, Ι. Μπαριτάκης 9.103, Μ. Παναγιωτάκης 9.101, Ν. Μουρελά-



Ο Εμμανουήλ Παπαδάκης «Σπιρτοκού-
της», Πληρεξούσιος (Βουλευτής) του
Νομού Λασιθίου στην Κρητική Πολιτεία.



ΕΠΙΤΥΧΟΝΤΕΣ ΝΟΜΟΥ ΛΑΣΙΘΙΟΥ	
Στ. Ξενικάκης	9174
Γ. Παπαμαστοράκης	9165
Έμμ. Μοδάτσος	9115
Ι. Μπαριτάκης	9103
Μ. Παναγιωτάκης	9101
Ν. Μουρελάκης	9098
Ι. Μπετούρας	9090
Μ. Κοθρής	8989
Γ. Σερδάκης	8975
Γ. Παπαμιγελάκης	8956
Γ. Γιατζάκης	8945
Ε. Παπαδάκης	8942
Ε. Φθενάκης	8922
Ε. Γαληνός	8906
Γ. Γκαννακός	8884
Ι. Πλασιωτάκης	8884
Ε. Άγγελάκης	8869
Ν. Πολυχρονίδης	8856
Ι. Βουκουλάκης	8855
Π. Κονδυλάκης	8841
Α. Καριώτης	8835
Ι. Τζωρτζάκης	8828
Α. Κουιδουράκης	8819
Ε. Μαστοράκης	8789
Ο πρώτος έπιλαχών Ε. Λυδάκης έλα- βαν ψήφους 6774	

Εφημερίδα «Νέα Έρευνα» Χανίων, αριθμ. φύλλου 304/17-5-1906 με τους επιτυχό-
ντες στις εκλογές της 14ης Μαΐου 1906 Πληρεξούσιους του Νομού Λασιθίου στη Β'
Συντακτική Συνέλευση, μεταξύ των οποίων ο Εμμανουήλ Παπαδάκης.



Σκηνή πανηγυρισμού στο Ηράκλειο το 1906 μετά την εκλογή του Αντωνίου Μιχελιδάκη, αρχηγού του Εθνικού κόμματος. Σ' αυτές τις εκλογές με το ίδιο κόμμα εκλέχτηκε Πληρεξούσιος Λασιθίου ο Εμμανουήλ Παπαδάκης.

κns 9.098, Ι. Μπετούρας 9.090, Μ. Κοθρής 8.989, Γ. Σερβάκης 8.975, Γ. Παπαμιχελάκης 8.956, Γ. Γιατζάκης 8.945, **Ε. Παπαδάκης 8.942**, Ε. Φθενάκης 8.922, Ε. Γαληνός 8.906, Γ. Γιαννακός 8.884, Ι. Πλακιωτάκης 8.884, Ε. Αγγελάκης 8.869, Ν. Ποθυχνονίδης 8.856, Ι. Βουκυκλήακης 8.855, Π. Κανδυλήακης 8.841, Α. Καριώτης 8.835, Ι. Τζωρτζάκης 8.828, Α. Κουνδουράκης 8.819, Ε. Μαστοράκης 8.789. (Εφημερίδα «Νέα Έρευνα» Χανίων, αριθμ. φύλλου 304/17-5-1906).

Η επιθυμία του Εμμανουήλ Παπαδάκη να υποστηρίξει τον τόπο του και τους συντοπίτες του στην Κρητική Βουλή ήταν τόσο μεγάλη, που ανά τακτά χρονικά διαστήματα άφηνε την πολυμελή οικογένειά του και δεν υπολόγιζε την απόσταση και την ταλαιπωρία μετακίνησης μέσα από δύσβατα μονοπάτια, είτε πεζός είτε με το μουλάρι, από τα βουνά του Οροπεδίου Λασιθίου να φθάσει στο Ηράκλειο και στη συνέχεια με ατμόπλοιο στα Χανιά, όπου ήταν η έδρα της Βουλής των

Κρητών και οι Διοικητικές Υπηρεσίες. Εκεί παρά τη διήμερη κοπιαστική διαδρομή φόραγε τα φράγκικα για να παρακολουθήσει τις συνεδριάσεις και όχι για να συναναστραφεί τους αστούς της πόλης ή τους Ευρωπαίους της Χαλέπας. Μοναδικός του στόχος ήταν το συμφέρον της πατρίδας και των συντοπιτών του, που τον είχαν στείλει στην Κρητική Βουλή. Και όπως αποδεικνύεται από τα πρακτικά παρακολουθούσε ανελλιπώς τις συνεδριάσεις και είχε γόνιμη και αποδοτική θητεία. Τους χειμερινούς μήνες, που οι άσχημες καιρικές συνθήκες δυσκόλευαν τις μετακινήσεις και η Βουλή διέκοπτε τις εργασίες της, παρέμενε στο Οροπέδιο κοντά στους Λασιθιώτες και στα προβλήματά τους.

Πρώτο μέλημα όλων των χριστιανών Πληρεξουσίων της Β΄ Συντακτικής Συνέλευσης συμπεριλαμβανομένου του Εμμανουήλ Παπαδάκη ήταν η κήρυξη της Ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα, που πραγματοποιήθηκε στην πρώτη Συνεδρία στις 30 Ιουνίου 1906. Σ' αυτή τη Συνεδρία μετά τον αγιασμό από το Λασιθιώτη Επίσκοπο Κυδωνίας και Αποκορώνου, Νικηφόρο, την ορκωμοσία των εκλεγμένων Πληρεξουσίων και τον εναρκτήριο λόγο του Υπατου Αρμοστή, Πρίγκιπα Γεωργίου, στους Πληρεξούσιους παρόντων των Γενικών Προξένων των Μεγάλων Δυνάμεων ακολούθησε ψήφισμα, στο οποίο έχουν καταγραφεί κατά λέξη τα ακόλουθα:

«Η Β΄ Συντακτική Συνέλευση των Κρητών πιστώς διερμηνεύουσα τον προαιώνιον πόθον του Κρητικού Λαού, συνελθούσα σήμερον την 30ην Ιουνίου 1906 εις Χανία κηρύττει την Ένωσιν της Νήσου μετά του Ελευθέρου Βασιλείου της Ελλάδος εν τη πεποιθήσει, ότι αι Μεγάλαι Δυνάμεις, πεισθείσαι και εκ της εξετάσεως των ειδικών απεσταλμένων αυτών, ότι μόνον η Ένωσις μετά της Ελλάδος δύναται να θέσῃ τέρμα εις τα δεινά των Κρητών, θα θελήσωσι να αποδεχθώσι μετ' ευμενείας το ψήφισμα της Συνελεύσεως και να πραγματοποιήσωσι την Ένωσιν».

Ακολουθούν τα ονόματα όλων των Χριστιανών Πληρεξουσίων, μεταξύ αυτών του Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκη (απέναντι σελίδα). Αμέσως μετά το ψήφισμα της Ένωσης τραντάχτηκε το Βουλευτήριο από ζητωκραυγές και χειροκροτήματα για 10 ολόκληρα λεπτά, σύμφωνα με τον Τύπο της εποχής.

Έτος Η'.

Έν Χανίοις τῇ 30 Ἰουνίου 1906

Ἀριθ. 30

ΕΠΙΣΗΜΟΣ ΕΦΗΜΕΡΙΣ



ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΨΗΦΙΣΜΑ

ΤΗΣ Β' ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗΣ ΤΩΝ ΚΡΗΤΩΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΣ

Ἡ Β'. Συντακτικὴ Συνέλευσις τῶν Κρητῶν πιστῶς διερμηνεύουσα τὸν προαίτιον πόθον τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ συνελθοῦσα σήμερον τὴν 30ὴν Ἰουνίου 1906 εἰς Χανία κηρύττει τὴν Ἐνωσιν τῆς Νήσου μετὰ τοῦ Ἐλευθέρου Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος ἐν τῇ πεποιθήσει, ὅτι αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις πεισθεῖσαι καὶ ἐκ τῆς ἐξέτασεως τῶν εἰδικῶν ἀπεσταλμένων αὐτῶν, ὅτι μόνον ἡ Ἐνωσις μετὰ τῆς Ἑλλάδος δύναται νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὰ δεινὰ τῶν Κρητῶν, θὰ θελήσῃσι νὰ ἀποδεχθῶσι μετ' εὐμενείας τὸ ψήφισμα τῆς Συνελεύσεως καὶ νὰ πραγματοποιήσῃσι τὴν Ἐνωσιν διακόπτει δὲ τὰς συνεδριάσεις αὐτῆς.

Ἐγένετο ἐν Χανίοις τῇ 30 Ἰουνίου 1906.

Οἱ πληρεξούσιοι

Ἄντ. Μιχαηλίδης, Γ. Παπαμαστοράκης, Ε. Ι. Τσουδερὸς, Ε. Αεθάντης, Ἀρ. Ζ. Παπαγιάννης, Γ. Βαρούχας, Γ. Ν. Βουκουλίτης, Στυλ. Κωστογιάννης, Μιχ. Κεφαλογιάννης, Α. Βουρδουμπάκης, Ε. Παπαδερὸς, Στ. Ξενικής, Ἀδ. Βαθουράκης, Ἐμμ. Στεφανίτης, Γαλήνης, Π. Ε. Κασομπάκης, Μ. Ν. Σγουρὸς, Γ. Βενιανήκης, Γ. Ε. Παπαδῆς, Φερ. Παπαδῆς, Εὐγ. Παπαδοκοιλῆς, Μ. Ν. Ἀνστασάκης, Χ. Α. Καλοειδῆς, Ἰω. Παπαδογιάννης, Ἐμμ. Μ. Παπαγιαννῆς, Κ. Α. Αργουδῆς, Σπυρ. Δρετῆς, Ν. Φ. Μαλανδρινῆς, Ε. Ι. Φθενῆς, Ν. Κεφαλογιάννης, Ἰωάν. Κάλιογερῆς, Ν. Καπανταζῆς, Ν. Ε. Πολυχρονίδης, Ἰωσ. Γ. Α. Κανιῆς, Ν. Γ. Μουρελλάκης, Ἐμμ. Ι. Μοδιάς, Κων. Ι. Χατζηδῆς, Κ. Μάνος, Ἐμμ. Α. Θεοδοπίδης, Κ. Χαθρὸς, Ν. Πιστολάκης, Ἐμμ. Α. Μαρκαντωνῆς, Στ. Τζωρτζῆς, Στυλ. Μοιάς, Ἐμμ. Μπαλάντης, Γ. Φούμης, Γ. Μπαρετῆς, Στ. Α. Κολοκοῦζης, Γ. Μ. Ζερβὸς, Ν. Α. Καστρινῆς, Ἐμμ. Χ. Παπαδῆς, Στ. Μαργκουδάκης, Ν. Παπαμαρκῆς, Ν. Κεφαλογιάννης, Ἐλευθ. Κ. Βενιζέλος, Σωκράτης Βιστῆς, Ἰω. Ἀνικολιώτης, Χ. Πολυγώργης, Ἐμμ. Λογιδῆς, Στ. Μαντζιπῆς, Μ. Ε. Γαλιανὸς, Γ. Γιατῆς, Ἐμμ. Κοκκινῆς, Γ. Ι. Παπαδῆς, Φ. Κουκουράκης, Ν. Κουσουράκης, Π. Μαρῆς, Γ. Πλουμῆς, Ν. Ζουρδῆς, Κ. Μ. Φούμης, Ν. Εμπαλῆς, Μ. Δημητριάκης, Γ. Πολυξένης, Κ. Βλουτῆς, Γ. Μπουρνίζος, Α. Παπαχρηστίδης, Ἰωσ. Μπιτοῦρας, Ν. Τζωρτζῆς, Μ. Παπαδῆς, Μ. Κουτενῆς, Γ. Παπαμυηλῆς, Ε. Μαυροφοράκης, Γ. Ε. Φαρουδῆς, Ν. Αἰένας, Κ. Κουσουράκης, Γ. Ζερβῆς, Ε. Φαρουδῆς, Μ. Καραντῆς, Ε. Κονταξῆς, Ε. Γουλιῆς, Α. Ἑλληνῆς, Στ. Προκοπίδης, Α. Κασπιντῆς, Ἐμμ. Ἀγγελῆς, Γ. Βογιατζῆς, Γεώρ. Γιαννῆς, Μιχ. Δασκαλάκης, Γ. Τερωνιδῆς, Μ. Καραγιαννῆς, Μ. Κερωτῆς, Μ. Κούρδης, Π. Κονδυλάκης, Ε. Κονωτῆς, Γ. Λυμπρέτης, Ε. Μαργκῆς, Γ. Μυραντωνῆς, Μ. Παναγιωτῆς, Γ. Γ. Παπαδῆς, Β. Χατζηδῆς, Μ. Παπαμυηλῆς, Γ. Παπαγιαννῆς, Φ. Σκουρῆς, Ν. Σουγιάκης, Γ. Τυλλανῆς.

Επίσημη εφημερίδα τῆς Κρητικῆς Πολιτείας, τεύχος 1ο, ἔτος Η', αριθμ. 30/30-6-1906 με τοὺς ψηφίσαντες τὴν Ἐνωσιν τῆς Κρήτης με τὴν Ἑλλάδα Πληρεξούσιους τῆς Β' Συντακτικῆς Συνέλευσης, μεταξύ τῶν ὁποίων ὁ Εμμανουὴλ Χ. Παπαδάκης.

Για τον Κρητικό λαό η Ένωση της Μεγαλονήσου με τη Μητέρα Ελλάδα ήταν ο διακαής πόθος του. Με αυτό το αίτημα είχε γίνει τον προηγούμενο χρόνο η επανάσταση στο Θέρισο από τον Ελευθέριο Βενιζέλο, ο οποίος είχε διαφορετικές θέσεις στη διαχείριση του Κρητικού ζητήματος από τον Πρίγκιπα Γεώργιο. Έτσι στις 10 Μαρτίου 1905 ο Βενιζέλος σχημάτισε στο Θέρισο μια επαναστατική κυβέρνηση με τους Κωνσταντίνο Φούμη, Κωνσταντίνο Μάνο και κήρυξε τον αγώνα για την Ένωση. Η επανάσταση όμως αυτή έληξε μέσα στον ίδιο χρόνο με τη μεσολάβηση των Μεγάλων Δυνάμεων. Οι διαπραγματεύσεις, που ακολούθησαν, κατέληξαν στην παραίτηση του Πρίγκιπα Γεωργίου από την Ύπατη Αρμοστεία παρά την αντίθετη γνώμη των μελών της πλειοψηφίας της Β' Συντακτικής Συνέλευσης, που σε υπόμνημά τους προς τις Προστάτιδες Δυνάμεις στις 8 Σεπτεμβρίου ανέφεραν μεταξύ άλλων τα εξής: «[...] *Η Β' Συντακτική Συνέλευσις ικετεύει και παρακαλεί την Α. Μ. τον Βασιλέα Γεώργιον και τας Προστάτιδας Μεγάλας Δυνάμεις, ίνα και η Α. Μ. ο Βασιλεύς Γεώργιος υποδείξει την Α. Β. Υψ. τον Πρίγκηπα Γεώργιον διά να εξακολουθήση να εκτελή την εντολήν των εν τη Νήσω, και αι Προστάτιδες Μεγάλαι Δυνάμεις ευαρεσθηώσι να εγκρίνωσι την εκλογήν ταύτην [...]*». Ακολουθούν οι υπογραφές των περισσότερων Πληρεξουσίων, μεταξύ



Το εκκλησάκι του Αγίου Γεωργίου, όπου κηρύχθηκε η επανάσταση του Θερίσου το 1905 από τον Βενιζέλο, τον Φούμη και τον Μάνο με αίτημα την Ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα. Το κίνημα αυτό έληξε εντός του ίδιου έτους με τη μεσολάβηση των Μεγάλων Δυνάμεων.



Επαναστάτες Θερύσου στη Νεάπολη Λασιθίου το 1905.

των οποίων του Εμμανουήλ Παπαδάκη. (Επίσημη Εφημερίδα της Κρητικής Πολιτείας 1906, τεύχος Δ', Πρακτικά της Β' Συντακτικής των Κρητών Συνελεύσεως, Συνεδρία Δ').

Τελικά ο Πρίγκιπας Γεώργιος παραιτήθηκε και αναχώρησε από την Κρήτη στις 12 Σεπτεμβρίου 1906. Τότε οι Προστάτιδες Δυνάμεις παραχώρησαν το δικαίωμα στο Βασιλιά της Ελλάδας να υποδείξει υποψήφιο ικανό για την Ύπατη Αρμοστεία. Διορίστηκε ο έμπειρος και μετροπαθής Έλληνας πολιτικός Αλέξανδρος Ζαΐμης με πενταετή θητεία, ο οποίος έφθασε στα Χανιά στις 18 Σεπτεμβρίου 1906 και παρέμεινε στην Αρμοστεία μέχρι τις 24 Σεπτεμβρίου 1908. Τότε διεκόπη η θητεία του με κατάλυση του Πολιτειακού Καθεστώτος από την Κρητική Βουλή επ' ευκαιρία προσωρινής απουσίας του από την Κρήτη. Συγχρόνως έγινε μονόπλευρη ανακήρυξη της Ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα. Προς τούτο συνέβησαν και τα γεγονότα στα Βαλκάνια, η προσάρτηση της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης από την Αυστρία και η ανακήρυξη του ανεξάρτητου Βασιλείου της Βουλγαρίας.



Άποψη της πόλης των Χανίων (άνω) και του λιμένος (κάτω), την εποχή που ο Εμμανουήλ Παπαδάκης ως Πληρεξούσιος Λασιθίου εκπροσωπούσε τους συντοπίτες του στην εκεί Κρητική Βουλή.

Η θητεία του Εμμανουήλ Παπαδάκη ως Πληρεξούσιου στην Κρητική Πολιτεία συνέπεσε με την παραίτηση του Πρίγκιπα Γεωργίου από την Ύπατη Αρμοστεία και την αντικατάστασή του από τον Αλέξανδρο Ζαΐμη. Και με τους δύο Ηγεμόνες υπηρέτησε την Πατρίδα χωρίς ιδιοτελείς σκοπιμότητες, συμβιβασμούς και διπλωματικούς ελιγμούς. Ήταν σταθερός σε αρχές και αξίες και ως εκ τούτου έχαιρε της εκτίμησης των συναδέλφων του και του σεβασμού των συμπατριωτών του. Απαλλογμένος από προσωπικές φιλοδοξίες και συμφέροντα είχε ως μοναδικό σκοπό την προσφορά στην πατρίδα. Ύψωνε με σθένος τη φωνή του σε κάθε μορφή καταπίεσης του αδικημένου και βασανισμένου Κρητικού λαού. Πάλευε διαρκώς για τα δικαιώματα των συνεπαρχιωτών του, την ηθική και υλική προστασία των και με αυτή την έντιμη και ανιδιοτελή προσφορά είχε κερδίσει το θαυμασμό και την αγάπη τους. Ήταν ακούραστος αγωνιστής και μεγαλοϊδεάτης πατριώτης, που φρόντιζε όχι μόνο για το συμφέρον του τόπου του, αλλά και για το εθνικό συμφέρον. Ενδιαφερόταν ουσιαστικά για τις πολιτικές εξελίξεις της Ελλάδας κρατώντας ψηλά τη σημαία της Εθνικής αξιοπρέπειας, έτοιμος να προσφέρει τις δυνάμεις του στη Μητέρα Πατρίδα. Τελικά πρόσφερε ότι πολυτιμότερο είχε, τη ζωή του την ίδια, θυσία στο βωμό μιας μεγαλύτερης ακόμα αξίας, της ελευθερίας του αλύτρωτου Ελληνισμού.

Ἐν Χανίοις τῇ 28 Αὐγούστου 1906
 Ἀγαπητοί μου γυναικάδες καὶ
 Ἰωάννη τῷ Πνευματικῷ
 ἔμεινεν καὶ ἐν τούτῳ ἔχω
 μετὰ καὶ εὐχάς. Ἐνδὲ τῇ κρίσει σου
 εἴναι χρησιμεύον διὰ δυνάμειν καὶ
 ἔγωγε δεῖ καὶ κατεργασθῆναι τὸν ἑαυτοῦ
 πειρασμόν τῷ ἐγγιστάτῳ μου, καὶ μὴ
 δεῖν κατὰ τὴν ἐξουσίαν τὴν ἐνταύθα
 ἐν ὁμογενείᾳ καὶ μὴν ἔχον καμῖν
 δεσποχρίαν. Ὅτι ἐν δεικνύοντι καὶ ἐν
 ρυπαρότητι. Ἡ εὐαγγελιστὴ τοῦ Ἀντι-
 μωστοῦ δὲν εἶναι ἐνταύθα οὐδὲ ἐνταύθα
 οὐ καὶ ἐνταύθα οὐδὲ ἐνταύθα
 δεῖ καὶ ἐνταύθα καὶ ἐνταύθα
 δεῖ καὶ ἐνταύθα καὶ ἐνταύθα

Τμήμα της επιστολής του Εμμανουήλ Παπαδάκη προς τον Ιωάννη Χαλμαπαλάκη (αδελφός της γυναίκας του και δάσκαλο στο Ψυχρό Λασιθίου) από τα Χανιά, όπου βρισκόταν ως Πληρεξούσιος Λασιθίου στην Κρητική Βουλή και με ημερομηνία 28 Αυγούστου 1906 -λίγες ημέρες πριν την παραίτηση του Ύπατου Αρμοστή, Πρίγκιπα Γεωργίου. Με την επιστολή αυτή ενημερώνει τους συγχωριανούς του ότι δεν μπορεί να παραστεί στα εγκαίνια του Ιερού Ναού «Τριών Ιεραρχών και Τιμίας Ζώνης» του Ψυχρού, λόγω των επικείμενων εξελίξεων στην Ύπατη Αρμοστεία.

ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ ΤΩΝ ΝΑΥΑΡΧΩΝ

ΚΡΗΤΕΣ

Αἱ Κυβερνήσεις τῆς Μεγάλης Βρετανίας, τῆς Γαλλίας, τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ρωσίας, κρίνασαι ἀπὸ κοινοῦ ὅτι ἐπὶ τῆς ἐπιτυχίας ὅπως ἐξασφαλίσαι τὸ νέον αὐτόνομον τῆς Κρήτης πολιτεῖα, ἐνεκιστεύθησαν εἰς τὴν αὐτοῦ Βασιλικὴν Ὑψηλότητα τὸν Πρίγκιπα Γεώργιον τῆς Ἑλλάδος, τὴν ἐντολὴν Ἰσπάτου Ἀρμοστοῦ ἐν Κρήτῃ.

Ἀποδεχόμενος τὴν ἐντολὴν ταύτην ἥτι· θα διακρίσῃ ἐπὶ τρία ἔτη, ἡ αὐτοῦ Βασιλικὴ Ὑψηλότης ὁ Πρίγκιψ Γεώργιος ἀνεγνώρισε τὴν ὑψηλὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς αὐτοῦ Αυτοκρατορικῆς Μεγαλειότητος τοῦ Σουλτάνου ὑποτάξῃ δὲ νὰ λάβῃ τὰ κατάλληλα μέτρα ὅπως προστατεύσῃ τὴν Τουρκικὴν σημαίαν ἥτις θὰ κυματίζῃ μόνον ἐπὶ τῖνος· τῶν ὁγμῶν θίσαι τῆς νήσου.

Ἡ πρώτη μέριμνα τοῦ Ἰσπάτου Ἀρμοστοῦ θὰ ᾖ ναὶ

ὅπως, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς ἐθνικῆς Συνλεύσεως, ἀντιπροσωπευμένης ὑφ' ὅλων τῶν στοιχείων τῆς Κρήτης ἐγκαθιδρύσῃ σύστημα αὐτονομίας Κυβερνήσεως, δυνάμενον νὰ ἐγγυηθῇ εἰς ἑαυτὴν τὴν προσωπικὴν ἀσφάλειαν καὶ τὴν τῶν περιουσιῶν ὡς καὶ τὴν εὐεθέραν ἀσκήσιν ὅλων τῶν θρησκευμάτων.

Ὁ Ἰσπάτος Ἀρμοστής ὀφείλει νὰ προβῇ εἰς τὴν ἀμεσὴν ἐργασίαν γυροφυλακῆς ἰκανῆς ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὴν δημοσίαν τάξιν.

Οἱ Ναύαρχοι λογιζόμενοι εὐνῶντες ἀγέλλομενοι εἰς τὸν Κρητικὸν λαόν· τὰ· εὐχόμενοι αὐτάς αἰτίας πραγματοποιήσιν τὰς ὑποσχέσεις ἃς τὸ Συμβούλιον τῶν Ναυάρχων ἔδωκε κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1897.

ΚΡΗΤΕΣ

Ἡ ἔλευσις τῆς αὐτοῦ Βασιλικῆς Ὑψηλότητος· τοῦ Πρίγκιπος Γεωργίου θὰ ἀποτελέσῃ τὴν ἡν νῆα· ἐποχῆς. Ἀρκοῦν πλέον αἱ ἐρίδες, αἱ βάρβαροι καὶ ἀδελφοκτόνοι διαμάχαι! Ἀρκοῦντως αἰματοκυλίσθῃ τὸ ἔσχατος τῆς πατριδος σας καὶ ἀρκοῦντως ἀκριβὰ ἡγοράσεται τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ἀποκτήσῃτε ἐλευθέραν καὶ αὐτόνομον κυβέρνησιν! Λησμονήσατε καὶ αὐτὴν ἐπὶ τὴν ἀνάμνησιν

τῶν μαύρων ἡμερῶν τοῦ παρελθόντος, πεπαισμένοι δὲ εἰς τὸ μέλλον, σκεφθῆτε μόνον νὰ ἐναυαγήσῃτε ἀντίστασι τῶν ἐλευθέρων, ἃς ἐνέτις ἱλίχου θαλάσσης, καὶ τῆς εὐμενούς μεριμνῆς ἣν πρὸς ὑμᾶς ἐπεδείξαντο αἱ δυνάμεις. Αὐταὶ θέλουσι ἐγκαταστήσῃ παρίεσσαι ὑμῖν τὴν συνδρομὴν τῶν ἐν τῇ ἐκκληρώσει τοῦ ἔργου τῆς καλυπτείας ὅπερ ὑπὸ τὴν αἰγίδα αὐτῶν ἤρξατο.

ΚΡΗΤΕΣ

Ὑπνοθυμίζοντες ὑμῖν ἐν τῇ τελευταίᾳ αὐτῶν προκήρυξει τὰς ἀποδείξεις ὡμῶν ὑποσχέσεις, οἱ Ναύαρχοι ἀπατάθησαν διαδοχικῶς καὶ πρὸς τοὺς θωμανοὺς κατοίκους καὶ πρὸς τοὺς χριστιανικοὺς κατοίκους τῆς νήσου. Ποιοῦντες σήμερον παρομοίαν διάρκειαν θὰ ἦτο ὡς ἐάν παρεγνώριζον τὰ σημερινὰ ὡμῶν αἰσθημάτων. Πᾶσα θρησκευτικὴ ἔχθρα ὀφείλει νὰ ἐκλείψῃ τοῦ λοιποῦ. Ἀρ' οὐ τὰ αἰτία τὰ διατηρόμενα τὰς μετὰ ὡμῶν ἐχθροπραξίας ἐξέλειπον τῆς νήσου διὰ παντός, ὀφείλετε νὰ θεωρήσῃτε τέκνα τῆς αὐτῆς πατρίδος, διακαθ' ὅσον ἐν ταῖς καρδίαις ὡμῶν ἀποχλιαστικῶς τρέφοντες ὅπως διὰ τῆς ἐντιμῶν καὶ εὐλαχικῶν συνεργασιῶν ὡμῶν ἐδραώσῃτε καὶ ἀναπτύξῃτε τὰ

συμφέροντά της, τὸν πλοῦτόν της, καὶ τὴν εὐδαιμονίαν της.

Προστατευόμενοι ὑπὸ τῶν τεσσάρων δυνάμεων, κυβερνόμενοι ὑπὸ Πρίγκιπος διλωσαντος ὅτι ἀπάσας αὐτοῦ τὰς φροντίδας θὰ καταβάλλῃ διὰ τὴν εἰρήνευσιν τῆς νήσου, διὰ τὴν εὐμερίαν καὶ εὐδαιμονίαν ἀπαντος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κρήτης, ἀπηλλαγμένοι παντός φόβου θιγόντος τὴν ἀσφάλειάν σας, τὴν περιουσίαν σας, τὴν ζωὴν σας, τὴν τιμὴν σας, ὀφείλετε νὰ παράσχητε εἰς τὸν Ἰσπάτον Ἀρμοστὴν τὴν δοθήσαν τῶν καλῶν θελήσεών σας, νὰ τὸν βοηθήσετε διὰ εἰς τῆς ἀποστολῆς σας εἰς τὴν ἐκκληρώσει τῆς ἐντολῆς του.

ΚΡΗΤΕΣ

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἡ Α. Β. Ὑψηλότης ὁ Πρίγκιψ Γεώργιος θὰ εὐρίσκηται εἰς τὸ μέσον ὡμῶν. Αἱ προσφωνήσεις σας καὶ αἱ εὐφρόσυναι φωναὶ σας θὰ χαίρεθῃσιν τὴν ἔλευσιν του καὶ θὰ τῷ ἐκφράσωσι τὴν χαρὰν σας καὶ τὸν σεβασμόν σας. Ἄν ἀρκοῦν ὡμῶς ἐκδηλώσεις αὗται. Μετὰ τοὺς λόγους· ἐρχονται τὰ ἔργα, διὰ τῆς διαγωγῆς σας διὰ τῆς φροντίδας σας, διὰ τῆς ὑποταγῆς σας διὰ τὸν βοηθήσῃτε ἐν τῇ ἐκκληρώσει τοῦ ἀνατεθέντος αὐτῷ ἔργου, οὕτω δὲ θὰ δείξητε ὅτι εἰσθε ἀνάδοχοι τοῦ νέου πολιτεύματος τοῦ μέλλοντος νὰ ἐγκαθιδρύσῃ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῶν τεσσάρων Ἑυεργετῶν τῆς Κρήτης δυνάμεων.

Ἡ ἔλευσις τῆς αὐτοῦ Βασιλικῆς Ὑψηλότητος τοῦ Πρίγκιπος Γεωργίου θὰ θέσῃ τέλει εἰς τὴν ἐντολὴν τῶν Ναυάρχων. Εὐτοχῆς λογιζόμενοι διότι ἡνυμνήσαν νὰ συν-

τελέσωσι εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Νήσου, εὐχονται δὲ ὅπως ἡ Κρήτις εὐτυχῇ καὶ εὐμερήσῃ ἐπὶ τέλους ὑπὸ τῇ ἀγαπημένῃ διοίκησιν τοῦ Ἰσπάτου Ἀρμοστοῦ καὶ διὰ τῆς εὐλαχικῶς συμπεριφορᾶς ὅλων τῶν τέκνων αὐτῆς.

Ἐγένετο ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Σούδας τῇ 10 Δεκεμβρίου 1898.

Ὁ Ἰσπανόναρχος τῆς Ἰταλίας	ΜΙΕΤΤΟΛΟ
Ὁ Ἰσπανόναρχος τῆς Μ. Βρετανίας	ΝΟΒΛ
Ὁ Ἰσπανόναρχος τῆς Ρωσίας	ΣΚΡΤΑΛΩΦ
Ὁ Ἀντιναύαρχος τῆς Γαλλίας	ΠΟΤΤΙΕ

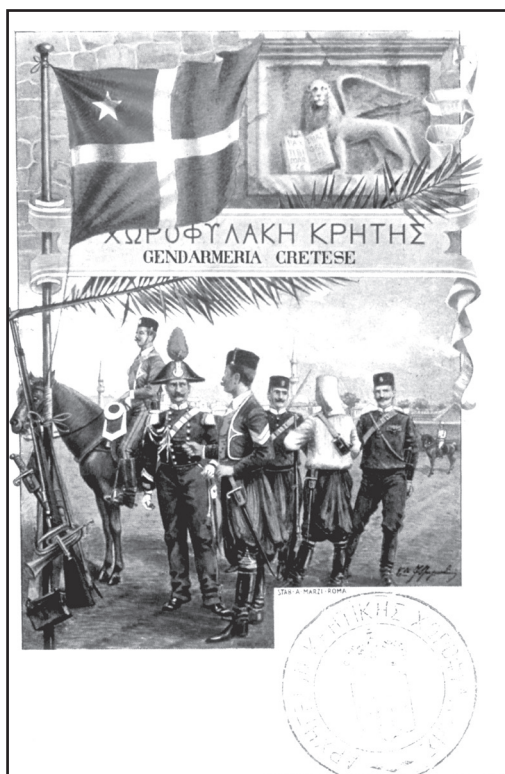
Ανακοίνωση των τεσσάρων Ναυάρχων των Προστάτιδων Δυνάμεων στις 10 Δεκεμβρίου 1898, την επόμενη ημέρα της άφίξης του Ὑπατου Ἀρμοστή, Πρίγκιπα Γεωργίου, στην Κρήτη. Αναφέρει ὅτι ἡ ἔλευσις τοῦ Πρίγκιπα Γεωργίου ἀποτελεῖ τὴν ἀρχὴ μίας νέας ἐποχῆς γιὰ τὴ Μεγαλόνησο καὶ ὅτι οἱ Ναύαρχοι αἰσθάνονται εὐτυχεῖς, γιὰτὶ μπόρεσαν νὰ συντελέσουν στὴν ἀπελευθέρωσή της, εὐχονται δε ἡ Κρήτις νὰ εὐμερήσῃ μετὰ τὴν νέα Διοίκησιν. (Ανωτέρω παρουσιάζεται τὸ ἐλληνικὸ κείμενο ἀπὸ τὴ διγλωσση ἀνακοίνωση, στὰ ἐλληνικὰ καὶ στὰ γαλλικὰ).



Μανούσος Κούνδουρος (Χώρα Σφακίων 1860 – Αθήνα 1933). Πληρεξούσιος κατ' επανάληψη στην Κρητική Βουλή. Σύμβουλος (Υπουργός) της Κρητικής Πολιτείας επί των Εσωτερικών (1899-1902) και επί των Οικονομικών (1904-1907). Μέλος της Επαναστατικής Κυβέρνησης της Κρήτης, η οποία παρέδωσε τη διακυβέρνηση της Μεγαλονήσου στον Στέφανο Δραγούμη το 1912. Βουλευτής του Ελληνικού Κοινοβουλίου μετά την Ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα. Το 1914 βοήθησε στον αγώνα της Αυτόνομης Βόρειας Ηπείρου οργανώνοντας Σώματα Κρητών εθελοντών. Το 1922 και το 1926 διετέλεσε Γενικός Διοικητής Κρήτης.

Εικοσιπεντάδραχμο χαρτονόμισμα της Κρητικής Πολιτείας. Στην μπροστινή όψη του απεικονίζεται ο Πρίγκιπας Γεώργιος, ένα αρχαίο νόμισμα και ο θυρεός με τους Ηρακλείς και τη σημαία της Κρητικής Πολιτείας. Η Τράπεζα Κρήτης «έκοψε» μεταλλικά νομίσματα και εξέδωσε χαρτονομίσματα προς αντικατάσταση των διαφόρων ξένων, που κυκλοφορούσαν μέχρι τότε στη Μεγαλήνησο. Η έκδοση χαρτονομισμάτων έγινε με Διάταγμα του Υπατου Αρμοστή Πρίγκιπα Γεωργίου στις 30 Σεπτεμβρίου 1899. Τα χαρτονομίσματα αυτά εξακολούθησαν να κυκλοφορούν και μετά την Ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα, αποσύρθηκαν σταδιακά από το 1926 μέχρι το 1929.





Κρήτες χωροφύλακες μεταξύ των οποίων ένας Ιταλός Αξιωματικός από τους οργανωτές της Χωροφυλακής. Η Κρητική Χωροφυλακή ιδρύθηκε το 1878 με τη Σύμβαση της Χαλέπας και αναδιοργανώθηκε επί Υπατού Αρμοστή, Πρίγκιπα Γεωργίου, με τη βοήθεια Ιταλών αξιωματικών με αρχηγό το λοχαγό Graveri. Επί Κρητικής Πολιτείας η Χωροφυλακή αποτελείτο από ένα τάγμα των πέντε λόχων, ο κάθε ένας από τους οποίους είχε την έδρα του σε ένα από τους πέντε τότε νομούς της Μεγαλονήσου. Στην άρτια οργανωμένη Κρητική Χωροφυλακή και με αρχηγό τον Ανδρέα Μομφεράτο, ο Ελευθέριος Βενιζέλος ανέθεσε την αστυνομία της Θεσσαλονίκης μετά την απελευθέρωσή της το 1912, όπου οι Κρήτες Χωροφύλακες έγιναν το φόβητρο των κομιτατζήδων και το ίνδαλμα των κατοίκων.

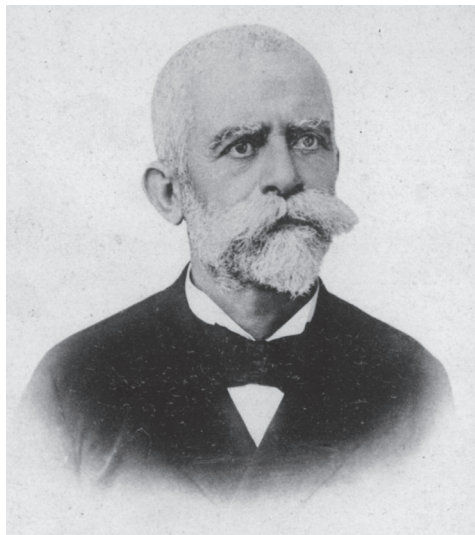


Κρήτες Χωροφύλακες σε αποστολή με ποδήλατα.



Γραμματοκιβώτιο
Ταχυδρομείων Κρήτης

Γραμματόσημο της Κρητικής Πολιτείας με τον Πρίγκιπα Γεώργιο και με ταχυδρομική σφραγίδα ακύρωσης «Άγιος Νικόλαος 6 Μαρτίου 1901», εποχή κατά την οποία δεν υπήρχε ταχυδρομικό γραφείο στο Οροπέδιο Λασιθίου. Το 1908 συστάθηκε στο Τζερμιάδω το ταχυδρομικό γραφείο του Οροπεδίου κατόπιν απόσπασης ενός αγροτικού διανομέα από το γραφείο της Νεάπολης. Επί Κρητικής Πολιτείας οι βάσεις για την οργάνωση της ταχυδρομικής υπηρεσίας τέθηκαν με το νόμο 94/29-10-1899 και η ημερομηνία επίσημης έναρξης λειτουργίας ήταν η 1η Μαρτίου 1900. Η έκδοση της πρώτης σειράς γραμματοσήμων έγινε με διάταγμα στις 18 Δεκεμβρίου 1899. Ακολούθησαν κι άλλες εκδόσεις ενώ παράλληλα εκδόθηκαν γραμματόσημα από τις Ξένες Διοικήσεις της Μεγαλονήσου. Τελικά στις 28 Δεκεμβρίου 1913 η Κρητική ταχυδρομική υπηρεσία με νόμο ενσωματώθηκε στην αντίστοιχη υπηρεσία του Ελληνικού Κράτους.



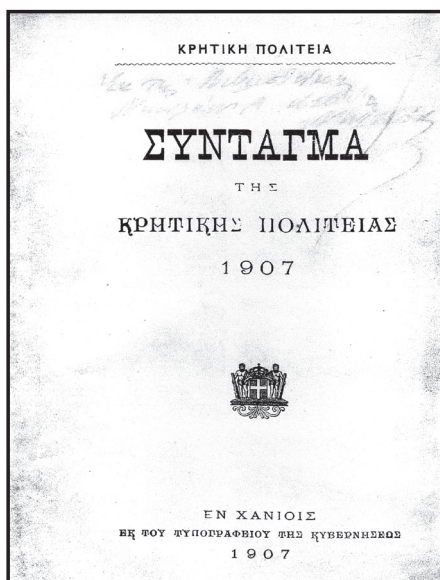
Αντώνιος Μιχελιδάκης (1844-1923). Πληρεξούσιος Ηρακλείου στις Γενικές Συνελεύσεις των Κρητών. Επί Κρητικής Πολιτείας Αρχηγός του Εθνικού Κόμματος, με το οποίο εκλέχθηκε ο Εμμανουήλ Παπαδάκης ως Πληρεξούσιος Λασιθίου. Πρόεδρος της Κρητικής Βουλής κατ' επανάληψη. Πρόεδρος της Διακομματικής Κυβέρνησης 1908-1909, η οποία σχηματίστηκε με την κατάλυση της Αρμοσείας στις 24 Σεπτεμβρίου 1908. Ως Πρόεδρος της Επαναστατικής Κυβέρνησης 1911-1912 παρέδωσε τη Διοίκηση της Μεγαλονήσου στις 12 Οκτωβρίου 1912 στο Γενικό Διοικητή Κρήτης Στέφανο Δραγούμη. Υπήρξε έντιμος πολίτικός και θερμός πατριώτης.



Χειροποίητη έκδοση γραμματοσήμου Θερίσου. Η Επαναστατική Κυβέρνηση του Θερίσου εξέδωσε γραμματόσημα, εφημερίδα, γραμμάτια εσωτερικού δανείου και οργάνωσε Υπηρεσίες.



Αλληγορική παράσταση της επανάστασης του Θερίσου.



Το Σύνταγμα της Κρητικής Πολιτείας επί Ύπατης Αρμοστείας Αλέξανδρου Ζαΐμη, που ψηφίστηκε το Δεκέμβριο 1906 από τη Β' Συντακτική Συνέλευση, στην οποία συμμετείχε ο Εμμανουήλ Παπαδάκης ως Πληρεξούσιος Λασιθίου. Δημοσιεύθηκε στην επίσημη εφημερίδα της Κρητικής Πολιτείας στις 8 Φεβρουαρίου 1907 και ήταν πιο φιλελεύθερο από το προηγούμενο, το οποίο έδινε απεριόριστη εξουσία στον Πρίγκιπα Γεώργιο και είχε δημοσιευθεί στις 16 Απριλίου 1899.



Ο Αλέξανδρος Ζαΐμης (1855–1936), ο οποίος διαδέχθηκε τον Πρίγκιπα Γεώργιο στην Ύπατη Αρμοστεία της Κρητικής Πολιτείας στις 18 Σεπτεμβρίου 1906. Παρέμεινε στη διακυβέρνηση της Μεγαλονήσου μέχρι την κατάλυση του πολιτειακού καθεστώτος στις 24 Σεπτεμβρίου 1908. Διετέλεσε κατ' επανάληψη Υπουργός Ελλάδας, Πρωθυπουργός και το 1929 Πρόεδρος της Δημοκρατίας.



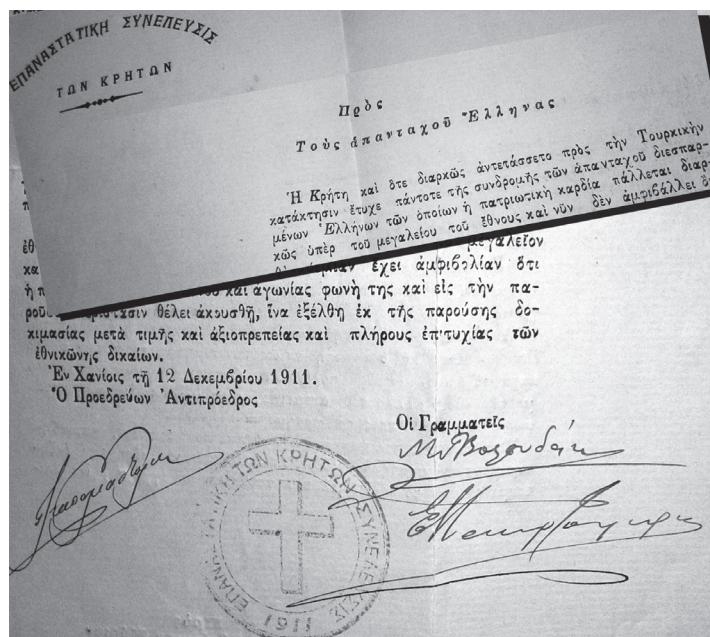
Αξιωματικοί και Υπαξιωματικοί της Κρητικής Πολιτοφυλακής, η οποία συστάθηκε επί Ύπατης Αρμοστείας Αλέξανδρου Ζαΐμη τον Οκτώβριο 1907 και συγκροτήθηκε από δύο Τάγματα, το πρώτο με έδρα τα Χανιά και το δεύτερο με έδρα το Ηράκλειο. Στο Σώμα αυτό δόθηκε η ονομασία Πολιτοφυλακή και όχι Στρατός Κρήτης για την αποφυγή πιθανών αντιδράσεων από την Υψηλή Πύλη.



Η Χαλέπα Χανίων, που ήταν το κέντρο σημαντικών πολιτικών γεγονότων στα τέλη του 19ου αιώνα. Εκεί συνήλθαν το 1878 οι αντιπρόσωποι της Υψηλής Πύλης και των Κρητών για να καταρτίσουν τη Σύμβαση της Χαλέπας, με την οποία δόθηκαν προνόμια στους Κρήτες, που ανακληθήκαν το 1889. Στη Χαλέπα βρίσκονταν τα Προξενεία των Μεγάλων Δυνάμεων, το Ανάκτορο του Πρίγκιπα Γεωργίου και η οικία του Ελευθερίου Βενιζέλου.



Η αναχώρηση των διεθνών στρατευμάτων από τα Χανιά στις 13 Ιουλίου 1909.



Επίσημη επιστολή της Επαναστατικής Συνέλευσης των Κρητών το 1911 προς τους απανταχοῦ Ἑλλήνες για την οικονομική ενίσχυση του αγώνα των Κρητών με σκοπό την Ένωση με την Ελλάδα.

Έκδοση λαχείου το 1912 με την υπ' αριθμ. 812/319 απόφαση της Νομαρχίας Λασιθίου για τη συγκέντρωση χρημάτων με σκοπό την ανέγερση σχολείου στο Τζερμιάδω. Επί Κρητικής Πολιτείας η φροντίδα ανέγερσης σχολείων πολλήs φορές ανατέθηκε στις τοπικές Κοινότητες, οι οποίες με διάφορους τρόπους εξασφάλιζαν κονδύλια, καθόσον η οικονομική κατάσταση στην Κρήτη δεν ήταν επαρκής για την ίδρυση των απαραίτητων σχολείων. Πριν την επανάσταση του 1866 η εκμάθηση των ελληνικών γραμμάτων στην Κρήτη γινόταν από τους ιερείς με την ανάγνωση των εκκλησιαστικών βιβλίων. Μετά το 1866 και την απόκτηση του Οργανικού Νόμου υπήρξε κάποια εκπαιδευτική κίνηση στη Μεγαλόνησο, αλλά δεν βρέθηκαν πόροι για την ίδρυση και τη λειτουργία σχολείων. Αργότερα, με την επανάσταση του 1878 και τη Σύμβαση της Χαλέπας ιδρύθηκαν ορισμένα σχολεία. Τελικά, επί Υπατης Αρμοστείας, Πρίγκιπα Γεωργίου, ιδρύθηκαν πολύ περισσότερα, καθόσον το Σύνταγμα της Κρητικής Πολιτείας όριζε υποχρεωτική και δωρεάν τη δημοτική εκπαίδευση.



Ο Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος και η είσοδος των Κρητών Βουλευτών στην Ελληνική Βουλή

Η καρδιά του Εμμανουήλ Παπαδάκη κτυπούσε για κάθε κομμάτι Ελληνικής γης, γης δοξασμένης με ιστορία, με τους τάφους των προγόνων, τις ρίζες του δέντρου της ζωής. Κτυπούσε ακόμα για τις αλύτρωτες πατρίδες, όπου διαπλάθονται ίδιοι χαρακτήρες με συναισθήματα, φιλότιμο, ανθρωπιά, με ιδανικά και ιδεώδη αιώνια, όλη αυτά που χαρακτηρίζουν την Ελληνική φυλή. Προικισμένος με την αρετή της φιλοπατρίας έσπευσε με προθυμία μαζί με άλλους Κρήτες εθελοντές στο ιερό σάλλισμα: «*Ω παίδες Ελλήνων, ίτε, ελευθερούτε Πατρίδα...*» στον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο 1912-13.

Τότε επέστρεψαν από την Αμερική οι ξενιτεμένοι μας κι΄ ήρθαν πολλοί φιλέλληνες να πολεμήσουν για μια ελεύθερη και υπερήφανη Ελλάδα. Η συμμετοχή και ο ενθουσιασμός όλων βοήθησε αυτό τον αγώνα, που βρήκε την Ελλάδα προετοιμασμένη με αναδιοργανωμένο και εξοπλισμένο το στράτευμα από την εφαρμογή του ανορθωτικού προγράμματος του Ελευθερίου Βενιζέλου το χρονικό διάστημα 1910-12. Και η χώρα ικανή πλέον μπόρεσε να νικήσει και από μικρή σε έκταση και πληθυσμό να γίνει μεγάλη και ισχυρή.

Στον πόλεμο αυτό Βούλγαροι, Μαυροβούνιοι, Σέρβοι κι΄ Έλληνες, όλοι μαζί συνέβαλαν στη διάλυση της Οθωμανικής Τουρκίας αλληλάζοντας το χάρτη της Βαλκανικής Χερσονήσου. Η ιδέα όμως του ξεσηκωμού όλων των υπόδουλων χριστιανών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας ήταν παλιά, είχε «πατέρα» της τον Ρήγα Φεραίο, ο οποίος με τα κείμενα και τη «Χάρτα» του αγωνιζόταν για την αποτίναξη του Οθωμανικού ζυγού. Το 1912 οι Έλληνες έτοιμοι και δυνατοί με τους συμμάχους στο πλάι τους και με υψηλό εθνικό φρόνημα πίστεψαν στην τελική νίκη και τα κατάφεραν. Βέβαια, στην επιτάχυνση της διάλυσης της Οθωμανικής Τουρκίας βοήθησαν κι΄ άλλα γεγονότα της εποχής, όπως η επανάσταση των Νεότουρκων το 1908, ο Ιταλοτουρκικός πόλεμος το 1911 και η εξέγερση των Αλβανών.

Η Τουρκία πριν την έναρξη του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου με διάφορους διπλωματικούς ελιγμούς προσπάθησε να αποσπάσει από τη Βαλκανική συμμαχία την Ελλάδα με αντάλλαγμα την παραίτησή της από την επικυριαρχία της Κρήτης πιστεύοντας ότι έτσι θα ήταν εύκολο να καταπονήσει γρήγορα τη Βουλγαρία και τη Σερβία. Γι΄ αυτό δεν αντέδρασε στην είσοδο των Κρητών Βουλευτών στην Ελληνική Βουλή για τη λύση του Κρητικού ζητήματος την 1η Οκτωβρίου 1912, όταν συνήλθε για να επικυρώσει τα πολεμικά μέτρα, τα οποία είχε λάβει η κυβέρνηση και

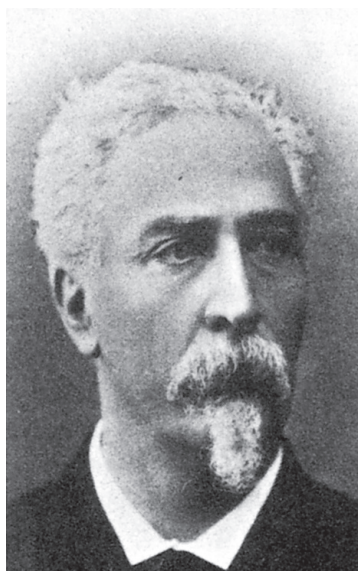


Ο φιλογερός πατριώτης Σπύρος Μασσούκας με την Ελληνική Σημαία περιστοιχισμένος από Έλληνες εθελοντές, που ήρθαν από την Αμερική για να πάρουν μέρος στους Βαλκανικούς Πολέμους. Ο Σπύρος Μασσούκας (Λαμία 1873 – Αθήνα 1928) ήταν βουλευτής του Ελληνικού Κοινοβουλίου, νομικός και ποιητής. Με τα πατριωτικά του ποιήματα εμπύχωνε τους εθελοντές των Βαλκανικών Πολέμων. Αφιέρωσε τη ζωή του κάνοντας εράνους στην Ελλάδα και στο Εξωτερικό για εθνικούς σκοπούς, ιδιαίτερα για τον εξοπλισμό των Ενόπλων Δυνάμεων και γι' αυτό χαρακτηρίστηκε ως «εθνικός ζητιάνος».

να ψηφίσει τους απαραίτητους νόμους για τις έκτακτες περιστάσεις. Την ημέρα εκείνη με την είσοδο των Κρητών Βουλευτών επικράτησε έντονη συγκίνηση στην Ελληνική Βουλή και ο Πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος χειρίστηκε το γεγονός αυτό με μεγάλη δεξιότητα. Ενώ κατά την προηγούμενη απόπειρα εισόδου τους στις 19 Μαΐου του ίδιου έτους για «de facto» Ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα, ο Ελευθέριος Βενιζέλος είχε αρνηθεί στους συμπατριώτες του την είσοδο στην Ελληνική Βουλή επειδή δεν το επέτρεπαν οι συγκυρίες, γεγονός βέβαια εξαιρετικά δυσάρεστο και γι' αυτόν και για τους Κρήτες. Στη συνεδρίαση όμως της 1ης Οκτωβρίου, παραμονές κήρυξης του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου, ο Ελευθέριος Βενιζέλος εκμεταλλεύτηκε την ευκαιρία και χαιρέτησε την είσοδο των Κρητών Βουλευτών στο Ελληνικό Κοινοβούλιο με τα παρακάτω λόγια, που ενθουσίασαν:



Κρήτες Βουλευτές υπό περιορισμό στα πολεμικά πλοία των Μεγάλων Δυνάμεων το 1911. Η απόπειρα αυτών να μεταβούν στην Αθήνα για να λάβουν μέρος στις εργασίες της Ελληνικής Βουλής ματαιώθηκε από τις Προστάτιδες Δυνάμεις. Και πάλι τον επόμενο χρόνο, το Μάιο 1912, οι Κρήτες Βουλευτές προσπάθησαν να εισέλθουν στην Ελληνική Βουλή για «de facto» Ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα, αλλά δεν έγιναν δεκτοί λόγω των πολιτικών συγκυριών της εποχής. Τελικά οι Κρήτες Βουλευτές εισήλθαν στην Ελληνική Βουλή την 1η Οκτωβρίου 1912, λίγες ημέρες πριν την κήρυξη του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου.



Ο Στέφανος Δραγούμης (1842 -1923), ο οποίος ανέλαβε Γενικός Διοικητής Κρήτης στις 12 Οκτωβρίου 1912. Υπήρξε ένας από τους κύριους οργανωτές του Μακεδονικού αγώνα και το 1913 διορίστηκε Γενικός Διοικητής Μακεδονίας. Διετέλεσε πολλές φορές Υπουργός Ελλάδας και το 1910 Πρωθυπουργός.



«Χαιρετίζων σήμερα εξ ονόματος του ελληνικού λαού τους απεσταλμένους της αδελφής Νήσου και ρητὴν ποιούμενος δήλωσιν ὅτι ἡ Ελλάς ἀποδέχεται ὅπως τοῦ λοιποῦ ἐν ὑπάρχει κοινόν Κοινοβούλιον καὶ δια τὸ εὐλεύθερον Βασίλειον καὶ δια τὴν νήσον Κρήτην, -παρεμβάλλονται χειροκροτήματα παταγώδη καὶ ζητωκραυγές στην αἴθουσα καὶ στο ακροατήριον- καλῶ τοὺς απεσταλμένους τῆς Κρήτης ὅπως ἐπανεῖλθωσιν εἰς τὴν νήσον, ἵνα φέρωσι πρὸς τοὺς συμπολίτας τῶν τῶν ἀδελφικὸν ἀσπασμόν τῆς ἐθνικῆς ἀντιπροσωπείας καὶ ἀσχοληθῶσι τὸ ταχύτερον εἰς τὴν διεξαγωγὴν κανονικῶν ἐκλογῶν, ἵνα λάβωσι τὸ ἐνδύμα γάμου, τὸ ὁποῖον θὰ ἐπιτρέψῃ εἰς αὐτοὺς τὴν εἴσοδον ἐν τῷ περιβάλλῳ τούτῳ [...]». Πάλι χειροκροτήματα παρατεταμένα καὶ ζητωκραυγές στην αἴθουσα καὶ στο ακροατήριον. (Πρακτικά τῶν Συνεδριάσεων τῆς Ἑλληνικῆς Βουλῆς τῆς Α΄ Συνόδου τῆς 10ῆς Βουλευτικῆς Περιόδου 15/5/1912 - 30/9/1913).

Τὴν ἡμέρα ἐκείνη ὁ Εὐλευθέριος Βενιζέλος διόρισε Γενικὸ Διοικητὴ Κρήτης τὸν Στέφανο Δραγούμη καὶ μετὰ τέσσερις ἡμέρες, σὲ 5 Οκτωβρίου 1912, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση κήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας, τὸν Α΄ Βαλκανικὸ Πόλεμον, ὁ ὁποῖος τερματίστηκε σὲ 17 Μαΐου τοῦ ἐπόμενου ἔτους με τὴ συνθήκη τοῦ Λονδίνου. Τὴν ἡμέρα τῆς κήρυξης τοῦ πολέμου ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ὁ Α΄ ἀπνύθινε πρὸς τὸν Ἑλληνικὸ λαὸ τὸ ἀκόλουθο διάγγελμα:

Γραμματόσημο με τὴ νησίδα τῆς Σούδας καὶ τὸ ἐκκλησάκι τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, ὅπου ὁ Στέφανος Δραγούμης ὕψωσε τὴν Ἑλληνικὴ Σημαία στὸ τέλος τοῦ Α΄ Βαλκανικοῦ Πολέμου.



Ο Γεώργιος Α' (1845-1913), ο Βασιλιάς της Ελλάδας επί των ημερών του οποίου κηρύχτηκε ο Α' Βαλκανικός Πόλεμος 1912-13. Η βασιλεία του έληξε στις 5 Μαρτίου 1913 με τη δολοφονία του στη Θεσσαλονίκη από τον Γ. Σχινά, οποίος αυτοκτόνησε τον επόμενο μήνα και δεν έγιναν γνωστά τα κίνητρα της δολοφονίας.

αυτού παραδόσεων και υπερήφανος δια την ηθικήν αυτού υπεροχήν και αξίαν αποδύεται μετά πίστεως εις τον αγώνα, όπως δια του τιμίου αυτού αίματος αποδώσει την ελευθερίαν εις τους τυραννουμένους.

Η Ελλάς μετά των αδελφών συμμάχων Κρατών θα επιδιώξη πάση θυσία τον ιερόν αυτόν σκοπόν, επικαλούμενοι δε την αρωγήν του Υψίστου εν των δικαιοτάτω τούτω αγώνι του πολιτισμού ανακράζομεν :
Ζήτω η Ελλάς, Ζήτω το Έθνος».

«Προς τον Λαό μου,

Αι ιεραί υποχρεώσεις προς την φιλητάτην Πατρίδα, προς τους υποδούλους αδελφούς μας και προς την ανθρωπότητα επιβάλλουσιν εις το Κράτος, μετά την αποτυχίαν των ειρηνικών προσπαθειών του προς επίτευξιν και εξασφάλισιν των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των υπό τον τουρκικόν ζυγόν Χριστιανών, όπως δια των όπλων θέση τέρμα εις την δυστυχίαν, την οποία ούτοι υφίστανται από τόσων αιώνων.

Η Ελλάς πάνοπλος μετά των συμμάχων αυτής, εμπνεομένων υπό των αυτών αισθημάτων και συνδεομένων δια κοινών υποχρεώσεων, αναλαμβάνει τον ιερόν αγώνα του δικαίου και της ελευθερίας των καταδυναστευομένων λαών της Ανατολής.

Ο κατά ξηράν και θάλασσαν στρατός ημών, εν πλήρει συναισθήσει του καθήκοντος αυτού προς το Έθνος και την χριστιανοσύνην, μνήμων των εθνικών

Αθήναι 5 Οκτωβρίου 1912
Γεώργιος Α' Βασιλεύς των Ελλήνων



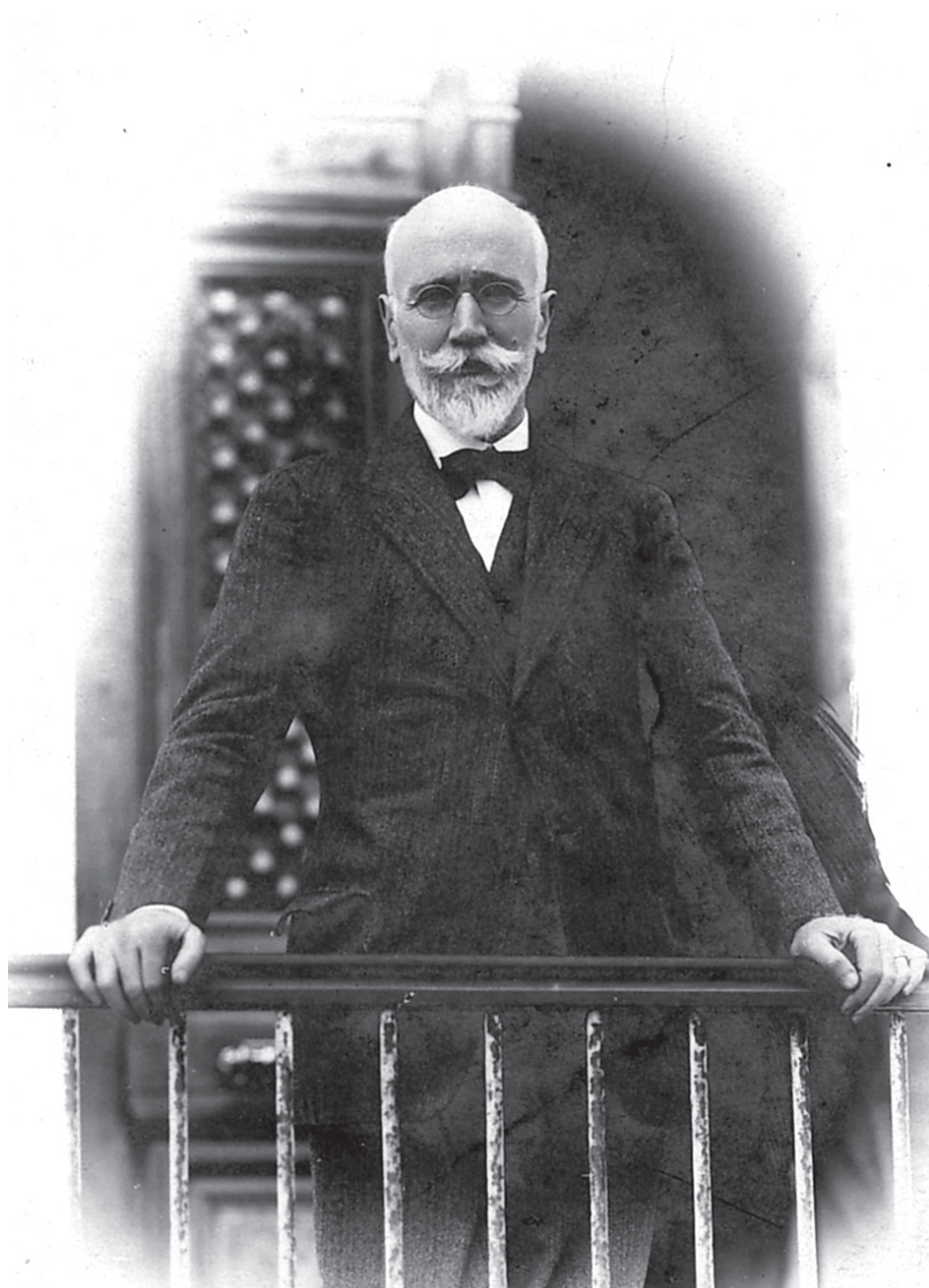
Η 5η Οκτωβρίου 1912, η ημέρα κήρυξης του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου. Απεικονίζεται ο Αρχιστράτηγος Διάδοχος Κωνσταντίνος στο κέντρο, ο Βασιλιάς Γεώργιος Α΄ και ο Πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος στις άνω γωνίες, ενώ στις κάτω οι αρχηγοί στόλου και στρατού, Κουντουριώτης και Δαγκλής. Στο μέσον αριστερά ο Πρίγκιπας Γεώργιος.



Ο Διόδοχος Κωνσταντίνος, ο πρωτότοκος γιός του Βασιλιά Γεωργίου Α΄ και της Βασίλισσας Όλγας, ο οποίος είχε την Αρχιστρατηγία του Ελληνικού Στρατού στον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο. Στέφθηκε Βασιλιάς της Ελλάδας στις 28 Μαρτίου 1913 μετά τη δολοφονία του πατέρα του.



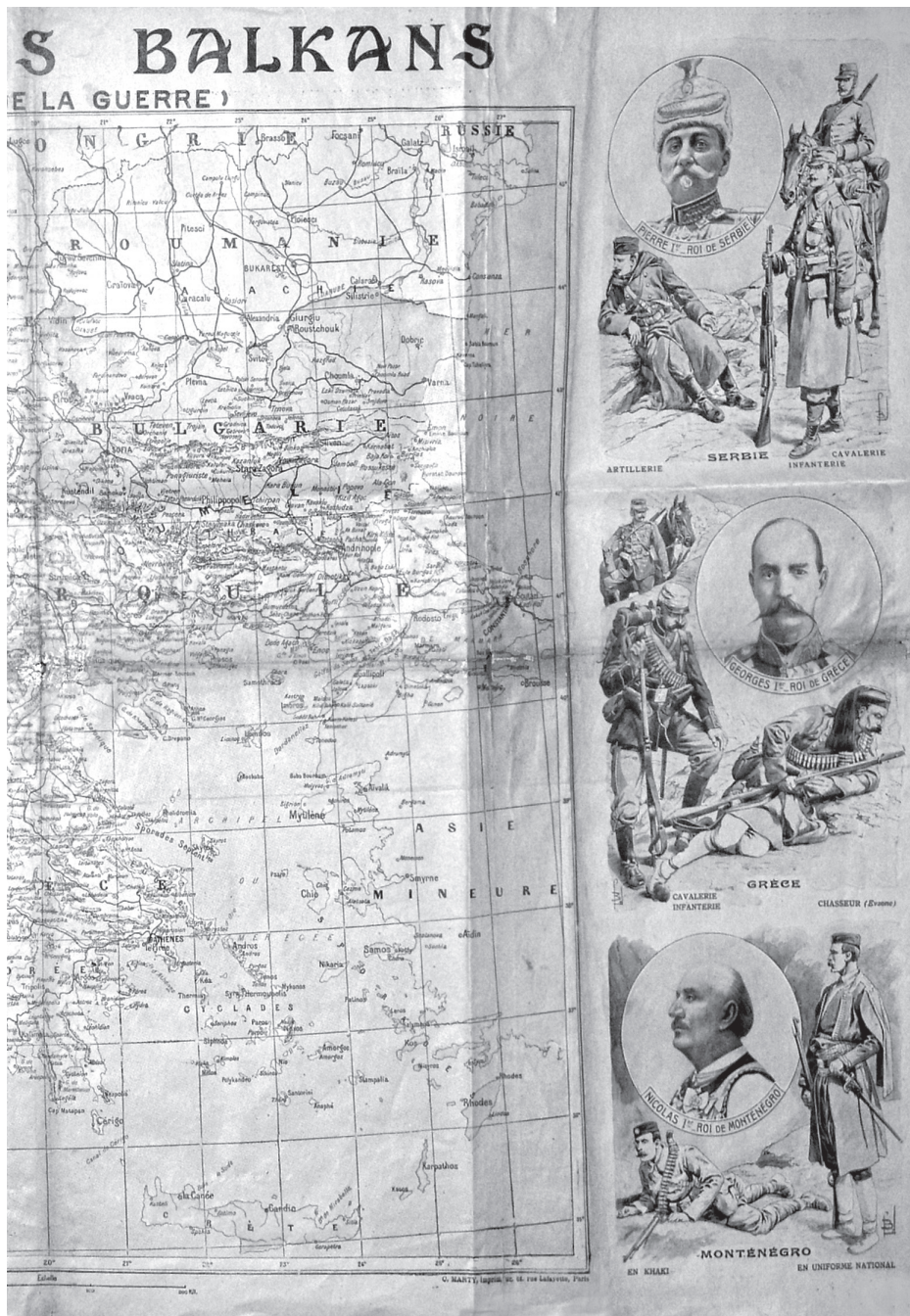
Σατυρικού περιεχομένου «καρτ-ποστάλ», που κυκλοφόρησε με την κήρυξη των Βαλκανικών Πολέμων 1912-13 και απεικονίζει τα εμπλεκόμενα κράτη προσωποποιημένα.



Ο Ελευθέριος Βενιζέλος (1864-1936), ο πρωθυπουργός της Ελλάδας του οποίου το όνομα συνδέθηκε με τους νικηφόρους Βαλκανικούς Πολέμους 1912-1913 και με την Ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα το 1913.



Χάρτης της Βαλκανικής Χερσονήσου κατά την έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων 1912-13 με απεικόνιση των ηγετών των εμπλεκόμενων χωρών,



Οθωμανικής αυτοκρατορίας, Βουλγαρίας, Σερβίας, Ελλάδας και Μαυροβουνίου.

Η συστράτευση των Κρητών

Την ημέρα που διατάχθηκε η Γενική Επιστράτευση στον Ελληνικό χώρο, 17 Σεπτεμβρίου 1912, ο Αντώνιος Μιχελιδάκης και ο Μανούσος Κούνδουρος στη Μεγαλόνησο δήλωσαν στους αντιπροσώπους των Προστάτιδων Δυνάμεων ότι η Κρήτη είναι ομόφωνα και αδιαίρετα αποφασισμένη να ακολουθήσει την Ελλάδα, με την οποία ανεπιφύλακτα ταυτίζει την τύχη της. Και δύο ημέρες αργότερα, στις 19 Σεπτεμβρίου, ο προεδρεύων της Επαναστατικής Συνέλευσης της Κρήτης Γεώργιος Ι. Παπαδόπετρος απηύθυνε προς τον Κρητικό λαό διακήρυξη για συστράτευση, η οποία μεταξύ άλλων ανέφερε:

«[...] Ας ετοιμασθώμεν λοιπόν να υπερασπισθώμεν, εάν παρουσιασθεί ανάγκη, το Έθνος μας, την Ελληνικήν μας σημαίαν, την πίστιν μας, τους υποδούλους αδελφούς μας, ας λάβωμεν τα όπλα και ας πράξωμεν ό,τι η φωνή της πατρίδος και το εθνικόν συμφέρον μάς επιβάλλουσι... Οι Κρήτες πρέπει και πάλιν να δείξωσιν ότι γνωρίζουσι να τιμώσι τα όπλα, όταν τα μεταχειρίζονται υπέρ της πατρίδος. Ωπλισμένοι λοιπόν άπαντες με γενναιοσύνη και μεγάλην προθυμίαν, ετοιμασθήτε, και όταν θα έλθη η στιγμή, η πατρίς θα σας καλέση [...]».



Αποψη του λιμένος του Ηρακλείου, την εποχή που αναχώρησαν οι Κρήτες εθελοντές των Βαλκανικών Πολέμων 1912-13.

Μέσα σε λίγες ημέρες οργανώθηκαν στην Κρήτη 77 Σώματα Εφέδρων της Πολιτοφυλακής αποτελούμενα από 3.556 άνδρες. Επιπλέον προσήλθαν 2000 αντάρτες, οι ονομαζόμενοι Πρόσκοποι, με επικεφαλής Οπληρχηγούς μεταξύ των οποίων ο Οπληρχηγός Εμμανουήλ Παπαδάκης. Αυτοί ανέλαβαν και έφεραν σε πέρας δύσκολες αποστολές, πολλές φορές μάλιστα πολέμησαν στο πλευρό του τακτικού στρατού, άλλοι στα νησιά του Αιγαίου, άλλοι στην Ήπειρο και άλλοι στη Μακεδονία.

Για την επιστράτευση στο Ηράκλειο το ημερολόγιο του Αρχανιώτη Υπολοχαγού Γεωργίου Χαιρέτη αναφέρει μεταξύ άλλων τα παρακάτω:

«[...] Έφθασε τέλος η μεγάλη μέρα της κηρύξεως της γενικής επιστρατεύσεως (17/9/1912), ημέρα ηλιόλουστος, ημέρα εορτής δι' όλους τους Κρήτας, ημέρα αναστάσεως του δούλου κατά του δεσπότη... Άπασα η Κρήτη ηγείρετο πάνοπλος. Είς όλης τας οικίας έβληπες τους άνδρας περιποιούμενους τα όπλα των, όπλα που τόσον εδόξασαν την Κρήτην εις τας διαφόρους επαναστάσεις, όπλα που η βροντή των έμελλε να διαλαλήσει εις τα πέρατα του κόσμου την δύναμιν του εξεγειρομένου Ελληνισμού. Τρεις ημέρας διήρκεσεν η κατάταξις ένεκα του πλήθους των επιστράτων. Από όλης τας πύλας των Ενετικών φρουρίων της πόλεως εισήρχοντο πλήθη επιστράτων με την κυανόλευκον επί κεφαλής άδοντα τον εθνικόν ύμνον και εισήρχοντο εις τα γραφεία του Τάγματος, δια να καταταχθούν [...]>».

Στα Χανιά με την κήρυξη του πολέμου, όπως μας πληροφορεί το «Ημερολόγιο» του Μανούσου Κούνδουρου, οι εθελοντές επιβίβαστηκαν σε επιταγμένα πλοία με προορισμό τον Πειραιά. Τότε Αγγλικό πολεμικό πλοίο αποπειράθηκε να τους εμποδίσει, μεσολάβησε όμως ο Πρόξενος της Ρωσίας και τελικά κατόρθωσαν να αναχωρήσουν.

Από τις σημειώσεις του δασκάλου του Ψυχρού Λασιθίου Μιχαήλ Μαρκουλάκη πληροφορούμαστε ότι με την κήρυξη του πολέμου ο ίδιος και άλλοι 40 νέοι από την επαρχία Λασιθίου υπέγραψαν πρωτόκολλο συμμετοχής στο Τζερμιάδω και έφυγαν με τα πόδια για το Ηράκλειο. Εκεί νύχτα «κρημνίσθηκαν» κυριολεκτικά από τα τείχη επειδή δεν τους επέτρεπαν οι Άγγλοι να αναχωρήσουν για τον Πειραιά.

Η λαϊκή μούσα ύμνησε τα παλληκάρια της Κρήτης, που προσήλθαν αυθόρμητα να πολεμήσουν για τα ιερά χώματα της Μητέρας Πατρίδας και είχαν τιμή τους το θάνατο από το βόλι του εχθρού. Ένα απ' αυτά τα τραγούδια είναι το παρακάτω του χωριού Μάρθας Ηρακλείου:

Του Γιάγκου Μακράκη

« [...] Το 1912 οι Εύζωνες κινούνε
και προσκαλούνε τσ' Έλληνες, να πά' να πολεμούνε
και προσκαλούνε αντάρτικα και κάνουν σωματεία,
να πά' να πολεμήσουνε, μέσ' την Ήπειρο και τη Μακεδονία.

Μα ο Γιάγκος ο διακριτής στη χώρα στο λιμάνι,
διαβάζει το εγκύκλιο κι ο νούς του αναλαμβάνει.

Δε γ-καρτερεί τη θέση ν-του, να τη ν-ελλάβου ν-άλλοι,
πάμε και μεις στο μ-πόλεμο, σα γ-κάθε παλικάρι
και γράφει μνία ν-επιστολή του Μύρω του Ξολόντρα,
πρωί-πρωί να σμίξουνε, εις τω Χανιώ τη μ-πόρτα.

Κι ο Μύρως απού τη χαρά, πατεί και δε ν-αγγίζει,
στι Βούτες αποχαιρετά και τ' αδερφού ντου ήέι :

-«Αδέρφι κι α ν-εσκοτωθώ, η μάνα να μη γ-κλαίει,
δε ν-το κατέχω βέβαιο, στο μ-πόλεμο δα πάω
κι ακόμα δε ν-εγίνηκα, σύντεκνος με το χάρο».

Και καβαλκεύγει τ' άλογο και μπαίνει μέσ' στη χώρα,
βρίσκει το Γιάγκο του Μακρή, τη μ-παινεμένη βιόλλα.

Και στο βαπόρι μπήκενε κι ακούσετε τι ήέω
και στη ν-Αθήνα βγήκενε, βρίσκει το Βενιζέλο,
το ν-υπουργό του Ελληνισμού, τση Ελλιάδας το σωτήρα,
που κήρυξε το μ-πόλεμο, με μνία ν-απελιπισία.

-«Όπλη πολεμοφόδια, πάρετε σα μπορείτε,
σήμερα στρατιώτες μου, θέλω να δοξαστείτε».

Κι ο πρώτος απού μίλησε ήτο ο Μπικομανόλης.

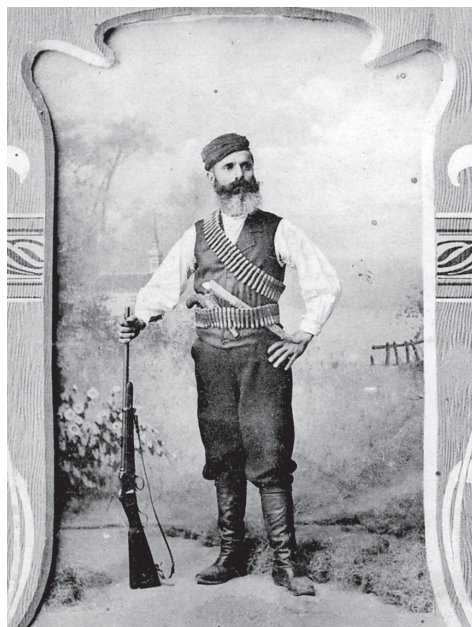
-«Στο μ-πόλεμο δα πάμε 'μεις κι ας σκοτωθούμε όλοι».

Κι ο δεύτερος που υπόγραψε, ήτο ο Καλημεράκης,
μέσα ο γιατρός ο Τζουργιανός, μέσα κι ο Νταγιαντάκης.

Στα σκοτεινά στα Βέρβερα, στα λιόσπαρτα από πέρα,
βρίσκει το Γιάγκο του Μακρή, μνία μαυρισμένη σφαίρα.

Στο μέτωπο του κτύπησε και πήρε τη ζωή ν-του,
μακάρι να λαβαίναμε όλοι μας τη ν-τιμή ν-του [...]»

Τις πρώτες ημέρες της κήρυξης του πολέμου ήλθαν στον Πειραιά από το Ηράκλειο και από τα Χανιά όλοι οι Κρήτες εθελοντές συμπεριλαμβανομένου του Εμμανουήλ Παπαδάκη παρά τα εμπόδια, που πρόβαλαν κατά την αναχώρησή τους οι Προστάτιδες Δυνάμεις, οι οποίες είχαν συμφέρον να μη διαταραχθεί το «status quo» της Βαλκανικής



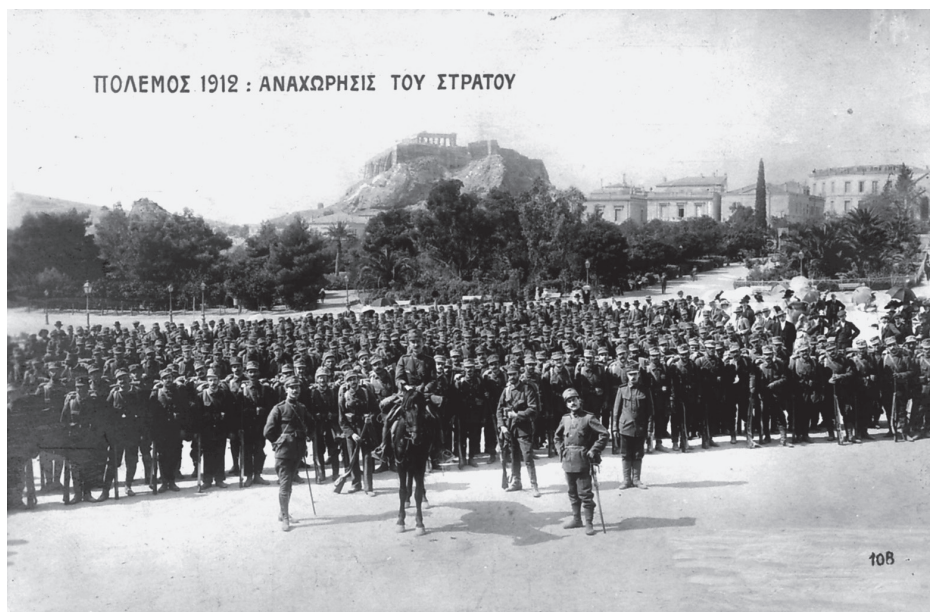
Κρηns πολεμιστής



Χερσονήσου. Οι Κρήτες, άλλοι με το στρατιωτικό ένδυμα κι' άλλοι με τη χαρακτηριστική τοπική τους ενδυμασία, έφθασαν άρρον-άρρον στον Πειραιά, όπου άρχισε η συγκρότηση του Ανεξάρτητου Συντάγματος Κρητών. Στη συνέχεια και χωρίς καμιά χρονοτριβή ήλθαν στην Αθήνα, όπου πλήθος κόσμου τους υποδέχτηκε με ενθουσιασμό. Κατέληξαν στο μέγαρο της Δούκισσας της Πλακεντίας (το κτήριο που σήμερα στεγάζεται το Βυζαντινό μουσείο), όπου ο πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος σε επίσημη τελετή τους παρέδωσε τη σημαία του Συντάγματός τους (μία από τις 16 σημαίες που είχαν ευλογηθεί στο Μητροπολιτικό ναό και προορίζονταν για το μέτωπο) με την εξής προσφώνηση:

«ΚΡΗΤΕΣ,

Παραδίδων εις υμάς την εθνικήν αυτήν σημαίαν, είμαι βέβαιος ότι την παραδίδω εις καλὰς χείρας και ότι θ' αγωνισθήτε πώς ν' αποδώσετε την ελευθερίαν εις άλλους υποδούλους αδελφούς ημών. Δεν έχω καμμίαν αμφιβολίαν ότι όλοι είσθε αποφασισμένοι να χύσετε και την τελευταίαν σταγόνα του αίματος υμών και να μεταβληθήτε εις ήρωας. Μεταξύ εκείνων, οι οποίοι ήλθον ν' αγωνισθούν από τα πέρατα της εθνικής γής, είμαι βέβαιος ότι το Κρητικόν Σύνταγμα ουδενός θα φανή κατώτερον. Εύχομαι η σημαία αυτή να επιστρέψη τετιμημένη και ένδοξος».



Αναχώρηση στρατού συμπεριλαμβανομένου του Ανεξάρτητου Συντάγματος Κρητών από την Αθήνα για το μέτωπο.

Αμέσως ο Διοικητής του Ανεξάρτητου Συντάγματος Κρητών αντισυνταγματάρχης Λάμπρος Συνανιώτης διαβεβαίωσε από μέρους όλων των Κρητών του Συντάγματος ότι θα κρατήσουν τη σημαία αυτή με τιμή και υπερηφάνεια και θα την επιστρέψουν διάτρητη από σφαίρες.

Ο επικείμενος πόλεμος ήταν ζήτημα συμμετοχής όλων όσων πίστευαν στον ιερό αγώνα της ελευθερίας και στα δίκαια του υπόδουλου ελληνισμού. Γι' αυτό εκτός των ηρωικών παιδιών της Κρήτης και των Ελλήνων εθελοντών του εξωτερικού προσήλθαν με μεγάλη προθυμία πολλοί φιλέλληνες με αποτέλεσμα να συγκροτηθούν κι' άλλα εθελοντικά σώματα, όπως το σώμα των Γαριβαλδινών. Όλοι αυτοί οι εθελοντές, που προσήλθαν για κατάταξη αυθόρμητα, ονομάστηκαν Πρόσκοποι, έδωσαν τον όρκο του στρατιώτη και αναχώρησαν για το μέτωπο.

«Παρών» στο Ανεξάρτητο Σύνταγμα Κρητών

Ο Εμμανουήλ Παπαδάκης με ιδεολογικό λάβαρο το αρχαίο ρητό: *«Μητρός τε και πατρός και των άλλων προγόνων απάντων τιμιώτερον εστί η Πατρίς και σεμνότερον και αγιώτερον και εν μείζονι μοίρα και παρά Θεοίς και παρ' ανθρώποις τοις νούν έχουσι»* προσήλθε με λεβεντιά και τόλημη στο κάλεσμα της Μητέρας Πατρίδας παρά την ηλικία του. Είχε περασμένα τα πενήντα, όμως η φλόγα της αγάπης για την Πατρίδα έδινε φτερά στο σώμα του.

Ξεκίνησε για την απελευθέρωση των υπόδουλων αδελφών, που είχαν ανάγκη τη βοήθεια των μπαρουτοκαπνισμένων παλληκαριών της Κρήτης, όπως έγραψε τότε ο Κρητικός αγωνιστής και πολιτικός Αριστείδης Κριάρης, εθελοντής κι' αυτός στους Βαλκανικούς Πολέμους:

«[...] και τ' αλύτρωτα αδέλφια ζητούνε
πάλη αίμα η Κρήτη να χύσει
και λεβέντες της στέλνει βοήθεια
κ' άλλους άλλους με δάφνες να στήσει [...]».

Ο Εμμανουήλ Παπαδάκης δε δειλίασε και δε φοβήθηκε τον εχθρό, ούτε το θάνατο από πίστη στο θεό της ελευθερίας και της πατρίδας. Ως παλιός πολεμιστής είχε αυτοπεποίθηση και ήξερε να επιβιώνει στις δύσκολες συνθήκες του πολέμου. Ήταν σκληροτράχηλος όπως κάθε ορεσίβιος Κρητικός, λιγνός και δυνατός, γρήγορος, έξυπνος, τολημηρός και αποφασιστικός.

Με περίσσιο θάρρος αλλιά και με δέος αρματώθηκε τα ιερά σύνεργα του πολέμου, που είχε μάθει να χειρίζεται από παιδί, το όπλο και το σπαθί, για τη δόξα της Ελλάδας. Έκανε το σταυρό του, ασπάστηκε την εικόνα της «Αγίας Τριάδας» -οικογενειακό ιερό κειμήλιο- φίλησε ύστερα τα οκτώ ανήλικα παιδιά του και τη γυναίκα του Μαρία, που τον αποχαιρέτησε ακλόνητη γιατί είχε κι αυτή γαλουχηθεί με πίστη στα ιερά και τα όσια του Έθνους μας από την οικογένεια της, τους Χαλαμπαλάκηδες.

Έσπευσε τότε πρόθυμος να φυλάξει «Θερμοπύλεις» αφήνοντας πίσω τον τόπο του και την οικογένειά του. Δε λογάριασε κινδύνους, ταλαιπωρίες και κακουχίες, ούτε καν το θάνατο στο θυσιαστήριο της λευτεριάς. Είχε το μεγαλείο ψυχής να τον περιφρονεί για να προασπίζει τα ιδανικά της Πατρίδας. Είχε υποφέρει από τον Οθωμανικό ζυγό και είχε τον πόθο της απελευθέρωσης των αλύτρωτων Ελληνικών περιοχών. Στα βάθη της καρδιάς του έκαιγε η ελπίδα της πραγμάτωσης του εθνικού ονείρου. Ο πόλεμος αυτός δεν ήταν πόλεμος πλεονεξίας και κατάκτησης ξένων



Επιβίβαση στρατιωτών και Κρητών εθελοντών σε ατμόπλοια με προορισμό το μέτωπο στον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο.

εδαφών αλλήλ' ιερός για τη σωτηρία, την ελευθερία, την πίστη, την τιμή και τις αιώνιες αξίες γνήσιας Ελληνικής γης.

Φθάνοντας στην Αθήνα μαζί με τους άλλους Κρήτες εθελοντές άμεσα συγκρότησαν το Ανεξάρτητο Σύνταγμα Κρητών. Απ' αυτό αποσπάστηκε το 1ο Τάγμα, το οποίο ονομάστηκε 1ο Ανεξάρτητο Τάγμα Κρητών ή Τάγμα Κολλοκοτρώνη και στις 8 Οκτωβρίου αναχώρησε σιδηροδρομικώς για τη Λάρισα με Διοικητή τον Ταγματάρχη Γεώργιο Κολλοκοτρώνη, που ήταν εγγονός του μεγάλου αγωνιστή του '21 Θεόδωρου και είχε πολεμήσει στην Κρήτη στην επανάσταση 1897. Στη Λάρισα τους υποδέχτηκε ο Διοικητής της Στρατιωτικής Περιφέρειας, Συνταγματάρχης Αριστοτέλης Κόρακας, γιός του μεγάλου Κρητικού επαναστάτη Μιχάλη Κόρακα.

Το 2ο και το 3ο Τάγμα στις 14 Οκτωβρίου αναχώρησαν με ατμόπλοια από τον Πειραιά με προορισμό το υπό Ελληνική κυριαρχία λιμάνι της Κόπραϊνας, σημερινές Αηλικές, στον Αμβρακικό κόλπο στα σύνορα τότε με την Οθωμανική Τουρκία, που ήταν σταθμός ανεφοδιασμού για την ενίσχυση του Στρατού Ηπείρου. Έφθασαν πρώτα στη Λευκάδα, τη Ναυτική βάση Ιονίου Πελάγους και κατόπιν πλεύρισαν στη Ζαβέρδα, το σημερινό Πάλλαιο της Αιτωλοακαρνανίας. Από εκεί δια ξηράς κατευ-

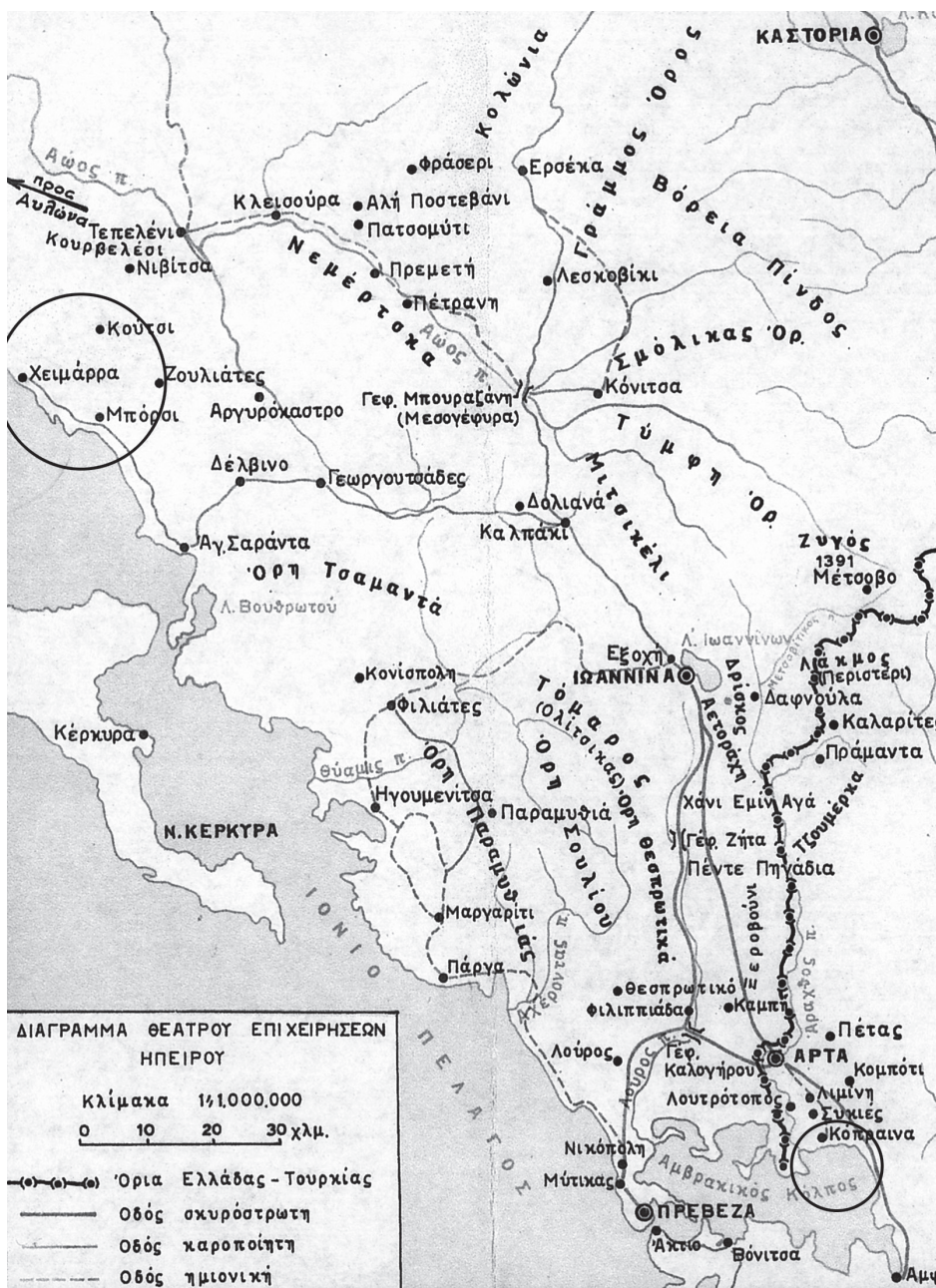


Η κωμόπολη της Ζαβέρδας, το σημερινό Πάλλαιο της Αιτωλοακαρνανίας. Εκεί αποβιβάστηκαν οι Κρήτες εθελοντές, μεταξύ των οποίων ο Εμμανουήλ Παπαδάκης, με προορισμό την Κόπρανα (Αθλυκές) του Αμβρακικού κόλπου, που ήταν στα σύνορα με την Τουρκία.

Θύνθηκαν στη Βόνιτσα αποφεύγοντας την πλεύση μέσα από το στόμιο του Αμβρακικού κόλπου, που ήταν ακόμα υπό Τουρκικό έλεγχο. Στη συνέχεια από τη Βόνιτσα έπλευσαν με βάρκες στην Κόπρανα, όπου μετά λίγες ημέρες έφθασε και το 4ο Τάγμα Κρητών εθελοντών. Στην Κόπρανα πλέον ανάμεσα στους εθελοντές βρίσκεται και ο Εμμανουήλ Παπαδάκης με προορισμό το μέτωπο.

Η ανδρεία τους στην Ήπειρο έμεινε ιστορική. Λέγεται ότι απ' αυτούς ακούστηκε για πρώτη φορά η πολεμική ιαχή «αέρα! αέρα!» στις επιθέσεις εναντίον των Τούρκων, στο οχυρό του Μπιζανίου. Διαδόθηκε και χρησιμοποιήθηκε από όλο τον Ελληνικό στρατό στους Βαλκανικούς και στους μετέπειτα πολέμους.

Παράλληλα στις αρχές Οκτωβρίου συγκροτήθηκε η Μοίρα Ιονίου Πελάγους με σκοπό την εξουδετέρωση του Τουρκικού στολίσκου στην Πρέβεζα, την προστασία του σταθμού ανεφοδιασμού στην Κόπρανα, τις περιπολίες των Ηπειρωτικών και τον αποκλεισμό των Αλβανικών παραλιών. Αποτελείτο από πέντε κανονιοφόρους και τέσσερις ατμομυοδρόμους και είχε βάση τη Λευκάδα και αρχηγό τον Πλοίαρχο Ι. Δαμιανό. Η Μοίρα αυτή του Ιονίου στις 20 Οκτωβρίου εξουδετέρωσε την υπάρχουσα στην Πρέβεζα Τουρκική ναυτική δύναμη εξασφαλίζοντας



Διάγραμμα θεάτρου επιχειρήσεων Ηπείρου. Παρατηρούμε τα όρια Ελλάδας-Τουρκίας στην περιοχή της Ηπείρου, τον Αμβρακικό κόλπο με το λιμάνι της Κόφραινας (σημερινές Αλυκές) -σταθμό ανεφοδιασμού για τις επιχειρήσεις Ηπείρου στον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο- και τη Χειμάρρα, όπου πολέμησε ο Εμμανουήλ Παπαδάκης.



Ο Διοικητής του Ανεξάρτητου Συντάγματος Κρητών, Αντισυνταγματάρχης Λάμπρος Συνανιώτης, στην Ήπειρο με άλλους αξιωματικούς (καθιστός, πρώτος αριστερά).

έκτοτε την ελεύθερη ναυσιπλοΐα στον Αμβρακικό κόλπο και την ασφαλή μεταφορά του Ελληνικού Στρατού στην Κόφραϊνα για τις επιχειρήσεις της Ηπείρου.

Στη Χειμάρρα με τον Σ. Σπυρομήλιο

Στις αρχές Οκτωβρίου 1912 έφθασε στην Κέρκυρα ο Σπύρος Σπυρομήλιος (Ταγματάρχης τότε της Ελληνικής Χωροφυλακής ε. α. και πρώην Μακεδονομάχος) για να προετοιμάσει την επιχείρηση κατάληψης της Χειμάρρας ως ο πλέον κατάλληλος, αφού καταγόταν απ' εκεί και ήξερε πολύ καλά όλη την περιφέρειά της. Ήταν αληθινός πατριώτης, έμπειρος, ικανός και τολμηρός αξιωματικός. Οι Χειμαρριώτες του 'χαν τυφλή εμπιστοσύνη κι αυτό ήταν δύναμη ενότητας και όπλο ισχυρό κατά του εχθρού. Πήρε ο Σ. Σπυρομήλιος διαταγή από τον Αρχηγό του Στρατού Ηπείρου, τον Ρεθύμνιο Αντιστράτηγο Κ. Σαπουντζάκη, να πραγματοποιήσει μέχρι τις 4 Νοεμβρίου απόβαση στη Χειμάρρα με τη σύμπραξη του Διοικητή της ομάδας των ατμομυοδρομώνων, τον Αντιπλοίαρχο Κ. Γεωργαντά.

Για την επίτευξη αυτού του εγχειρήματος στις 3 Νοεμβρίου 200 Κρήτες εθελοντές συμπεριλαμβανομένου του Οπληρχηγού Εμμανουήλ Παπαδάκη και με Αρχηγό όλων τον Οπληρχηγό Ιωάννη Πολυξίγκη (βάσει του υπ' αριθμ. 16/23-10-1912 εγγράφου του Γενικού Αρχηγείου των Εθελοντικών Σωμάτων Κρητών Ηπείρου) αναχώρησαν από την Κόπραινα του Αμβρακικού κόλπου για τη Χειμάρρα με τον ατμομυοδρόμωνα «Αχελώο» και με κυβερνήτη τον Πλωτάρχη Ι. Μυργιαλή κατόπιν της υπ' αριθμ. 88263/2-11-1912 διαταγής του Προέδρου της Κυβέρνησης, Ελευθερίου Βενιζέλου. Έφθασαν πρώτα στην Κέρκυρα και από εκεί με ατμόπλοια συνοδευόμενα από ατμομυοδρόμους κατευθύνθηκαν στη Χειμάρρα μαζί με τον Σ. Σπυρομήλιο.

Η απόβαση έγινε στις 5 Νοεμβρίου πολύ νωρίς το πρωί στο επίνειο της Χειμάρρας, τα «Σπήλια», που ήταν επιλογή του Σ. Σπυρομήλιου παρά τις αντιρρήσεις του Αρχηγού των ατμομυοδρομώνων, Αντιπλοίαρχου Κ. Γεωργαντά, ο οποίος θεωρούσε καλύτερη επιλογή τον Πάνορμο (Πόρτο Παλιέρμο), που ήταν ασφαλές λιμάνι και όπου υπήρχε φρούριο για την αποθήκευση των πολεμοφοδίων.

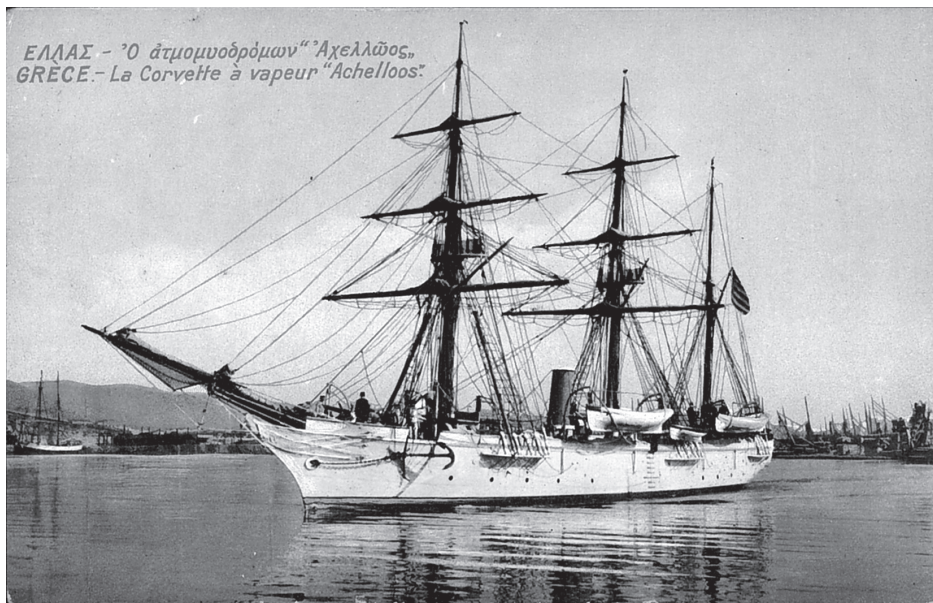
Κατά την απόβαση οι Δυνάμεις του Σ. Σπυρομήλιου δεν συνάντησαν καμιά αντίσταση από τους Τουρκαλβανούς, αφού τα ευρισκόμενα χωριά σ' όλα τα παράλια από τα Ακροκεραύνια βουνά μέχρι τους Αγίους Σαράντα κατοικούνταν στην πλειοψηφία τους από χριστιανούς και δεν υπήρχαν Τουρκαλβανικά ανταρτικά σώματα, ούτε Τουρκικός στρατός εκεί. Εξ άλλου αρκετοί αγάδες και πρόκριτοι των χωριών της Χειμάρρας είχαν εκ των προτέρων δηλώσει εκούσια υποταγή. Ακόμα και ο φανατικός Τουρκαλβανός Καντρή Μπένης Γκιολέκα, ο οποίος έδωσε αργότερα τις πιο σκληρές μάχες στα ανατολικά χωριά της Χειμάρρας, είχε δηλώσει



Η σφραγίδα του Σ. Σπυρομήλιου στη Χειμάρρα.

Ο Σπύρος Σπυρομήλιος (1864-1930), ο επονομαζόμενος «Αετός» και «Λιοντάρι» της Χειμάρρας, απόγονος του Σπυρο-Μήλιου του γνωστού αγωνιστή του '21. Ήταν ο Αρχηγός των επιχειρήσεων απελευθέρωσης της Χειμάρρας στον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο 1912-13 και στη συνέχεια στον αυτόνομο Βορειοηπειρωτικό Αγώνα 1914. Το 1897 πήρε μέρος στον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο. Ήταν μέλος της «Εθνικής Εταιρείας» και ένας από τους ιδρυτές του «Μακεδονικού Κομιτάτου». Το 1903 υπηρέτησε στο Ελληνικό Προξενείο της Θεσσαλονίκης με το ψευδώνυμο «Σουρής». Το 1904 πολέμησε στο Μακεδονικό αγώνα ως αρχηγός σώματος με το ψευδώνυμο «Αθάλη Μπούας», τραυματίστηκε και αποσύρθηκε. Ήταν οργανωτικό μέλος της «Ηπειρωτικής Εταιρείας Αθηνών», η οποία προετοίμαζε τον αγώνα για την απελευθέρωση της Ηπείρου. Το 1909 συμμετείχε στο στρατι-

ωτικό κίνημα στο Γουδί και το 1910 μετά τη διάλυση του Στρατιωτικού Συνδέσμου αποστρατεύτηκε και πολιτεύτηκε στην Άρτα, όπου έγινε Βουλευτής το 1912. Επανεκλέχτηκε Βουλευτής του Ελληνικού Κοινοβουλίου το 1915 εκπροσωπώντας το Νομό Αργυροκάστρου της Βόρειας Ηπείρου. Έλαβε μέρος σε διάφορες διεθνείς διασκέψεις για το Βορειοηπειρωτικό ζήτημα. Υπήρξε λήπτης της Χειμάρρας, φλογερός πατριώτης, ιδεολόγος αγωνιστής, υπερήφανος και ασυμβίβαστος, μαχητικός και τολημρός. Αγωνίστηκε με πάθος για τη λευτεριά της Βόρειας Ηπείρου και την Ένωσή της με την Ελλάδα.



ΕΛΛΑΣ - 'Ο ατμομυοδρόμων "Αχελώος."
GRECE - La Corvette à vapeur "Achelloos".

Ο Ατμομυοδρόμων Αχελώος. Ιστιοφόρο του Πολεμικού Ναυτικού με ατμομηχανή για βοηθητική προώθηση, που ναυπηγήθηκε το 1885. Με αυτό το πλοίο 200 Κρήτες εθελοντές συμπεριλαμβανομένου του Εμμανουήλ Παπαδάκη απέπλευσαν στις 3 Νοεμβρίου 1912 από το λιμάνι της Κόπραινας (Αλυκές) του Αμβρακικού κόλπου για τη Χειμάρρα προς απελευθέρωσή της.

HIMARA (Spile) - Riviera Shqiptare



Η παραλία της Χειμάρρας «τα Σπήλια», όπου στις 5 Νοεμβρίου 1912 έγινε η απόβαση των Δυνάμεων του Σ. Σπυρομήλιου με τους Κρήτες εθελοντές.



Ο Σ. Σπυρομήλιος με Χειμαρριώτες στην είσοδο του Φρουρίου της Χειμάρρας.

στον αδελφό του Σ. Σπυρομήλιου λίγες ημέρες πριν την απόβαση των Ελληνικών Δυνάμεων ότι θα υποτασσόταν, αλλήα τελικά δεν κράτησε το λόγο του.

Οι Δυνάμεις του Σ. Σπυρομήλιου με τους Κρήτες εθελοντές και με **Οπληρχηγούς τους Ι. Ποθυζίγκη, Στ. Γαληρό, Γ. Τζουλάκη, Μ. Παπαγιαννάκη, Εμμ. Παπαδάκη** και τους Βορειοηπειρώτες Οπληρχηγούς Θ. Πανάτση από το Αργυρόκαστρο και Ι. Μήλιο από τη Χειμάρρα έφτασαν στο Διοικητήριο της Χειμάρρας, όπου ακολούθησε μικρή συμπλοκή με αποτέλεσμα το φόνο δύο Τούρκων στρατιωτών και τον τραυματισμό ενός από το εθελοντικό σώμα της Χειμάρρας. Τότε είκοσι Τούρκοι στρατιώτες και υπαξιωματικοί και δεκατρείς πολιτικοί υπάλληλοι, μεταξύ των οποίων ο Τούρκος εισαγγελέας της Χειμάρρας, πιάστηκαν αιχμάλωτοι και στάλθηκαν στην Κέρκυρα με τον ατμομυσοδρόμωνα «Αχελώο». Την απόβαση του Σ. Σπυρομήλιου και των εθελοντών του, που έφερε τον αέρα της λευτεριάς στη Χειμάρρα, οι ντόπιοι την έκαναν τραγούδι:

«Στη Χειμάρρα βγαίνει ο ήλιος
αρχηγός ο Σπυρομήλιος,
Σπυρομήλιος στη Σπηλαία
με σταυρό και με σημαία.

Τα βαπόρια έχουν αράξει
βγάνουν το στρατό με τάξη,
Σπυρομήλιο αρχηγέ
της Χειμάρρας σταυρατέε».

Αμέσως μετά την κατάληψη του Διοικητηρίου ο Σ. Σπυρομήλιος ύψωσε με συγκίνηση και υπερηφάνεια την Ελληνική σημαία, ενώ οι καμπάνες των εκκλησιών κτυπούσαν χαρμόсуνα. Στο Ιερό Ναό του «Αγίου Σπυρίδωνα» έγινε δοξολογία, στην οποία παραβρέθηκαν οι νέες τοπικές Αρχές, οι Κρήτες εθελοντές και οι Χειμαρριώτες χριστιανοί, ο δε ιερέας εκφώνησε θερμό πατριωτικό λόγο κατάλληλο για την περίπτωση.

Ο Σ. Σπυρομήλιος εγκατέστησε το Αρχηγείο του στο πατρικό του σπίτι, τον Πύργο των Σπυρομηλίων, που βρισκόταν στο υψηλότερο σημείο του χωριού και απ' εκεί διέυθυνε τις πολεμικές επιχειρήσεις. Έβγαλε προκηρύξεις, με τις οποίες συνιστούσε στους χριστιανούς γενναιοφροσύνη και στους μωαμεθανούς υποταγή και σεβασμό στους νόμους. Ο πόλεμος αυτός ήταν πόλεμος ελευθερίας των υπόδουλων χριστιανών με σεβασμό στη θρησκεία, τα ήθη, τα έθιμα και την περιουσία των μουσουλμάνων. Οι προκηρύξεις του Σ. Σπυρομήλιου έχουν ως εξής:

«Χειμαρριώται !

Καταλαμβάνω εν ονόματι του Βασιλέως Γεωργίου και της Ελληνικής Κυβερνήσεως την επαρχίαν Χειμάρρας. Κηρύσσω αυτήν ελευθέραν και αναπόσπαστον τμήμα της αδιαίρετου ελληνικής πατρίδος. Πληρούται ούτως ο πόθος πλείστων γεννέων, αίτινες επότισαν την γην ταύτην με αίμα. Φέρων μεταξύ ημών τα αγαθά της ελευθερίας, της ισοπολιτείας, τρέφων την ελπίδα ότι θέλητε τηλεγραφήσai εις τους απέναντι Μουσουλμάνους την αξιοπρεπή στάσιν, ην υπαγορεύουσιν οι νόμοι του Ελληνικού κράτους. Ο Ελληνικός στρατός φέρει ουχί τον τρόμον, αλλήλ το χάρμα της Ελευθερίας. Δια τούτο πάντες δέον να αγωνισθήτε μετ' αυταπαρνήσεως υπό την ιεράν μας σημαίαν εναντίον παντός εχθρού, αναδεικνυόμενοι άξιοι απόγονοι των ευκλεών ημών προγόνων».

«Αδελφοί Μουσουλμάνοι !

Καταλαμβάνω εν ονόματι του Βασιλέως των Ελλήνων και της Κυβερνήσεως την επαρχίαν της Χειμάρρας, αιτώ αμέσως να προσέλθητε και δηλώσhτε υποταγήν, οπότε ο Ελληνικός στρατός υπόσxεται εις υμάς πλήρη ευνομίαν, ισοπολιτείαν και άπαντα τα αγαθά, άτινα εξασφαλίζονται εις τους πολίτας φιλελευθέρου και ευνομιουμένου κράτους. Η θρησκεία, τα ήθη και τα έθιμα υμών θα είνε σεβαστά, απαραβίαστα δε θα είνε τα δικαιώματα της ιδιοκτησίας. Οι γείτονες χριστιανοί θα είνε συνδεδεμένοι προς υμάς υπό την αιγίδα της Ελληνικής Πολιτείας, όπως διάγετε βίον αίσιον και ευτυχή. Οφείλω όμως να υπομνήσω ότι πάσα παράβασις του νόμου και πάσα ενέργεια κατά της κυ-



Γραμματόσημο τακτικής έκδοσης Χειμάρρας με το πορτρέτο του Βασιλιά Κωνσταντίνου.



Τοπική έκδοση γραμματόσημου Χειμάρρας με την επισήμανση «Ελληνική 1914 Χειμάρρα» και τη μονογραφή «Σ.Σ.» (Σπύρος Σπυρομήλιος) πάνω σε Ελληνικό γραμματόσημο.

Γραμματόσημο τοπικής έκδοσης Χειμάρρας το Φεβρουάριο 1914, γνωστό ως «νεκροκεφαλή». Η παράσταση εκτός της νεκροκεφαλής φέρει το δικέφαλο αετό και το μονόγραμμα του Σ. Σπυρομήλιου. Αρχικά το Αρχηγείο Χειμάρρας χρησιμοποίησε τα Τουρκικά γραμματόσημα, τα οποία σφραγίζονταν με χειροποίητη στρογγυλή σφραγίδα, που έφερε τον Ελληνικό θυρεό και την επισήμανση «ΑΡΧΗΓΕΙΟΝ ΚΑΤΟΧΗΣ ΧΕΙΜΑΡΡΑΣ».

ριαρχίας των Ελληνικών αρχών θα τύχη αυστηράς και αμειλίχτου τιμωρίας. Τρέφω την πεποίθησιν ότι θέλετε εισακούσει της προσκλήσεως εμού ως εντολοδόχου του Ελληνικού Έθνους, μετά του οποίου συγγενικοί συνδέουν υμάς δεσμοί».

Και ενώ οι χριστιανοί κάτοικοι συνέχιζαν να πανηγυρίζουν από πατριωτικό ενθουσιασμό και να τραγουδούν:

«[...] Χειμάρρα ξακουστή
Χειμάρρα ανδρειωμένη,
βγάζεις λεβέντες μορφονιούς
με τα γραμμένα φρύδια,
πώχουν συντρόφι το σπαθί
και η Τουρκιά τους τρέμει [...]»

ο Σ. Σπυρομήλιος ετοιμαζόταν πυρετωδώς. Εξασφάλισε πυρομαχικά και με μεγάλη δυσκολία και περιορισμούς τρόφιμα και φάρμακα από την Κέρκυρα για τους πολεμιστές του. Οργάνωσε στρατιωτικά τα χωριά, ίδρυσε Αστυνομία και Ταχυδρομείο, λειτούργησε σχολεία και διόρισε δασκάλους. Όρισε Οπληρχηγούς με Σώματα ανδρών για τη στρατιωτική άμυνα όλης της περιφέρειας Χειμάρρας και ντόπιους φρουρούς για την ασφάλεια κάθε χωριού και την προστασία του άμαχου πληθυσμού. Όπλισε τους άνδρες της Χειμάρρας και επιστράτευσε τις γυναίκες, οι οποίες όχι μόνο μετέφεραν πολεμοφόδια αλλά πολέμησαν αρκετές φορές στο πλευρό των ανδρών τους.



Ο Εμμανουήλ Παπαδάκης αρχικά στάλθηκε μαζί με τους άνδρες του στο χωριό Βούννο, απ' όπου μετά λίγες ημέρες έστειλε επιστολή στον Σ. Σπυρομήλιο (αρ. πρωτ. εισερχομένων Αρχηγείου Χειμάρρας 91/10-11-1912) προτείνοντάς του όπως τεθούν όλα τα Σώματα των Κρητών εθελοντών της Χειμάρρας υπό την Αρχηγία του Ιωάννη Πολυξίγκη. Τον γνώριζε από παλιά, τον εκτιμούσε και πίστευε πως ήταν ο πλέον κατάλληλος γι' αυτό, όπως ακριβώς είχε ορισθεί και από το Γενικό Αρχηγείο Εθελοντικών Σωμάτων Κρητών Ηπείρου. Ο Εμμανουήλ Παπαδάκης υπέγραφε την επιστολή αυτή και για τους παρακάτω άνδρες, προφανώς της ομάδας του, που ήταν: Γεώργιος Ξίδης, Εμμανουήλ Στρατάκης, Ανδρέας Στρατάκης, Γεώργιος Κουτάκης, Εμμανουήλ Βασιλιάκης, Στυλιανός Κατσικάκης, Νικόλαος Πετράκης, Χρήστος Δημητριάδης, Δημήτριος Πετρούτσος, Γεώργιος Ζερβάκης, Γεώργιος Μαργιολιάκης, Γεώργιος Ασυμανάκης, Γεώργιος Μπολφάκης.

Τελικά ο Σ. Σπυρομήλιος τοποθέτησε τους Κρήτες πολεμιστές με τους Οπληρχηγούς τους σε θέσεις στρατηγικής σημασίας όπως ο ίδιος έκρινε, αφού γνώριζε πολύ καλά τα κατατόπια της Χειμάρρας, τις κρυψώνες και τα πιθανά περάσματα του εχθρού. Τοποθέτησε τον Εμμ. Παπαδάκη με τους άνδρες του και τον Γ. Τζουλήκη με το Σώμα του στο Πήλιουρι, τον Ι. Πολυξίγκη και τον Στ. Γαληρό με τις Δυνάμεις τους πρώτα στη δίοδο του Λογαρά και μετέπειτα στην Παλιάσσα, ενώ τον Μ. Παπαγιαννάκη με



Χειμαρριώτες πολεμιστές.

το Σώμα του άλλοτε στην Παλιάσσα και άλλοτε στο Πήλιουρι. Μετά λίγες ημέρες για την ενίσχυση των Δυνάμεων του Σ. Σπυρομήλιου έφτασε και τακτικός στρατός αποτελούμενος από τέσσερις λόχους πεζικού, μία διμοιρία πολυβόλων και δύο πυροβόλα.

Οι μάχες που δόθηκαν τότε στα κακοτράχαλα βουνά της Χειμάρρας ήταν επικές, ήταν μάχες λεβεντιάς και τόλμης, μάχες αυτοθυσίας με τους Κρήτες πολεμιστές να ανεβοκατεβαίνουν τις χαράδρες σαν αίγαγροι παρά τις άσχημες καιρικές συνθήκες και τις απερίγραπτες στερήσεις, που δοκίμαζαν την αντοχή τους. Με τη βροχή και το χιόνι αψηφούσαν τις κακουχίες και τα κρυοπαγήματα, που ήταν ο πιο ύπουλος εχθρός. Οι νίκες κατά κύριο λόγο οφείλονταν σ' αυτούς, που μαζί με τους ντόπιους κράτησαν ψηλά τη γαλανόλευκη για την ελευθερία, την αξιοπρέπεια, την τιμή. Και ο Σ. Σπυρομήλιος, το στήριγμά τους, κρατούσε ακλόνητο το πατριωτικό τους φρόνημα εμψυχώνοντάς τους για να συνεχίσουν το σκληρό αγώνα κατά του εχθρού στα απόκρημνα και ομιχλώδη Ακροκεραύνια βουνά κόντρα στις τόσες αντιξοότητες.

Η σημαντικότερη μάχη του πρώτου μήνα διεξήχθη στις 17 Νοεμβρίου στο Πήλιουρι, στην οποία πολέμησε ο Εμμανουήλ Παπαδάκης με τους άνδρες του. Τέσσερις χιλιάδες Τουρκαλβανοί είχαν καταλάβει τις κορυφές των Ακροκεραυνίων και άρχισαν τους πυροβολισμούς. Οι πολεμιστές μας έδειξαν αξιοθαύμαστη ανδρεία, έδωσαν γενναία μάχη και παρά τον

κατά πολύ μικρότερο αριθμό τους επιβλήθηκαν στον εχθρό. Οι Τουρκαλβανοί κατά τη διάρκεια της νύχτας τράπηκαν σε φυγή. Αντίθετα οι πολεμιστές μας δεν πτοήθηκαν, ούτε από τον πολυάριθμο εχθρό, ούτε από τα εμπόδια της φύσης, τη βροχή, το κρύο και τους γκρεμούς. Στη μάχη αυτή οι απώλειες των Τουρκαλβανών ήταν πενήντα νεκροί και περισσότεροι τραυματίες. Από τις Δυνάμεις του Σ. Σπυρομήλιου σκοτώθηκαν έξι Πηλιουριώτες κι ένας Κρητικός, ενώ τραυματίστηκαν επτά. Οι Τουρκαλβανοί, που έτρεφαν μεγάλο μίσος για τους Κρητικούς λόγω του σθένους και της παλληκαριάς τους, δεν σεβάστηκαν το πτώμα του ηρωικού Κρητικού και φέρθηκαν με



Ο Σ. Σπυρομήλιος με Χειμαριώτες.

βία σ' αυτό. Ακόμα και στον άμαχο πληθυσμό φέρονταν βάνουσα, ιδιαίτερα στους ιερείς και τους δασκάλους. Έμπαιναν στα σπίτια των χριστιανών, τα ληστυρολογούσαν και τα πυρπολούσαν. Πολλοί ηλικιωμένοι και γυναικόπαιδα προκειμένου να σωθούν κατέφευγαν στην Κέρκυρα ή κρύβονταν σε σπηλιές στα βουνά.

Οι Κρητικοί και οι Χειμαρριώτες, που υπήρξαν επαναστάτες από αιώνες κατά του κατακτητή για την απόκτηση της ελευθερίας τους, κατείχαν άριστα τη χρήση των όπλων και την τέχνη του ανταρτοπόλεμου. Επιπλέον οι ντόπιοι γνώριζαν πολύ καλά τις κρυψώνες και τα περάσματα του εχθρού. Κι' όλοι μαζί, πηλαιοσμένοι από τις θαρραλίες Χειμαρριώτισες τις ζαλωμένες με πολεμοφόδια, κατόρθωσαν να απωθήσουν τους Τουρκαλβανούς στο εσωτερικό και να κυριαρχήσουν σ' όλη την περιφέρεια της Χειμάρρας.

Η λαϊκή μούσα ύμνησε τα γενναία παλληκάρια (Κρητικούς και Χειμαρριώτες) και τον Αρχηγό τους Σ. Σπυρομήλιο με τους παρακάτω στίχους:

«[...] Μεσ της Πήλιουρις τη ράχη
ο Σπυρομήλιος κάνει μάχη
την Τουρκιά να υποτάξει
ο Σπυρομήλιος το έχει τάξει.

Έχει μαζί του παλληκάρια
που ορμάνε σαν λιοντάρια
Κρητικούς και Χειμαρριώτες
και καμπόσους Πηλιουριώτες».



Γυναικόπαιδα κρυμμένα σε σπηλιές στα βουνά της Βόρειας Ηπείρου προκειμένου να αποφύγουν τις αγριότητες των Τουρκαλβανών.

Για τον ηρωισμό και την αυτοθυσία των Κρητών εθελοντών, που παρέμεινε στην ιστορία ως η γνησιότερη έκφραση της ελληνικής ψυχής για την ελευθερία, αυτόπτης μάρτυρας (πολεμικός ανταποκριτής στην Ήπειρο) έγραψε:

«[...] Οι Κρήτες είναι υπέροχοι στην φωτιά, πολεμούν σαν να μην κρατάη ο Τούρκος τουφέκι, σηκώνονται όρθιοι εκεί που δεν πρέπει, ξεπροβάλλουν από εκεί που βρέχουν οι σφαίρες σαν να ήσαν απρόσβλητοι... Έχουν ακόμα το προτέρημα να είναι έξυπνοι και ξέρουν να τα βγάζουν πέρα όπου χρειάζεται κάποια πρωτοβουλία. Όταν ξέρεις να τους πάρης από το φιλότιμο, ημπορείς να τους στείλεις όλους να σκοτωθούν στη φωτιά... Εδώ ο πόλεμος είναι σκληρός, πόλεμος βουνών. Ο Τούρκος είναι ο μικρότερος αντίπαλός των, η βροχή και το κρύο παραφυλάνε και κτυπούνε αλύπητα, μ' αυτούς έχουν να πολεμήσουν και ο ηρωισμός των εκεί βρίσκεται σε πικρή δοκιμασία [...]





Ο χάρτης των πρώτων επιχειρήσεων απελευθέρωσης της Χειμάρρας από τις Δυνάμεις του Σ. Σπυρομήλιου στον Α' Βαλκανικό Πόλεμο.



Αυτοσχέδιο κατάλυμα Κρητών και Χειμαρριωτών πολέμιων στα Ακροκεράυνια όρη το χειμώνα 1912-13. Σκίτσο της Δωροθέας Ιηπ. Μαθιουδάκη, εγγονής του Εμμανουήλ Παπαδάκη.



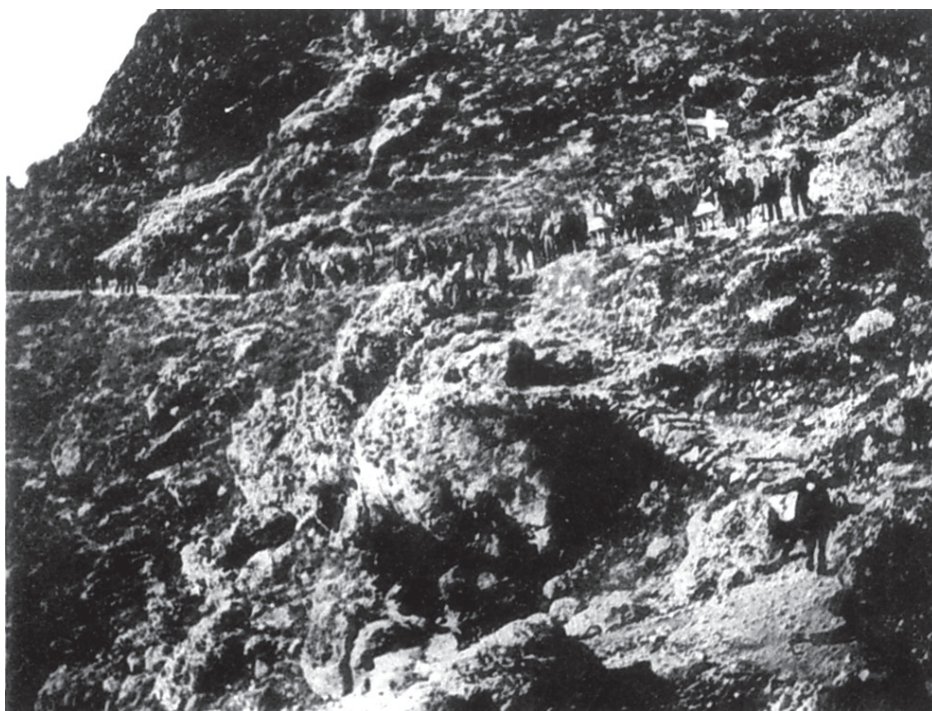
Ο Ιωάννης Πολυζήγκης, ο γενναίος Κρητικός Οπληρχηγός, ο οποίος εκλέχτηκε κατ' επανάληψη Πληρεξούσιος στην Κρητική Πολιτεία. Στον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο εντάχθηκε εθελοντικά μαζί με το Σώμα του στις Δυνάμεις του Σ. Σπυρομήλιου. Ορίστηκε επικεφαλής των λοιπών Κρητικών Σωμάτων, που έλαβαν μέρος στις επιχειρήσεις απελευθέρωσης της Χειμάρρας και είχαν Οπληρχηγούς τους Εμμ. Παπαδάκη, Στυλ. Γαϊερό, Γεώργ. Τσουλάκη και Μ. Παπαγιαννάκη.



Η σφραγίδα του Ι. Πολυζήγκη στον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο.



Το εθελοντικό Σώμα του Κρητός Οπληρχηγού Μ. Παπαγιαννάκη, που έλαβε μέρος στις επιχειρήσεις απελευθέρωσης της Χειμάρρας.



Κρήτες και Χειμαρριώτες στα απόκρημνα Ακροκεραύνια όρη.



Ομάδα Τουρκαλβανών πολεμιστών στον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο.

Λίγα λόγια για τη Χειμάρρα

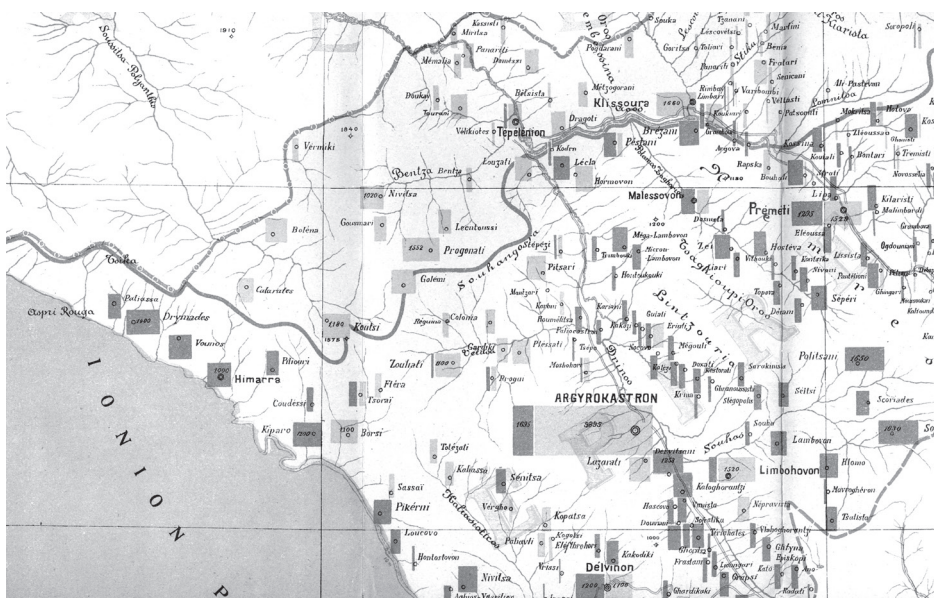
Η Χειμάρρα είναι γνωστή από αιώνες για τους ηρωικούς αγώνες της και μαζί με το Σούλι αποτελούν τις δύο ελληνικές ακροπόλεις της Ηπείρου, τα προπύργια, όπου οι Έλληνες δοξάστηκαν πολεμώντας για τη λευτεριά.

Όλη η περιφέρειά της είναι τόπος πετρώδης και άγονος στους πρόποδες των γυμνών Ακροκεραυνίων ορέων, που κατεβαίνουν από το βορρά με τη ψηλότερη κορφή τους στα 2.018 μέτρα. Δυτικά η Χειμάρρα βρέχεται από θάλασσα με τα μόνα προσιτά μέρη τον Πάνορμο (Πόρτο Παλιέρμο) και τα Σπήλια. Η στενή αυτή λωρίδα γης επί Τουρκοκρατίας αποτελούσε ξεχωριστή οντότητα, αφ' ενός λόγω της δυσκολίας πρόσβασης, αφ' ετέρου λόγω της πολεμικής δεινότητας και της ιδιοσυγκρασίας των κατοίκων της.

Την εποχή του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου σ' όλη την περιφέρεια της Χειμάρρας, που περιλάμβανε τα παρακάτω δεκατρία χωριά: Χειμάρρα, Κούτσι, Μπολένα, Μπόρσι, Φτέρα, Τσοράϊ, Κηπαρό, Κούδεσι, Πήλιουρι, Καλharάτες, Βούνος, Δρυμάδες και Παλιάσσα, κατοικούσαν περίπου 10.000 άνθρωποι, πολεμιστές από αιώνες. Ζούσαν σχεδόν ελεύθεροι παρά την Τουρκική κατοχή και έμεναν ακλήονητοι στη θρησκευτική και την εθνική τους πίστη. Άριστοι γνώστες της πατροπαράδοτης τέχνης του πολέμου, είχαν κατορθώσει με αιματηρούς αγώνες κατά του κατακτητή να απολαμβάνουν προνόμια, τα οποία είχε παραχωρήσει ο Σουλτάνος



Η Χειμάρρα. Λιθογραφία E. Lear, 1852.



Η περιφέρεια Χειμάρρας με τα χωριά της το 1913 από τον Εθνογραφικό χάρτη της Βόρειας Ηπείρου. Ο χάρτης αυτός χρησιμοποιήθηκε στη Συνδιάσκεψη του Παρισιού το 1919 από την Ελληνική αντιπροσωπία για το Βορειοηπειρωτικό Ζήτημα.

ΚΑΖΑΣ ΧΕΙΜΑΡΡΑΣ			ΚΑΖΑ DE CHIMARA		
			Εἰῆνες	Αἱβανοί	Ἀῆροισμα
1	Χειμάρρα	Himarra	1.000	»	1.000
2	Κούτσι	Koutsis	»	1.180	1.180
3	Μπολένα	Boléna	»	950	950
4	Μπόρσι	Borsi	»	1.100	1.100
5	Φτέρα	Ftéra	»	250	250
6	Τσοράϊ	Tsoraï	320	330	650
7	Κηπαρό	Kiparo	1.200	»	1.200
8	Κούδεσι	Coudéssi	295	»	295
9	Πήλιουρι	Piliouri	473	»	473
10	Κολαράτες	Kalarates	»	650	650
11	Βοῦνος	Vounos	950	»	950
12	Δρυμάδες	Drymades	1.400	»	1.400
13	Παλιάσσα	Paliassa	550	»	550
Ἐν ὄλῳ		Total	6.188	4.460	*16.648

Πίνακας με τη σύνθεση του πληθυσμού, Ελλήνων και Αλβανών, των χωριών της περιφέρειας Χειμάρρας το 1913 από τον ανωτέρω Εθνογραφικό χάρτη. *Στο τελικό άθροισμα υπάρχει αριθμητικό λάθος αντί του σωστού 10.648.

με φερμάνια από το 15ο κιόχας αιώνα. Τα προνόμια αυτά σε γενικές γραμμές περιλάμβαναν διοικητική και δικαστική ανεξαρτησία, ευνοϊκές τελωνειακές και φορολογικές ρυθμίσεις, ακόμα και άδεια οπλοφορίας. Οι Τούρκοι όμως για να τους ελέγχουν περιόριζαν κατά καιρούς τα προνόμια αυτά και τότε οι Χειμαρριώτες, υπερήφανοι και γενναίοι πολεμιστές, χωρίς να λογαριάζουν κανένα κίνδυνο όρθωναν το ανάστημά τους κι αντιστέκονταν. Έτσι κατόρθωναν να διατηρούν κάποια δικαιώματα, όπως εκείνο της ατέλειας και της ανέγερσης σχολείων χωρίς την έκδοση ειδικής άδειας.

Χαρακτηριστικό είναι το ποίημα, που έγραψε ο Ηπειρώτης ποιητής Κ. Κρυστάλλης για τη Χειμάρρα, όταν ο Σουλτάνος απείλησε για μια ακόμη φορά να αφαιρέσει προνόμια, που είχαν κατακτήσει οι Χειμαρριώτες με αιματηρούς αγώνες.

Χειμάρρα πάρε τ' άρματα

«[...] και της Ηπείρου το στοιχειό, την ξακουστή Χειμάρρα
πώχει γονιό τον πόλεμο, πώχει τροφή το αίμα
και μάτι της την αστραπή και χνώτο την αντάρτα
να την πατήση ποιος μπορεί, ποιος είπε τέτοιο ψέμμα;

[...] βουνά μου, πάρτε τ' άρματα, τα γέρικά σας χιόνια
και τα πολλή τα κρούσταλλα ν' ανάψη να τα χνώση
η πύρινη από τα νειάτα σας κι' από τα παλιά σας χρόνια
ποιόν καρτεράτε, δύστυχα, νάρθη να σας σώσει; [...]».

Ως γνωστόν οι Χειμαρριώτες κατά καιρούς κατατάσσονταν ως μισθοφόροι σε διάφορα ξένα στρατεύματα έχοντας μέσα τους τη φλόγα του πολεμιστή, όπως στο στρατό του Ναπολέοντα, τον Τσαρικό στρατό, το στρατό της Βενετίας και της Νεάπολης. Έτσι ήταν έτοιμοι όποτε τους χρειαζόταν η πατρίδα να αγωνιστούν για την ανάσταση του υπόδουλου έθνους. Πυρήνας της εκπαίδευσής τους ήταν η Στρατιωτική Σχολή της Νεάπολης. Απ' αυτή προερχόταν ο γενναίος αξιωματικός Σπυρο-Μήηλιος, ο οποίος με τα αδέρφια του Ζάχο, Νίκο και Γιάννη και άλλους Χειμαρριώτες πολεμιστές έλαβαν μέρος στη Β' πολιορκία του Μεσολογγίου.

Η ίδια ιστορική οικογένεια έδωσε κι άλλους λαμπρούς πατριώτες και σπουδαίους στρατιωτικούς, μεταξύ των οποίων τον Σπύρο Σπυρομήλιο, τον Αρχηγό της επιχείρησης απελευθέρωσης της Χειμάρρας, τον ακούραστο και ασυμβίβαστο μεγαλοϊδεάτη πατριώτη αγωνιστή. Το σπίτι του στη



Σκηνές υπαίθρου της Χειμάρρας, όπως τις απέδωσε ο λαϊκός ζωγράφος Θεόφιλος.



Αποψη της Χειμάρρας με το κάστρο, τα σπίτια και τον πύργο των Σπυρομηλίων.

Χειμάρρα, όπου εγκατέστησε το Αρχηγείο του, ήταν ένα παλαιό αρχοντικό γεμάτο φωτογραφίες προγόνων πολεμιστών και προκρίτων, που είχε στους τοίχους ζωγραφισμένο το γενεαλογικό τους δένδρο. Αυτά κι' άλλα πολλή έχουν καταγραφεί για τον Σ. Σπυρομήλιο από το φιλέλληνα ιστορικό και δημοσιογράφο Rene Puaux στο περίφημο βιβλίο του με τίτλο «Δυστυχισμένη Ήπειρος». Στο βιβλίο αυτό ο Rene Puaux κατά κύριο λόγο περιγράφει το χρονικό και τα βάσανα των Ελλήνων της Βόρειας Ηπείρου με ζωντανή και συγκινητική γραφή. Υπεραμύνεται της Ελληνικότητάς της καταγγέλλοντας τη μεγάλη αδικία, που συντελέστηκε με τη μη ενσωμάτωσή της στην Ελλάδα παρά το ιστορικό γεγονός της απελευθέρωσής της.



Ο Σπυρο-Μήλιος (1800-1880) από τη γνωστή οικογένεια των Μηλιαίων, πολεμιστών της Χειμάρρας, από την οποία καταγόταν και ο Σπύρος Σπυρομήλιος, ο Αρχηγός των επιχειρήσεων απελευθέρωσης της Χειμάρρας στον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο. Εκπαιδευτήκε στη Στρατιωτική Σχολή της Νεάπολης Ιταλίας και έλαβε μέρος στη Β΄ πολιορκία του Μεσολογγίου. Στο μετέπειτα ελεύθερο Ελληνικό Κράτος ανήλθε σε υψηλά στρατιωτικά και πολιτικά αξιώματα, όπως Υπασπιστής του Βασιλιά Όθωνα, Διοικητής της Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων, Αρχηγός της Χωροφυλακής, Στρατιωτικός Αρχηγός των

Επτανήσων, τέσσερις φορές Υπουργός Στρατιωτικών, Βουλευτής Θηβών και Πρόεδρος της Βουλής των Ελλήνων. Ως Υπουργός Στρατιωτικών ίδρυσε το «Ταμείο χηρών και ορφανών», πρόδρομο του σημερινού Μετοχικού Ταμείου Στρατού. Ήταν ακέραιος χαρακτήρας, συκοφαντήθηκε όμως από τους εχθρούς του και φυλακίστηκε στην Ακροναυπλία το 1833 για εννιά μήνες και στο φρούριο της Μονεμβασίας το 1854 για δέκα μήνες. Το 1876 αποσύρθηκε από την πολιτική και πέθανε τέσσερα χρόνια αργότερα σε ηλικία 80 ετών.

Στη μάχη του Πήλιουρι

Ο Εμμανουήλ Παπαδάκης, ο γενναίος Κρητικός Οπληρχηγός, έπεσε ηρωικά μαχόμενος υπέρ Πίστews και Πατρίδος στο Πήλιουρι, σ' αυτό το ορεινό και δυσπρόσιτο χωριό των Ακροκεραυνίων ορέων της Ανατολικής Χειμάρρας, το οποίο ανέκαθεν ήταν το ορμητήριο κατά των επιδρομών και η ασπίδα της Χειμάρρας, που έφραζε το δρόμο στους κατακτητές. Εκεί δόθηκαν οι δυο σημαντικότερες μάχες όλης της περιφέρειας Χειμάρρας κατά τον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο, η μια στις 17 Νοεμβρίου 1912 και η άλλη στις 27 Ιανουαρίου του επόμενου έτους. Σ' αυτές ο Εμμανουήλ Παπαδάκης και οι άνδρες του Σώματός του πολέμησαν γενναία παρά τις ταλαιπωρίες, που είχαν υποστεί εκείνο το χειμώνα στα χιονισμένα βουνά της Χειμάρρας. Ενώ κατά διαστήματα, με μοναδική συντροφιά τα όπλα τους, φύλαγαν τις νύχτες εναλλάξ με άλλους Κρήτες και Χειμαρριώτες πολεμιστές τις κορυφογραμμές του όρους Τσίπθι, απ' όπου οι Τουρκαλβανοί έκαναν τους αιφνιδιασμούς τους (σύμφωνα με την υπ' αριθμ. 933/26-12-1912 αναφορά στο Αρχηγείο Χειμάρρας του Ανθυπομοίραρχου Ι. Γκισερλή, Αστυνομικού Υποδιευθυντή των Ακροκεραυνίων, «Περί νυκτοφρούρησης του όρους Τσίπθι»). Για κατάλυμα είχαν αυτοσχέδιες καλύβες στο γυμνό, πετρώδες κι' ανώμαλο έδαφος των Ακροκεραυνίων, μες το κρύο, το χιόνι και την ομίχλη με σημαντικές ελλείψεις ρουχισμού, υπόδησης και τροφής. Κόντρα στις τόσες δυσκολίες τίμησαν με την παλληκαριά τους το Πήλιουρι και δόξασαν την Κρήτη. Στο μυαλό και στην καρδιά τους ήταν χαραγμένα τα λόγια του πρωθυπουργού Ελευθερίου Βενιζέλου, που είχε απευθύνει στο Ανεξάρτητο Σύνταγμα Κρητών στην επίσημη τελετή παράδοσης της σημαίας: «[...] Δεν έχω καμμία αμφιβολία ότι όλοι είσθε αποφασισμένοι να χάσετε και την τελευταία σταγόνα του αίματος σας και να μεταβληθήτε εις ήρωας [...]»

Ο Σ. Σπυρομήλιος, ο «Βενιζέλος» των Κρητών της Ηπείρου, όπως χαρακτηριζόταν από το Γάλλο δημοσιογράφο Rene Puaux, εκτιμούσε βαθύτατα τον Εμμανουήλ Παπαδάκη για την ευστροφία, την εφευρετικότητα και τη γενναιότητά του. Με τις τεχνικές του γνώσεις, πολυμήχανος αθλητά και εμπειροπόλεμος από τις Κρητικές εξεγέρσεις και επαναστάσεις, είχε γίνει απαραίτητος στον Σ. Σπυρομήλιο και στους επικεφαλής των Σωμάτων του τακτικού στρατού. Συμμετείχε ενεργά στην επίλυση διαφόρων τεχνικών προβλημάτων, που προέκυπταν κατά τις επιχειρήσεις στα βουνά της Χειμάρρας, όπως η μεταφορά και τοποθέτηση των οπλικών συστημάτων στα βραχώδη υψώματα των Ακροκεραυνίων, η κατασκευή φυλακίων και πρόχειρων καταλυμάτων για τις ανάγκες των πολεμιστών και πολλή

Στις 27 Ιανουαρίου 1913 ο Εμμανουήλ Παπαδάκης σε μια από τις ηρωικότερες μάχες της Βόρειας Ηπείρου, που έχει γραφτεί με χρυσά γράμματα στην ιστορία, πότισε με αίμα το χώμα της για να ανθίσει το δένδρο της ελευθερίας. Στη σώμα με σώμα συμπλοκή του με τους Τουρκαλβανούς, ενώ προπορευόταν με τους άνδρες του, ατρόμητος και θαρραλέος, για την ανίχνευση και την ανακοπή της προέλασης του εχθρού στο όρος Τσίπθι (υψόμετρο 1.550 μ.) των Ακροκεραυνίων, έπεσε με τ' άρματα στα χέρια μαχόμενος για την ελευθερία, τη θρησκεία, τα ιδανικά και τις αιώνιες αξίες της Ελληνικής φυλής από Τουρκαλβανούς πολεμιστές, που ήταν κάτω από τις διαταγές του Καντρή Μπέη Γκιολέκα κι είχαν



Χάρτης αναγλύφου, που απεικονίζει τους ορεινούς όγκους των Ακροκεραυνίων της Βόρειας Ηπείρου, όπου πολέμησε ο Εμμανουήλ Παπαδάκης το βαρύ χειμώνα 1912-13.

ορμητήριο το χωριό του Μπέν, το Κούτσι της Χειμάρρας. Εκεί πρόσφερε τη ζωή του θυσία στη Μεγάλη Πατρίδα Ελλάδα και δαφνοστεφής πέρασε στην αθανασία. Αμέσως οι συμπολεμιστές του αψηφώντας τον κίνδυνο έσπευσαν να παραλάβουν το σώμα του για να μην πέσει στα χέρια του εχθρού. Έγινε τότε φοβερή πάλη, τελικά κατόρθωσαν να το αποσύρουν. Το φορτώθηκε στους ώμους της μια γενναία Πηλιουριώτισσα και προφυλάγοντάς το ως κειμήλιο, το μετέφερε στο χωριό με μεγάλη δυσκολία και κόπο, όπου οι Χριστιανοί κάτοικοι τον ενταφίασαν με βαθειά συγκίνηση και ευγνωμοσύνη και σύμφωνα με τους κανόνες της εκκλησίας.

Μετά λίγες μέρες μαθεύτηκε η θυσία του στην ιδιαίτερη Πατρίδα του και δάκρυα πένθους και συγχρόνως υπερηφάνειας κύλησαν στα πρόσωπα των συμπατριωτών του για τον ήρωα, που περιφρόνησε το θάνατο χάρη της λευτεριάς των Βορειοηπειρωτών αδελφών. Τον μοιρολόγησε η οικογένειά του, οι συγγενείς, οι φίλοι και οι συγχωριανοί με πόνο ψυχής και δικαιοδογημένη υπερηφάνεια.

Από τις εκθέσεις των Διοικητών των Σωμάτων του στρατού εκστρατείας Χειμάρρας Ι. Φασιλάκη, Θ. Σπανοβαγγέλη και Ε. Φούγια, σταχυολογούμε τα παρακάτω για τη μάχη :

Η δύναμη του εχθρού, περισσότεροι από 1000 άνδρες Τουρκικός στρατός και Τουρκαλβανοί αντάρτες, υπερείχε της Ελληνικής, την οποία συνιστούσαν τρεις λόχοι πεζικού, Κρήτες και Πηλιουριώτες αντάρτες, μία διμοιρία πολυβόλων κι ένα πυροβόλο. Συμμετείχαν και οι ηρωικές Πηλιουριώτισες οπλισμένες ακολουθώντας τους άνδρες τους και μεταφέροντας φυσίγγια. Η μάχη ξεκίνησε στις τέσσερις το πρωί σε κρύα, βροχερή και ομιχλώδη ατμόσφαιρα μετά από επίθεση Τουρκαλβανών και σταμάτησε στις έξι το απόγευμα, όταν υποχώρησαν οι Τουρκαλβανοί. Κάποιες αψιμαχίες συνεχίστηκαν και την επόμενη μέχρι το μεσημέρι. Κατά τη διάρκεια της μάχης από τις Ελληνικές Δυνάμεις ρίχτηκαν 45 οβίδες και 4.500 φυσίγγια, ενώ το πρωί της επόμενης μέρας ακολούθησε ρήψη κι άλλων 25 βολών πυροβόλου.

Ο Διοικητής του 2ου λόχου του Στρατού Κατοχής Χειμάρρας Ευάγγελος Φούγιας, έφεδρος Ανθυπολοχαγός Πεζικού, στην έκθεση των πολεμικών επιχειρήσεων του λόχου του προς το Αρχηγείο Χειμάρρας με ημερομηνία 3 Ιουλίου 1913, για τη μάχη στις 27 Ιανουαρίου και για τον Οπληρχηγό Εμμανουήλ Παπαδάκη γράφει μεταξύ άλλων τα εξής:

«[...] Η εχθρική δύναμις η προς το όρος «Τσίπη» βαδίζουσα ν' ανέλθη εσπευσμένως επί της κορυφογραμμής, ίνα καταλάβη ταύτην και ενεργήσει αποτελεσματικώς καθ' ημών, διευκολύνουσα ούτω την προέλασιν της ετέρας δυνάμεως της προς τον «Προφήτην Ηλίαν» διευθυνομένης, ευρέθη

αντιμέτωπος του υπό τον **Οπληρχηγόν Παπαδάκην** ανταρτικού σώματος, όπερ είχεν ανέλθην την πρωίαν της ημέρας εκείνης επί του βουνού «Τσίπηθη» προς ανίχνευσιν και το οποίον ανέκοψεν την ορμητικήν προέλασιν του εχθρού. Η Διοίκησις τότε απεφάσισε την ενίσχυσιν του σώματος τούτου και διέταξεν ημάς να εκτελέσωμεν συνεχή πυρά, ίνα ούτω διευκολύνωμεν την επί του όρους «Τσίπηθη» άνοδον των εντοπίων χωρικών Πυλίουριτών δραμούντων προς ενίσχυσιν του Οπληρχηγού Παπαδάκη διά της μονης στενωπού οδού της αγωγής προς το όρος, ένθα μετ' ολίγον έδραμον και οι Χειμαρριώται και ούτω διεξήγετο αγών κατ' αρκετής εχθρικής δυνάμεως, εις ήν είχε λάβει μέρος και Τουρκικός Στρατός, διαρκέσας μέχρι της 2ας μ.μ. [...].».

Ο Διοικητής της διμοιρίας των πολυβόλων της εκστρατείας Χειμάρρας, Ανθυπολοχαγός Θρασύβουλος Σπανοβαγγέλης, στην υπ' αριθμ. 4530/17-6-1913 έκθεση των πεπραγμένων της διμοιρίας του προς το Αρχηγείο Κατοχής Χειμάρρας, για το θάνατο του Εμμανουήλ Παπαδάκη αναφέρει τα εξής:

«[...] Εν τω μεταξύ συνεπλήκην ανελθούσα προς κατόπτευσιν του αριστερού της οροσειράς Τσίπηθη ως ακριβώς απέναντι της εκκλησίας του χωρίου Πύλιουρι περιπολία ανταρτών τινών υπό τον **Κρήτα Οπληρχηγόν Παπαδάκην** όστις περί την μεσημβρίαν εφονεύθη υπό των Τουρκαλβανών οίτινες ανήρχοντο το δεξιόν του βουνού Τσίπηθη το κείμενον απέναντι του λόφου Γωνιά, αμέσως έφθασαν προς ενίσχυσιν της περιπολίας και ανήλθον επί του Τσίπηθη και προς το αριστερόν πλευρόν αυτού χωρικοί εκ των χωρίων Πύλιουρι και Χειμάρρα. Ως εφάνη εκ των πυρών του εχθρού η δύναμις του ήτο πενταπλάσια της των ημετέρων χωρικών και ανταρτών. Διά των πολυβόλων μας και των διαθεσίμων όπλων της διμοιρίας μας οσάκις αντελμβανόμεθα τας κινήσεις του εχθρού εξετελούμεν πυρά θεριστικά [...].».

Στη συγκεκριμένη μάχη έλαβε μέρος και ο Αρχηγός των επιχειρήσεων Χειμάρρας, Σ. Σπυρομήλιος, γιατί θεωρείτο πολύ σημαντική για την κατάληψη της στρατηγικής σημασίας θέσης Τσίπηθι, που θα εμπόδιζε τον εχθρό να προχωρήσει όσο ισχυρός κι αν ήταν. Και την επόμενη μέρα έστειλε τηλεγράφημα στον Αρχηγό του Στρατού Ηπείρου, τον Αντιστράτηγο Κ. Σαπουντζάκη, αναφερόμενος στις ανθρώπινες απώλειες της μάχης (2 νεκροί και 8 τραυματίες). Επιπλέον εξέδωσε την υπ' αριθμ. 1497/29-1-1913 εγκύκλιο προς τους κατοίκους της Επαρχίας Χειμάρρας, στην οποία ανέφερε τα εξής:

«Κατά την μάχη του Πήλιουρι ο εχθρός απεκρούσθη με μεγάλης απώλειας ως αποδεικνύεται εκ των 37 πτωμάτων άτινα ανεύρομε επί των πεδίων της μάχης εξ ων οι δύο Αξιωματικοί.

Ο Στρατός, οι εθελονταί και οι εντόπιοι επολέμησαν γενναίως συμφώνως

με τις παραδόσεις της φυλής και των πατέρων μας.

Οι κάτωθι αμυνόμενοι επότισαν την γή μας με το ευγενές αίμα των και οι μεταγενέστεροι πρέπει να φέρωσιν εν τη μνήμη των τα ονόματα αυτών ευγνωμονώντας τους.

Πεσόντες:

1.Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκης εκ Κρήτης

2.Πίλιος Μάλιος εκ Πήλγιουρι

Τραυματισθέντες:

Σάσσας Μπελερής εκ Χειμάρρας, Δημ. Λεβεντελής εκ Μυτηλήνης, Τιμοθέων Κωνσταντινός εκ Κωνσταντινουπόλεως, Δημ. Σπ. Μάλιος εκ Πήλγιουρι, Μιχαήλ Μερκούρης εκ Πήλγιουρι, Σωκράτης Ν. Αθανασίου εκ Πήλγιουρι, Ιωάν. Σιδεράτος στρατιώτης εκ Σύρου, Αντώνιος Κωνσταντίνου εκ Κυπαριού. Συγχαίρω τους πολεμιστάς της πατρίδος μου, παρακαλώ τον Θεόν να μας καλύπτει με την προστασία του και εις το μέλλον».

Οι Διοικητές των Σωμάτων του τακτικού στρατού, που έλαβαν μέρος στη μάχη, αναφέρουν στις εκθέσεις τους ότι δεν ήταν δυνατόν να καθορισθούν επακριβώς οι απώλειες του εχθρού και ότι σύμφωνα με πληροφορίες οι φονευθέντες έφθασαν τους 85, βρέθηκαν όμως πολύ λιγότερα πτώματα στο πεδίο της μάχης.

Στην ανωτέρω μάχη συμμετείχε και ο γνωστός για τους αγώνες του Κρητικός Οπληρχηγός Ιωάννης Ποθυξίγκης με τους άνδρες του, όπως αναφέρει ο Διοικητής του ημιουλαμού Πυροβολικού στην υπ' αριθμ. 4590/19-6-1913 έκθεση πεπραγμένων στο Αρχηγείο Κατοχής Χειμάρρας:

«[...] Την πρωίαν της επομένης εξηκολούθησα να βάλλω ρίψας είκοσι πέντε βολλάς μέχρι της μεσημβρίας κατά της θέσης Προφήτου Ηλίου ένθα ήσαν συγκεντρωμένοι υπέρ τους διακοσίους Τουρκαλθανούς προσπαθούντας να εκτοπήσωσιν εκ της θέσης Μπλερέζα τους ημετέρους εντοπίους φρουρούς οίτινες είχαν ήδη ενισχυθή δια του ανταρτικού σώματος εκ Κρητών Ι. Ποθυξίγκη. Την δε μεσημβρίαν νηαγκάσθη ο εχθρός να εγκαταλείψη τας θέσεις του [...].».

Αρκετά χρόνια αργότερα ο Θρασύβουλος Σπανοβαγγέλης Ταγματάρχης πλέον ε. α (Διοικητής της διμοιρίας των πολυβόλων του τακτικού στρατού στη μάχη του Πήλγιουρι της 27ης Ιανουαρίου 1913) στο «Λεύκωμα των πεσόντων αγωνιστών 1912 – 1922» περιγράφει τη μάχη εκείνη και ιδιαίτερα τη σκηνή του θανάτου του Εμμανουήλ Παπαδάκη ως εξής:

«[...] Κατά την μάχην της 27ης Ιανουαρίου 1913 καθ' ήν οι Τουρκαλθανοί υπό τον Καντρή Μπέη επετέθησαν από το όρος Τσίπη των Ακροκεραυνίων, η υπό τον υποφαινόμενον διμοιρία των πολυβόλων είχε ταχθή εις το κέντρον της παρατάξεως μετά των τριών λόχων, οι δε Χειμαρριώται και Κρήτες αντάρται εις το δεξιόν και αριστερόν της παρατάξεως. Οι εις το αριστερόν

Πυλίουρίται, Κρήτες κ.τλ. επί του όρους Τσίπηθ μαχόμενοι επλησίασαν τους Τουρκαλθανούς εις απόστασιν 50 βημάτων και ήρχισαν ν' ανταλλιάσσωσι φράσεις, όποτε κουρασθέντες απ' αμφοτέρα τα μέρη έκαμον προσωρινήν διακοπήν του πυρός συνεννοούμενοι δια της εις την Αλβανικήν συνθηματικής φράσεως «Μπέσα για Μπέσα». Αι γυναίκες των Χειμαρριωτών ηκολούθουν τους άνδρας των ωπλισμένοι μεταφέρουσαι φυσίγγια. Περί τας Μεσημβρινάς ώρας εκ του συστάδην εφονεύθη ηρωικώτατα μαχόμενος ο Κρης οπλαρχηγός Εμμανουήλ Παπαδάκης. Οι Τουρκαλθανοί ηθέλησαν ν' αρπάσσωσι το πτώμα του και εγένετο περίξ φοβερά πάλη. Εν τέλει κατώρθωσαν οι Πυλίουρίται και απέσυραν προς τα οπίσω το πτώμα του όπερ παραλαβούσα γυνή εκ του χωρίου Πύλίουρι της Χειμάρρας το έρριπεν επί των ώμων της και το μετέφερε με πολλούς κόπους και κινδύνους υπό τα βλήματα των Τουρκαλθανών, εις το χωρίον Πύλίουρι και ήτις την επομένην ησθένησεν από την μεγάλην κόπωσιν [...]»

Όπως είναι γνωστό, από αρχαιοτάτων χρόνων η στέρψη της ταφής του νεκρού πολεμιστή όταν μάλιστα συνοδεύεται από κακοποίηση του σώματός του είναι ταπεινωτική πράξη, που δηλώνει την πρόθεση του εχθρού να εξαφανίσει το σώμα του ήρωα για να μη το θυμάται ποτέ κανείς. Ο Εμμανουήλ Παπαδάκης σύμφωνα με μαρτυρίες κατοίκων του Πήλίουρι ετάφη στο προαύλιο της εκκλησίας του χωριού τους. Έτσι συνήθιζαν να κάνουν για να τιμούν τους ήρωες, να τους θυμούνται και να διηγούνται την ανδρεία τους στις επόμενες γενιές, όπως ήνεε οι παρακάτω στίχοι του Κρητικού αγωνιστή και πολιτικού Αριστείδη Κριάρη, Αρχηγού του Σώματος των «150 επιλέκτων Κρητών εθελοντών» στην Ήπειρο:

«[...] Πέρα σε κοιμητήρια εις έρμα εξωκλήσια
όπου τρισκόταδη, βουβή, η νύχτα εκεί πλανάται
πάνω σε πλάγια σε δριμούς σε χιονισμένα όρη
θαμμένα Κρητικόπουλα... Και ποιός δεν τα θυμάται; [...]

Ο Αλέκος Ζωγράφος, απόγονος του Γεωργίου Χριστάκη Ζωγράφου, του Προέδρου της Αυτόνομης Βορειοηπειρωτικής Κυβέρνησης του 1914, στο βιβλίο του «Η Ελληνικότης της Βορείου Ηπείρου και το βαθύτερο νόημα της επανάστασης του 1914» περιγράφει μεταξύ άλλων τη σκηνή του θανάτου του Εμμανουήλ Παπαδάκη ως εξής :

«[...] Μα πέρασαν τα Χριστούγεννα, πέρασε κι η Πρωτοχρονιά, μπήκαμε και στο Γενάρη του 1913, δίχως καμία εκδήλωση, ώσπου φτάσαμε στις 27 του Γενάρη, που έγινε η μεγάλη επίθεση που τόσον καιρό την περίμεναν όλοι ... Ο Σπυρομήλιος ήταν γεμάτος δραστηριότητα. Έτρεχε από τον ένα αντάρτη



Σχεδιάγραμμα της μάχης του Πήλιουρι, που διεξήχθη στις 27 Ιανουαρίου 1913 και στην οποία έπαισε ηρωικά μαχόμενος επί του όρους Τσίπθι ο Εμμανουήλ Παπαδάκης. Κατατέθηκε ως μέρος της έκθεσης για τη μάχη εκείνη από το Διοικητή της Διομορίας Πολυβόλων, Θρασύβουλο Σπανοβαγγέλη, στο Αρχηγείο Κατοχής Χειμάρρας στις 15 Ιουνίου 1913.

στον άλληλον, απ' την μία μονάδα στην άλλη, όλος ζωή, δυναμικότητα, πατριωτισμό.

-Για την Ελλάδα παιδιά, τους έλεγε.

Κι αυτοί με την ίδια λαχτάρα του απαντούσαν :

-Για την Ελλάδα, καπετάνιε...

...Ένα βόλι βρήκε κατάστηθα το γενναίο **Κρητικό υπαρχηγό Εμμανουήλ Παπαδάκη**. Σαν βρέθηκε το πτώμα του, ο Σπυρομήλιος έσκυψε πάνω του, του φίλησε το μέτωπο και είπε ψιθυριστά :

-Ήταν καλό παλληκάρι.

Ένα δάκρυ κύλησε από τα μάτια του. Ο Σπυρομήλιος το ένιωσε και ντροπιασμένος κρύφτηκε, έβγαλε μετά το όπλο του και έριξε μια μπαταριά στον αέρα. Διπλός ο λόγος. Ήταν ένα μνημόσυνο για τον οπλαρχηγό που χάθηκε, μα έγκαιρα κι ένας τρόπος για να ξαναβρεί την ψυχραιμία του που για μια στιγμή την είχε χάσει [...].».

Η θυσία του Εμμανουήλ Παπαδάκη στο βωμό της Πατρίδας όπως και οι θυσίες των άλλων παιδιών της Ελλάδας είναι υποθήκες για τις επόμενες γενιές γραμμένες με αίμα για την ελευθερία, την εθνική τιμή, την πίστη, την οικογένεια, την προσωπική αξιοπρέπεια με μοναδική ανταμοιβή το «κλήος», που κέρδισαν επάξια με την επιλογή τους αυτή και τη θυσία τους. Γιατί είναι τιμή και δόξα ο θάνατος στο πεδίο της μάχης όπως λείει ο εμψυχωτής των στρατιωτών μας στους Βαλκανικούς Πολέμους, ποιητής Σπύρος Ματσούκας :

«[...] Γλυκός οποιύνε ο θάνατος
που έρχετ' απ' το βόλι,
το θάνατο στον πόλεμο
τιμή τον έχουν όλοι [...].»

261 Ηρακλής Κρήτης 14 Φεβρουαρίου 1913
 Αξιότιμη Κύριε Συνταγματάρχη
 Συμμετοχή έχω στην τιμή που σας
 σπουδάζω στην Παιδεία και με
 27 Φεβρουαρίου 1913
 ναυαγίου έχετε μαχόμενος ο αδελφός
 μου Κωνσταντίνος Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκης
 δαύτης από εμάς χάσαν ούτως
 τον ύψος του το στρατιωτικού
 του έργου τον έτα με αίσθημα
 της αφοσίωσης του έτα δαύτης.
 Λοιπότε δα' αφοσίωσης του έτα
 μας αφοσίωσης ούτως ούτως
 ούτως ούτως ούτως ούτως
 μου τον από αφοσίωσης του έτα
 χος του έτα ούτως ούτως
 Μαρία τον έτα Χαραλαμπίου
 υαυαυα ψυχράς Λαοδικίας.
 Μετ' αφοσίωσης
 Ιωάννης Χ. Παπαδάκης
 Λαοδικίας υαυα Ηρακλής
 ούτως ούτως

Επιστολή του Ιωάννη Παπαδάκη-Σταυράκη, αδελφού του Εμμανουήλ Παπαδάκη, προς τον Σ. Σπυρομήλιο στις 14 Φεβρουαρίου 1913, με την οποία ζητά επίσημη ενημέρωση για την τύχη του αδελφού του.

1^η Έγγραφον

Βασιλευσίνης Εγγυίδας

Δημαρχιον Ψυχρού
Λασιθίου

Ερ Ψυχρού 16^η Φεβρουαρίου 1913

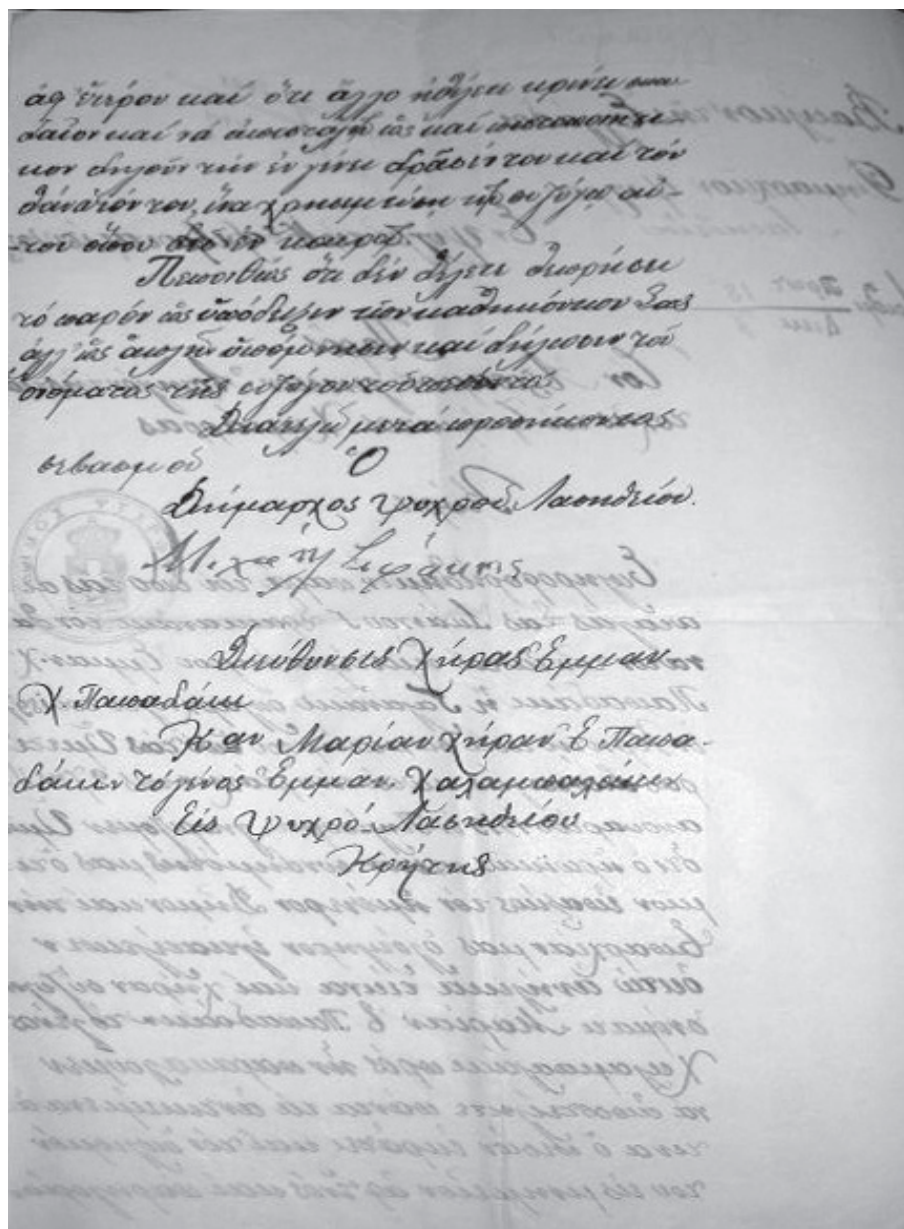
Αριθμ. Πρωτ. 18
Δευ 7

Προς
Τον Αξιωματικόν Γενικόν Αρχηγόν της
τοχής του Γενικού Χειμάρας

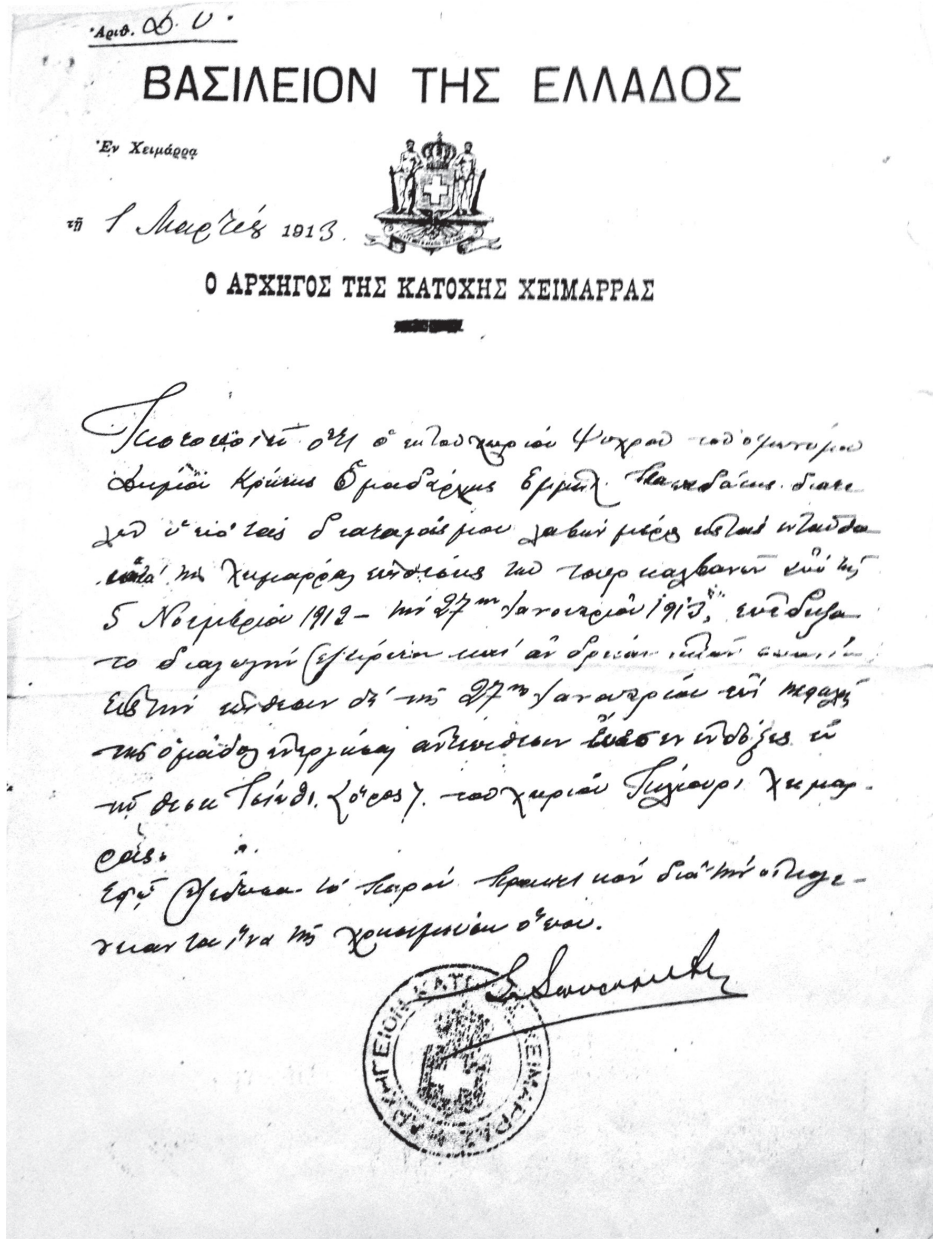
Κύριε Γενικόν

Ευπροσπορεύομαι κατά τον νόμο της δια-
τάξεως της Διοίκσεως Επαρχιακής των δια-
τάξεων του νόμου ημετέρου δήμου Ξυμάρχ.
Παλαδάμ ή Λασιθίου επαρχιακού του 1897
in Κρήνη και παλαιότερου νόμου της Ξυμάρ-
χας διατάξεως κατά την μάχην της 27^{ης} Ι-
ανουαρίου 1913 in Πηγίον, γραφόμεν Ξυμ-
άρχ. ότι ο ηρωικός ανδρικός ανδριμότης μας ού-
μιον ενοχίας τον ήμερον δήμον και την
Επαρχίαν μας όσον ημερον ήμετέρων
οις ανήματα είναι και χύμα ούτον
όνομα ήμερον Ε Παλαδάμ το ήμερον
Χειμαρμάμ ως ήν παλαιά ούμεν
να ενοχούμεν πάντα τα ανήματα ή-
μερον ο ήμερον ενοχία και τον όσον
τον ήμερον ήμερον ήμερον και παλαιότατον

Έγγραφο με αριθμ. πρωτ. 18/16-2-1913 του Δημάρχου Ψυχρού Λασιθίου, Μιχαήλ Σιφάκη, προς τον Σ. Σπυρομήλιο τον Αρχηγό Κατοχής Χειμάρας για την έκδοση



επίσημου πιστοποιητικού όσον αφορά στη δράση και στο θάνατο του Εμμανουήλ Παπαδάκη, και την αποστολή προσωπικών αντικειμένων και οπλισμού του στη σύζυγο ως οικογενειακά κειμήλια.



Πιστοποιητικό του Αρχηγού Κατοχής Χειμάρρας Σ. Σπυρομήλιου με ημερομηνία 1η Μαρτίου 1913, το οποίο στάλθηκε στη χήρα Μαρία σύζυγο του Εμμανουήλ Παπαδάκη κατόπιν αιτήματος του Δημάρχου Ψυχρού Λασιθίου, Μιχαήλ Σιφάκη. Βεβαιώνεται η δράση του Εμμανουήλ Παπαδάκη στη Χειμάρρα και ο ηρωικός θάνατός του στη μάχη του Πήλίου την 27η Ιανουαρίου 1913.



Το μνημείο πεσόντων στο Ψυχρό Λασιθίου με το όνομα του Εμμανουήλ Παπαδάκη πρώτο στη στήλη. Τα αποκαλυπτήρια του μνημείου έγιναν το 1938 από τον τότε Πρόεδρο της Κοινότητας Ψυχρού, το γιατρό Νικόλαο Κασάπη και είναι το πρώτο μνημείο πεσόντων, που δημιουργήθηκε στο Οροπέδιο Λασιθίου.

Οι Δροσουλίτες

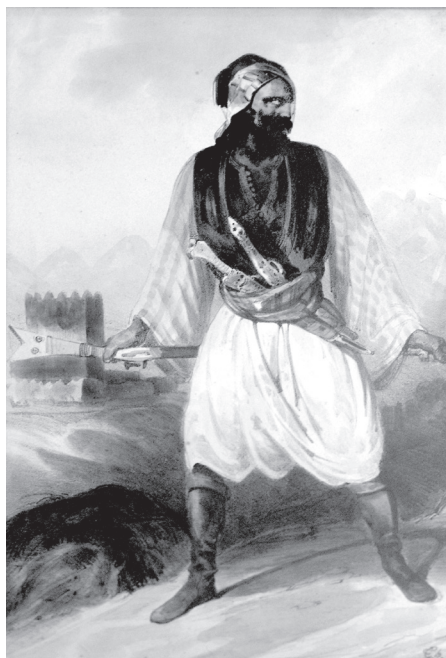
Πολλά είναι τα κοινά στη ζωή αλληλά και στους αγώνες για την ελευθερία των Κρητών και των Ηπειρωτών. Οι Κρητικοί στο Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο ανταπέδωσαν γενναιόδωρα στην Ήπειρο τις θυσίες των Ηπειρωτών στους πολυαίμακτους αγώνες της ηρωικής Μεγαλονήσου.

Η πιο γνωστή ιστορικά είναι η αυτοθυσία του γενναίου Ηπειρώτη πολέμαρχου Χατζή-Μιχάλη Νταλιάνη από το Δελβινάκι Πωγωνίου και των ανδρών του, οι περισσότεροι Χειμαρριώτες, που θυσιάστηκαν στο Φραγκοκάστελλο Σφακίων στις 18 Μαΐου 1828 για την ελευθερία των Κρητών αδελφών. Στη φρικτή εκείνη γιγαντομαχία δοξάστηκαν οι Ηπειρώτες πολεμιστές και ο Αρχηγός τους αντιμετωπίζοντας θαρραλέα την πολυάριθμη στρατιά των Οθωμανών. Έπεσαν ηρωικά στο πεδίο της μάχης περιφρονώντας το θάνατο και μένοντας πιστοί μέχρι τέλος στο καθήκον. Η θυσία τους αυτή έμεινε ως αιώνιο ορόσημο Ελληνικής αλληλεγγύης Ηπειρωτών και Κρητών και έγινε θρύλος με τους περίφημους Δροσουλίτες, ένα περίεργο και ανεξήγητο οπτικό φαινόμενο, το οποίο έχει καταγραφεί ως εξής:

Κάθε χρόνο στις 18 Μαΐου με το παλιό ημερολόγιο λίγο πριν ανατείλει ο ήλιος και κάτω από ορισμένες ατμοσφαιρικές συνθήκες από την πεδιάδα, χίλια μέτρα μακριά από το Φραγκοκάστελλο, παρατηρούνται



Το Φραγκοκάστελλο, το Ενετικό κάστρο του 1371 σε απόσταση 15 χλμ. ανατολικά της Χώρας Σφακίων. Εκεί θυσιάστηκε ο Χατζή-Μιχάλης Νταλιάνης μαζί με τους άνδρες του στη μάχη της 18ης Μαΐου 1828.



Κρής πολέμιος. Χαρακτικό. Le Blanc, 1833.



Ο Χατζή-Μιχάλης Νταλιάνης (1775-1828), ο μεγάλος πατριώτης από την Ήπειρο, ο οποίος διέθεσε την περιουσία, που απέκτησε στο εξωτερικό για την προμήθεια όπλων στην επανάσταση του 1821, στην οποία πολέμησε, διακρίθηκε για την ανδρεία του και του απονεμήθηκε ο βαθμός του Στρατηγού. Βοήθησε στον αγώνα των επαναστατημένων Κρητών με εθελοντικό Σώμα Ηπειρωτών και θυσιάστηκε μαζί με τους άνδρες του στη μάχη της 18ης Μαΐου 1828 στο Φραγκοκάστελλο Σφακίων.

ανθρώπινες σκιές, πεζοί και καβαλάρηδες με περικεφαλαίες, ξίφη και όπλα να πηγαίνουν επί δέκα λεπτά από την εκκλησία του Αγίου Χαραλάμπους προς το Φραγκοκάστελλο. Ο λαός ονόμασε αυτές τις σκιές Δροσουλίτες επειδή παρουσιάζονται κατά την ηρωική δροσιά. Η τοπική παράδοση λέει πως είναι τα φαντάσματα των νεκρών παλληκαριών του Χατζή-Μιχάλη Νταλιάνη, που θυσιάστηκαν στη μάχη της 18ης Μαΐου 1828.

Το σπάνιο αυτό φυσικό φαινόμενο με το συμβολισμό του θα μαρτυρεί αιώνια τους δεσμούς αίματος μεταξύ των δύο ακραίων περιοχών της Ελλάδας, της Ηπείρου και της Κρήτης.

Οι πολιτικές σκοπιμότητες των Μεγάλων Δυνάμεων

Αν και στρατιωτικά οι Έλληνες αγωνίζονταν συνεχώς με νίκες στη Βόρεια Ήπειρο, πολιτικά τα πράγματα στην Ευρωπαϊκή σκακίερα δεν ήταν καθόλου ευνοϊκά. Η Ιταλία και η Αυστροουγγαρία ήθελαν να ελέγχουν την Αδριατική και γι' αυτό αποφάσισαν τη δημιουργία ανεξάρτητου Αλβανικού κράτους υπό την επιρροή τους. Άσκησαν λοιπόν πιέσεις στις τρεις γειτονικές χώρες, στην Ελλάδα, στη Σερβία και στο Μαυροβούνιο για αποχώρηση των Δυνάμεών τους από τη Βόρεια Ήπειρο, το Δυρράχιο και το Σκουτάρι (Σκόνδρα) αντίστοιχα.

Η Ιταλία ήταν η χώρα που υποστήριξε τον Τουρκαλβανό Μπέν του Αιυώνα, Ισμαήλ Κεμάλ Βηλιόρα, να ανακηρύξει την ανεξαρτησία της Αλβανίας στις 28 Νοεμβρίου 1912 και να υψώσει επίσημα την Αλβανική σημαία, η οποία ήταν χρώματος κόκκινου με ένα μαύρο δικέφαλο αετό στο κέντρο. Σύμφωνα με την αναφορά στο Αρχηγείο Χειμάρρας των Κρητών οπληρχηγών Στ. Γαληρού και Ι. Πολυξίγκη από το χωριό Παλιάσσα και από πληροφορίες που έφθασαν εκεί, η Αλβανική σημαία είχε υψωθεί σε διάφορες πόλεις και χωριά από τις 15 Νοεμβρίου. Και στις 12 Δεκεμβρίου ο Ισμαήλ Κεμάλ Βηλιόρα ζήτησε από τους Χειμαρριώτες να υποταχθούν εντός τριών ημερών με την απειλή: «ή ζωή μεθ' ημών ή θάνατος μετά των Ελλήνων».



Άφιξη Σερβικού στρατού στο Δυρράχιο, την πόλη που κατέλαβαν οι Σέρβοι στον Α' Βαλκανικό Πόλεμο. Συγχρόνως οι Έλληνες κατέλαβαν τη Βόρεια Ήπειρο και οι Μαυροβούνιοι το Σκουτάρι (Σκόνδρα).

Στις 7 Δεκεμβρίου 1912 οι Μεγάλες Δυνάμεις στη διάσκεψη του Λονδίνου αποφάσισαν κατόπιν πίεσης της Ιταλίας και της Αυστροουγγαρίας να αναγνωρίσουν την ανεξαρτησία της Αλβανίας. Έτσι ιδρύθηκε ένα νέο κράτος με τρόπο πραξικοπηματικό κι ως μην αποτελούσε ενότητα ούτε εθνολογική ούτε θρησκευτική.

Ακολούθησε η υπογραφή της Συνθήκης Ειρήνης του Λονδίνου στις 17 Μαΐου 1913, που έθεσε τέρμα στον Α΄ Βαλκανικό πόλεμο. Σύμφωνα μ' αυτή η ηττημένη Τουρκία παραχώρησε τα εδάφη δυτικά της γραμμής Αίνου-Μηδίας και τη νήσο Κρήτη. Για δε τη χάραξη των συνόρων της Αλβανίας το ρόλο θα είχαν οι Μεγάλες Δυνάμεις, οι οποίες θα αποφάσιζαν συγχρόνως για την τύχη των νησιών του Βορείου Αιγαίου εκτός της Ίμβρου και της Τενέδου. Και τότε οι Μεγάλες Δυνάμεις ανάγκασαν την Ελλάδα να αποχωρήσει από τη Βόρεια Ήπειρο προκειμένου να της παραχωρηθούν τα νησιά του Βορείου Αιγαίου.

Ο Σ. Σπυρομήλιος πληροφορούμενος τη θέση αυτή των Μεγάλων Δυνάμεων απέστειλε στον Πρόεδρο της Διάσκεψης διαμαρτυρία εκ μέρους των Χειμαρριωτών ζητώντας δικαιοσύνη και δηλώνοντας μεταξύ άλλων τα εξής : «[...] *θα ταφώμεν υπό τα ερείπια των οικιών μας και θα αναμίξωμε την τέφρα μας με την των πατέρων μας, αλλ' Αλβανοί οι Χειμαρριώται δεν θα ονομασθώσι ουδ' επί στιγμή, διότι ήσαν και είναι Έλληνες*». Επίσης έστειλε επιστολές διαμαρτυρίας στο Βασιλιά Κωνσταντίνο και στην ηγε-



Ο Αυλώνας, η πόλη της Βόρειας Ηπείρου όπου ο Τουρκαλβανός Μπένς, Ισμαήλ Κεμάλ Βηλιόρα, κήρυξε την ανεξαρτησία της Αλβανίας στις 28 Νοεμβρίου 1912.

σία του Στρατού μεταφέροντας τον πόνο και την αγωνία ενός ασυμβίβαστου και υπερήφανου λαού.

Παρά ταύτα στις 17 Δεκεμβρίου 1913 με το «Πρωτόκολλο της Φλωρεντίας» έγινε επίσημα η παραχώρηση της Βόρειας Ηπείρου στην Αλβανία προς ικανοποίηση της Ιταλίας και της Αυστροουγγαρίας. Ο Σ. Σπυρομήλιος όμως δεν παραιτήθηκε του δίκαιου αγώνα των Βορειοηπειρωτών και τον επόμενο μήνα απέστειλε προς τον Ελληνικό λαό έκκληση συμπαράστασης, η οποία κατέληγε ως εξής : «[...]οι κυβερνήσεις δεν κυβερνώσι την Ελληνική ψυχή, διότι η εθνική ψυχή βλέπει και δρά καλύτερον αυτών, διότι είναι ανωτέρα και σοφωτέρα αυτών. Αι Κυβερνήσεις έρχονται και παρέρχονται. Μόνον η πίστις, η Εθνική ψυχή μένει».

Μετά την υπογραφή του «Πρωτοκόλλου της Φλωρεντίας» η Αγγλία εκ μέρους των Μεγάλων Δυνάμεων ζήτησε από την Ελλάδα να εκκενώσει στρατιωτικά μέχρι τις 31 Μαρτίου 1914 τα επιδικασθέντα στην Αλβανία τμήματα της Ηπείρου. Και η Ελληνική Κυβέρνηση εξαναγκάστηκε να το δεχτεί. Χαρίστηκαν λοιπόν στην Αλβανία περιοχές Ελληνικές στη συνείδηση και στον πολιτισμό από χιλιετίες και το δίκαιο και οι θυσίες των Ελλήνων στη Βόρεια Ήπειρο χάθηκαν ένεκα των συμφερόντων των Ξένων Δυνάμεων.

Η Βόρεια Ήπειρος γη γνήσια Ελληνική με ευρήματα αρχαίων Ελληνικών οικισμών, με Βυζαντινές εκκλησίες και φρούρια, με Ελληνικό το κάθε τι, αίμα, γλώσσα, θρησκεία, ήθη, έθιμα, πνεύμα και όνειρα, όλα Ελληνικά, ένας τόπος που έδωσε στην Ελλάδα μεγάλους εθνικούς ευεργέτες, τους Ζαππαίους, Αρσάκηδες, Ζωγράφους, Σίνα, κ. ά. , οι οποίοι βοήθησαν στην ανόρθωση του Ελληνικού Κράτους, χαρίστηκε τελικά από τις Μεγάλες Δυνάμεις στην Αλβανία κι ας έγραφε ο φιλέλληνας Rene Puaux (δημοσιογράφος και ανταποκριτής της Γαλλικής εφημερίδας «TEMPS» και του περιοδικού «L' ILLUSTRATION» στους Βαλκανικούς πολέμους) για τους Χειμαρριώτες μεταξύ άλλων τα εξής: «[...] οι Χειμαρριώτες είναι περισσότερο Έλληνες απ' την ίδια την Ελλάδα καθώς με το αίμα τους έχουν καθαγιάσει κάθε κομμάτι της και η ψυχή τους παραμένει για αιώνες φρουρός της ακριτικής αυτής περιφέρειας [...]».

Ιστορικά βέβαια το θέμα της δημιουργίας Αυτόνομης Αλβανίας είναι ακόμη παλαιότερο. Πολλοί υποστηρίζουν ότι πηγάζει από το Συνέδριο του Βερολίνου το 1878, τότε που ιδρύθηκε ο «Αλβανικός Σύνδεσμος». Αναδύθηκε και πάλι το 1895 όταν ο Ιταλός πρωθυπουργός Φρατσέσκο Κρίσι (απόγονος Αλβανών μεταναστών στην Κάτω Ιταλία) δημιούργησε την «Εθνική Αλβανική Εταιρεία», ένα «κατασκευάσμα» με έδρα την Καλαβρία. Κάποιοι άλλοι υποστηρίζουν ότι το Αλβανικό εθνικό κίνημα ξεκίνησε με την ίδρυση της «Εταιρείας Ανάπτυξης της Αλβανικής Γλώσ-



Ο Γεώργιος Ζωγράφος (1863-1920), ο Πρόεδρος της Αυτόνομης Κυβέρνησης της Βόρειας Ηπείρου 1914. Ήταν γιός του μεγάλου εθνικού ευεργέτη Χρηστάκη Ζωγράφου από τη Βόρεια Ήπειρο. Σπούδασε στη Γαλλία και τη Γερμανία πολιτικές επιστήμες, οικονομικά και νομικά. Εκλέχτηκε Βουλευτής Καρδίτσας και Αττικής, διετέλεσε Διοικητής της Εθνικής Τράπεζας και δύο φορές Υπουργός Εξωτερικών της Ελλάδας.

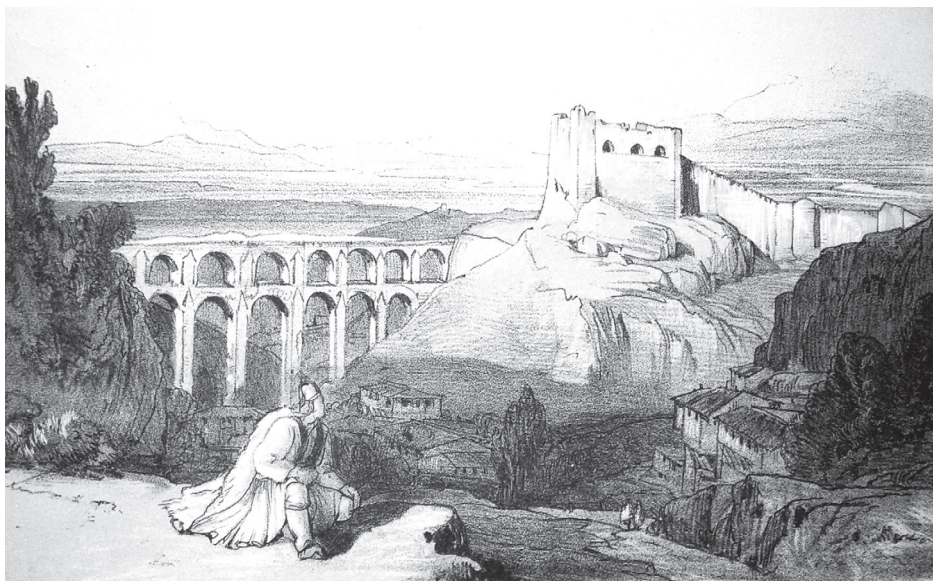
σας» από μια ομάδα Αλβανών διανοουμένων στην Κωνσταντινούπολη το 1879, οι οποίοι καθόρισαν ένα Αλβανικό αλφαβητάριο με λατινικούς κυρίως χαρακτήρες, αφού μέχρι τότε η γλώσσα τους ήταν προφορική. Κι όλα αυτά τα προωθούσαν οι Τούρκοι πιστεύοντας ότι με τον Αλβανικό εθνικισμό θα αναχαίτιζαν τον επεκτατισμό των Σλάβων.

Στις 17 Φεβρουαρίου 1914 κόντρα στα εμπόδια και τα συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων σχηματίστηκε η Κυβέρνηση της Αυτόνομης Βόρειας Ηπείρου με πρόεδρο τον επιφανή Ηπειρώτη Γεώργιο Ζωγράφο, γιό του Χρηστάκη Ζωγράφου του μεγάλου Έλληνα ευεργέτη από το Αργυρόκαστρο και με υπουργούς: Δικαιοσύνης το Μητροπολίτη Δρυϊνουπόλεως

Βασίλειο, Παιδείας το Μητροπολίτη Βελήλας και Κονίτσας Σπυρίδωνα, Εξωτερικών τον Αλέξανδρο Καραπάνο, Στρατιωτικών το Συνταγματάρχη Δημήτριο Δούλη, Οικονομικών τον Ιωάννη Παρμενίδη. Ο πρόεδρος Γεώργιος Ζωγράφος διαβεβαίωσε τότε όλους τους κατοίκους χριστιανούς και μουσουλμάνους για την ασφάλεια της ζωής, της τιμής και της περιουσίας τους και ύψωσε τη σημαία της Βόρειας Ηπείρου στο φρούριο του Αργυροκάστρου, η οποία είχε τα Ελληνικά χρώματα άσπρο και γαλάζιο, επιπλέον το δικέφαλο αετό του Βυζαντίου στη μέση.



Γραμματόσημο τακτικής έκδοσης της Αυτόνομης Βόρειας Ηπείρου 1914 με την Ελληνική σημαία και το δικέφαλο αετό.



Το Αργυρόκαστρο σε λιθογραφία. E. Lear, 1852. Διακρίνεται το Βυζαντινό φρούριο, όπου υψώθηκε η Ελληνική σημαία με το δικέφαλο αετό στις 17 Φεβρουαρίου 1914 από την Αυτόνομη Κυβέρνηση της Βόρειας Ηπείρου.

Συγχρόνως οι Μεγάλες Δυνάμεις εξέλεξαν Ηγεμόνα της Αλβανίας το Γερμανό πρίγκιπα, Γουλιέλμο του Wied, τον οποίο υποδέιξε και υποστήριξε το Βασίλειο της Ρουμανίας παρά τις αντιρρήσεις των Αλβανών, που ήθελαν Μουσουλμάνο ηγέτη. Ο Γουλιέλμος εγκαταστάθηκε στο Δυρράχιο από τις Μεγάλες Δυνάμεις στις 7 Μαρτίου 1914 και σχημάτισε την Αλβανική Κυβέρνηση, που αμέσως περιήλθε σε εμπόλεμη κατάσταση με την ανακηρυχθείσα πριν λίγες ημέρες Αυτόνομη Βόρεια Ήπειρο. Βοηθήθηκε τότε η Αλβανική Κυβέρνηση στρατιωτικά από Τούρκους Αξιωματικούς και Αξιωματικούς άλλων Δυνάμεων, κυρίως Οθωμανούς.

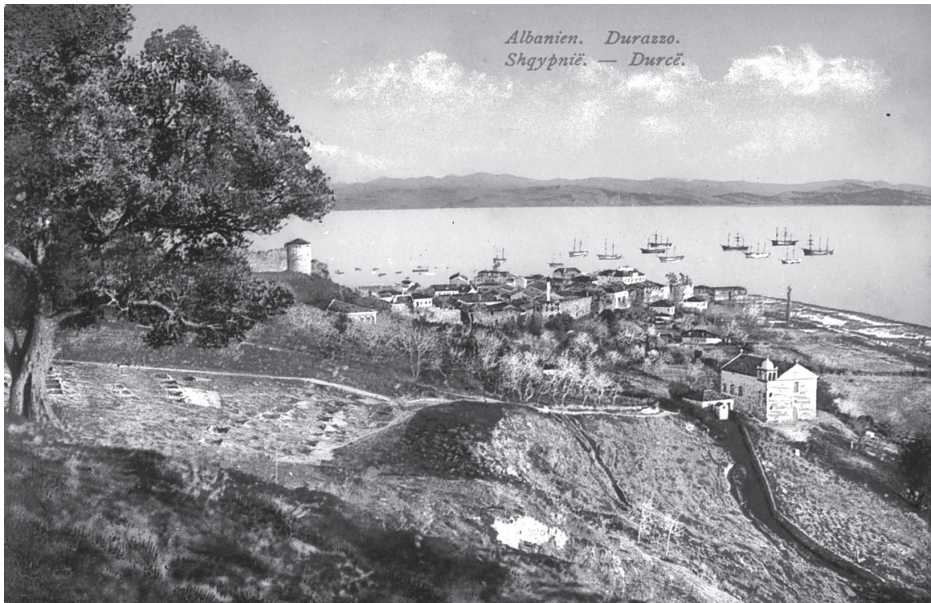


Αλβανικό γραμματόσημο με την παράσταση του Γεωργίου Καστριώτη (Σκερντέμπεν), το οποίο εκδόθηκε με την εγκατάσταση του Πρίγκιπα Γουλιέλμου του Wied στο νεοσύστατο Αλβανικό κράτος.

Στα μέσα του Μάρτη δόθηκε η πρώτη μάχη μεταξύ Τουρκαλβανών και ανδρών της Αυτόνομης Βόρειας Ηπείρου. Αμέσως οι μάχες γενικεύθηκαν και εθελοντές απ' όλα τα μέρη της Ελλάδας, οι περισσότεροι από την Κρήτη και τη Μάνη, έσπευσαν για



Ο Πρίγκιπας Γουλιέλμος του Wied με τη σύζυγό του, ο οποίος εγκαταστάθηκε στο νεοσύστατο Αλβανικό κράτος ως Ηγεμόνας στις 7 Μαρτίου 1914, αλλά μετά λίγους μήνες, με την κήρυξη του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου, εγκατέλειψε την Αλβανία.



Το Δυρράχιο, η πόλη στην οποία εγκαταστάθηκε ο Πρίγκιπας Γουλιέλμος του Wied.



Λαϊκή λιθογραφία του Βορειοηπειρωτικού αγώνα με τους στρατιωτικούς πρωταγωνιστές Σ. Σπυρομήλιο, Δ. Δούλη, Γ. Τσόντο ή Βάρδα και με απόψεις των τριών πόλεων, Κορυτσάς, Χειμάρρας και Αργυροκάστρου της Βόρειας Ηπείρου, όπου έδρασαν.



Γεώργιος Τσόντος ή Βάρδας (1871-1942), Αντιστράτηγος από τα Σφακιά. Πολέμησε στην Κρητική επανάσταση 1897, στο Μακεδονικό αγώνα με το ψευδώνυμο «Βάρδας» και στους Βαλκανικούς Πολέμους 1912-13. Το 1914 ηγήθηκε των ανταρτικών σωμάτων που απελευθέρωσαν την Κορυτσά κατά τον Αυτονομιστικό Αγώνα της Βόρειας Ηπείρου. Εκλέχτηκε Βουλευτής Δυτικής Μακεδονίας και διετέλεσε Διοικητής της Σχολής Ευελπίδων και Γενικός Διοικητής Κρήτης.

την ενίσχυση των «Ιερών Λόχων», που είχαν σχηματιστεί από γενναίους Ηπειρώτες και θαρραλές Ηπειρώτισσες για την υπεράσπιση της εθνικότητας και της ελευθερίας τους. Οι γυναίκες της Βόρειας Ηπείρου, οι ηρωικές Ιερολοχίτισσες, ζώστηκαν κι αυτές τ' άρματα και βγήκαν στα βουνά να πολεμήσουν για την τιμή της πατρίδας.

Στις 22 Μαρτίου έφθασαν στο Αργυρόκαστρο Κρήτες εθελοντές από πίστη στα ιδανικά και στην πατρίδα, 130 άνδρες με επικεφαλής το Βουλευτή Σφακίων Ιωσήφ Αναγνωστάκη. Μετά λίγες μέρες προστέθηκαν άλλοι 170 πολεμιστές από τη Μεγαλόνησο. Συνοδικά οι Κρήτες, που έλαβαν μέρος στον Αυτονομιστικό Αγώνα της Βόρειας Ηπείρου το 1914, ανήλθαν σε 520. Τη συγκρότηση αυτών των εθελοντικών σωμάτων είχε αναλάβει ο πολιτευτής Σφακίων Μανούσος Κούνδουρος, ο οποίος διαβεβαίωνε τους Βορειοηπειρώτες ότι οι Κρήτες θα παρέμεναν σταθεροί στο πλευρό τους πιστεύοντας στο δίκαιο αγώνα τους. Βοήθησε τότε και ο πρώην πρόεδρος της Κρητικής Βουλής, Αντώνιος Μιχελιδάκης, αρθρογραφώντας στον τοπικό Τύπο και ενθουσιάζοντας τους Κρήτες για την «αδελφή» Βόρεια Ήπειρο. Ο μεγάλος αυτός πατριώτης το Μάρτιο 1914 μεταξύ άλλων έγραψε και τα παρακάτω στην εφημερίδα «Ιδη» του Ηρακλείου: «[...]Η δί' ανδρών και χρημάτων προς τον Ηπειρωτικόν αγώνα βοήθειά μας, θα αποδείξει ότι αι ευγενείς ορμαί και τα αγνά πατριωτικά αισθήματα, τα οποία εθέρμαινον την καρδίαν μας κατά την μακράν πάλην υπέρ της ανακτήσεως της ελευθερίας μας, δεν απεννίγησαν υπό του εγωισμού, τον οποίον συνήθως συντροφεύει η παρούσα ευτυχία, και ότι διανύσαντες και ημείς το αυτό επίπονον μεν, αλλ' ένδοξον στάδιον των κόπων και μόχθων του παρελθόντος, δεν λησμονούμεν το του Λατίνου ποιητού "τους δυστυχείς να βοηθώ μ' έδίδαξαν τα πάθη"».

Και πάλι τα παλληγκάρια της Κρήτης πότισαν με αίμα τα βουνά της Βόρειας Ηπείρου και δόξασαν τη Μεγαλόνησο. Οι μάχες, που διεξήχθησαν στον Αυτονομιστικό Αγώνα, ήταν πραγματικά σκληρές και παρέμειναν στην ιστορία ως ηρωικές θυσίες των Κρητών εθελοντών για την ελευθερία των Βορειοηπειρωτών αδελφών.

Ενώ ο αγώνας εναντίον των υπέρτερων Τουρκαλβανικών δυνάμεων και των άδικων αποφάσεων των ισχυρών της εποχής συνεχιζόταν, η διεθνής κοινή γνώμη ήταν με το δίκαιο αγώνα της Βόρειας Ηπείρου, ιδιαίτερα μετά την έκδοση του βιβλίου «Η Δυστυχισμένη Ήπειρος» του Rene Puaux, ο οποίος πρόσφερε τόσα πολλά στο Βορειοηπειρωτικό Ζήτημα και αποδείχτηκε Έλληνας στη ψυχή. Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω απόσπασμα από το βιβλίο του:



Ο Ιωσήφ Αναγνωστάκης, ο Βουλευτής Σφακίων που ήταν επικεφαλής των Κρητών εθελοντών στον Αυτονομιστικό Αγώνα της Βόρειας Ηπείρου το 1914.

«[...] Η Ευρώπη πρόκειται να επιτρέψει την διάπραξιν ενός εγκλήματος την στιγμήν που το μικρό τούτο βιβλίον θα εκδίδεται, η τύχη των μερών της Βορ. Ηπείρου θα έχη ίσως κανονισθεί και υποκλινόμεναι προ των ιταλικών ορέξεων, αι Μεγ. Δυνάμεις θα έχουν παραχωρήσει εις το υποθετικόν βασίλειον της Αλβανίας, εδάφη κατακτημένα από Έλληνας πατριώτας, παραδίδουσαι αυτούς εις την τυρρανίαν των Αλβανών μπένδων. Η Ιταλία έχει γράψει ευγενικάς σελίδας εις την ιστορίαν του κόσμου. Τώρα χαράσσει μιαν σελίδα μισαράν, απαρνούμενη τας ηθικάς αρχάς, όσαι έκαμον την ένωσίν της, ζητούσα να κάμη Αλβανίαν μεγάλην, επί τω σκοπώ να την μοιρασθή αργότερα με την Αυστροουγγαρία [...]».

Μετά απ' αυτό η Γαλλία ζήτησε την κατάπαυση του πολέμου, συμφώνησε η Ιταλία και η Αυστροουγγαρία και κατόπιν μεσολάβησης Διεθνούς Επιτροπής έγινε σύγκληση Συνεδρίου στην Κέρκυρα, όπου επήλθε συμφωνία στις 17 Μαΐου 1914,

γνωστή ως «Πρωτόκολλο της Κέρκυρας», για την εξασφάλιση των δικαιωμάτων των Βορειοηπειρωτών με τη συγκατάθεση του Ηγεμόνα της Αλβανίας. Τον επόμενο μήνα έγινε η επικύρωση του Πρωτοκόλλου στο Πανηπειρωτικό Συνέδριο στο Δέλβινο από τους αντιπροσώπους όλων των περιοχών της Βόρειας Ηπείρου εκτός της Χειμάρρας. Ο Σ. Σπυρομήλιος αρνήθηκε τη συμφωνία αυτή και επέμεινε στην πλήρη προσάρτηση της Βόρειας Ηπείρου στην Ελλάδα, οι δε Χειμαρριώτες κρατώντας ψηλά τη σημαία της ένωσης ζητωκραύγαζαν: «Ζήτω η Ένωσις», «Είμαστε Έλληνες και θα παραμείνουμε Έλληνες».

Τότε ο Γάλλος δημοσιογράφος Rene Puaux περιέγραψε την Ελληνικότητα της Χειμάρρας με την εξής θαυμάσια παρομοίωση: «[...] Είναι το τελευταίο επικόσμημα στο κοντάρι της γαλανόλευκης σημαίας σε αυτή την μεριά της Ηπείρου και είναι τόσο καλή μνηγμένο που καμία θύελλα δεν θα μπορέσει να το αποσπάσει. Όλο το ύφασμα να σχιστεί αυτό θα μείνει στην θέση του [...]».

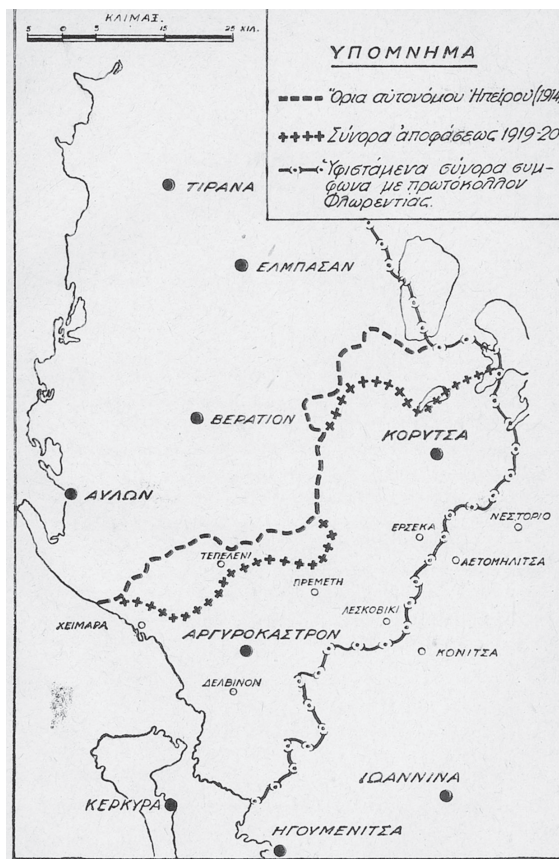


Ο Rene Puaux (1878-1937) σε χωριό της Βόρειας Ηπείρου. Γάλλος φιλέλληνας, ιστορικός, συγγραφέας, δημοσιογράφος και πολεμικός ανταποκριτής της εφημερίδας «TEMPS» και του περιοδικού «L' ILLUSTRATION» στη Βόρεια Ήπειρο κατά τον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο. Αρθρογράφησε εναντίον των αποφάσεων των Μεγάλων Δυνάμεων για τη Βόρεια Ήπειρο. Δημοσίευσε πολλά βιβλία φιλελληνικού περιεχομένου όπως «Δυστυχισμένη Ήπειρος», «Έτσι έφυγε ο Βενιζέλος», «Οι τελευταίες ημέρες της Σμύρνης», «Ελλάδα γη αγαπημένη των Θεών». Δώρισε τη βιβλιοθήκη του με την Ελληνικού ενδιαφέροντος συλλογή του στο Δήμο Πύλου και ανακηρύχθηκε επίτιμος δημότης αυτού.

Όμως το «Πρωτόκολλο της Κέρκυρας» δεν εφαρμόστηκε λόγω της κήρυξης του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Στην Αλβανία επικράτησε χαώδης κατάσταση με επακόλουθο τη φυγή του άπειρου Ηγεμόνα της, Πρίγκιπα Γουλιέλμου του Wied, το Σεπτέμβριο 1914. Συγχρόνως Τούρκοι επαναστάτες στο Δυρράχιο κατέβασαν την Αλβανική σημαία και ύψωσαν την Τουρκική. Με την ευκαιρία αυτή και με τη σύμφωνη γνώμη των Ξένων Δυνάμεων η κυβέρνηση Βενιζέλου έστειλε στρατό και κατέλαβε για δεύτερη φορά τη Βόρεια Ήπειρο τον Οκτώβριο 1914 με επακόλουθο την παραίτηση της Κυβέρνησης του Γεωργίου Ζωγράφου. Τη διακυβέρνηση της Βόρειας Αλβανίας ανέλαβε ο φιλόδοξος Φεουδάρχης Εσάτ

Πασάς, ο οποίος εγκαταστάθηκε στο Δυρράχιο υποστηριζόμενος από την Αυστροουγγαρία. Ταυτόχρονα η Ιταλία κατέλαβε τον Αυλήωνα, λιμάνι στρατηγικής σημασίας για την κυριαρχία στην Αδριατική θάλασσα.

Από την Ελληνική πλέον Βόρεια Ήπειρο το Δεκέμβριο 1915 εκλέχτηκαν δέκα έξι ανεξάρτητοι Βουλευτές στο Ελληνικό Κοινοβούλιο από τους δύο Νομούς της. Δέκα από το Νομό Αργυροκάστρου όπου υπαγόταν η Χειμάρρα, μεταξύ αυτών ο Σ. Σπυρομήλιος και έξι από το Νομό Κορυτσάς, μεταξύ των οποίων ο αγωνιστής του Βορειοηπειρωτικού Αγώνα, Κωνσταντίνος Χρ. Σκενδέρης, γνωστός για το πατριωτικό συγγραφικό έργο του.



Κωνσταντίνος Χρ. Σκενδέρης (1864-1959), σημαντική πνευματική προσωπικότητα του Βορειοηπειρωτικού Αγώνα. Γεννήθηκε στη Μοσχόπολη της Βόρειας Ήπείρου, σπούδασε στη Μεγάλη του Γένους Σχολή και υπηρέτησε ως δάσκαλος στη Βόρεια Ήπειρο. Έλαβε μέρος στο Μακεδονικό αγώνα. Το 1915 εκλέχτηκε Βουλευτής στο Ελληνικό Κοινοβούλιο εκπροσωπώντας το Νομό Κορυτσάς της Βόρειας Ήπείρου. Μετά την προσάρτησή της στην Αλβανία εγκαταστάθηκε στην Ελλάδα, όπου ίδρυσε Βορειοηπειρωτικά σωματεία, εκδοτικό οίκο και εξέδωσε βιβλία για το Βορειοηπειρωτικό Αγώνα.

Σχεδιάγραμμα με τα όρια της Αυτόνομης Βόρειας Ήπείρου 1914, τα σύνορα της συμφωνίας «Τιτό-Βενιζέλου» 1919 και τα υφιστάμενα σύνορα σύμφωνα με το «Πρωτόκολλο της Φλωρεντίας».



Αντιπρόσωποι της Βόρειας Ηπείρου στη Συνδιάσκεψη του Παρισιού, όπου υπογράφηκε η συμφωνία «Τιτόνι-Βενιζέλου» στις 29/7/1919 για την προσάρτηση της Βόρειας Ηπείρου στην Ελλάδα, η οποία τελικά δεν εφαρμόστηκε. Διακρίνεται ο Σ. Σπυρομήλιος στη μέση της δεύτερης σειράς.

Όμως το Σεπτέμβριο 1916 οι Ιταλοί με την ευκαιρία του εθνικού διχασμού, που ταλάνιζε την Ελλάδα, προώθησαν τα στρατεύματά τους από τον Αυλώνα στην υπόλοιπη Βόρεια Ήπειρο εκτός της Κορυτσάς, που είχε Γαλλική Διοίκηση. Και τον επόμενο χρόνο, τον Ιούνιο 1917, κήρυξαν την ανεξαρτησία της Αλβανίας.

Στο τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου στη Συνδιάσκεψη του Παρισιού υπογράφηκε μεταξύ άλλων η συμφωνία «Τιτόνι-Βενιζέλου» στις 29 Ιουλίου 1919, η οποία προέβλεπε την ενσωμάτωση της Βόρειας Ηπείρου στην Ελλάδα. Μετά απ' αυτό ο Βενιζέλος διέταξε τη διάλυση των Ελληνικών ανταρτικών σωμάτων στη Βόρεια Ήπειρο. Δυστυχώς, η παραπάνω συμφωνία δεν εφαρμόστηκε ένεκα της ανώμαλης πολιτικής κατάστασης στην Ελλάδα και της κυβερνητικής αλλαγής στην Ιταλία. Έτσι το Δεκέμβριο του ίδιου έτους η Αλβανία έγινε δεκτή ως μέλος στην «Κοινωνία των Εθνών» με πρόταση της Ιταλίας, που την ήθελε «προτεκτοράτο» της. Και επωφελούμενη από την αποδυναμωμένη Ελληνική

θέση ένεκα της εκλογικής ήττας του Ελευθερίου Βενιζέλου πέτυχε το Νοέμβριο 1921 την επαναφορά του «Πρωτόκολλου της Φλωρεντίας» για τον καθορισμό των συνόρων της και την αναγνώρισή της από τις Μεγάλες Δυνάμεις ως ανεξάρτητο και κυρίαρχο κράτος.

Ο ιερός αυτός αγώνας της Βόρειας Ηπείρου έληξε τελικά σύμφωνα με τα συμφέροντα και τις πολιτικές σκοπιμότητες των Μεγάλων Δυνάμεων. Παρέμεινε όμως στην ιστορία μαζί με τους αγωνιστές και τους ήρωες, που θυσιάστηκαν υπέρ βωμών και εστιών χωρίς να επέλθει η ένωση με την Ελλάδα, η ένωση ενός τόπου με τις ίδιες παραδόσεις, την ίδια γλώσσα και θρησκεία, το ίδιο αίμα και ιστορία αιώνων.

Ο Εμμανουήλ Παπαδάκης, που είχε την τύχη και την τιμή να πέσει πολεμώντας για την πατρίδα στο Πήλιο της Χειμάρρας την 27η Ιανουαρίου 1913 κατά τον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο, δεν έζησε τις πικρίες και τις απογοητεύσεις των μετέπειτα χρόνων για το Βορειοηπειρωτικό Ζήτημα, αλλά ούτε χάρηκε την πολυπόθητη Ένωση της Κρήτης με τη Μητέρα Ελλάδα και δεν καμάρωσε την ύψωση της Ελληνικής Σημαίας στο Φρούριο Φιρκά στα Χανιά την 1η Δεκεμβρίου 1913, τότε που ο Σουρής έγραψε:

«Χαρά 'στους, που δεν σκιάχτηκαν με κανενός φοβέρα,
χαρά 'στους, όπου ζήσανε να δουν αυτή τη μέρα.
Κι αν αθανάτων μαχητών υπάρχουν ουρανοί,
χαρά 'στους, όπου στον Φιρκά κυττούν την γαλήνη».

Η Βόρεια Ήπειρος, η γη που άφησε την τελευταία του πνοή ο «Σπιρτικούτς» μαχόμενος για τη λευτεριά της και που αγκαλιάζει το σώμα του, είναι κι αυτή Πατρίδα του όπως η Κρήτη, που τον γέννησε. Τελικά είχε δυο μικρές ιδιαίτερες και μια μεγάλη Πατρίδα, την Ελλάδα.

Θα μείνει αιώνια στο Πάνθεον των ηρώων της Ελλάδας για να εμπνέει και να καθοδηγεί τους μεταγενέστερους ως σύμβολο πατριωτισμού, ηρωισμού, αυτοθυσίας και με το έργο της ζωής του, τον περίφημο ανεμόμυλό του, θα δίνει μαθήματα κοινωνικής προσφοράς στις επόμενες γενιές.

«Μάνα του η Ελλάδα, παιδί του ο ανεμόμυλος»



Η ύψωση της Ελληνικής Σημαίας από τον Αναγνώστη Μάντακα στο Φρούριο Φιρκά Χανίων κατά την επίσημη τελετή της Ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα την 1η Δεκεμβρίου 1913, που έγινε παρουσία του Βασιλιά Κωνσταντίνου, του Πρωθυπουργού Ελευθερίου Βενιζέλου, του Ναύαρχου Παύλου Κουντουριώτη, παιδιών αγωνιστών, πολλών επισήμων και πλήθους κόσμου.





Ο Αναγνώστης Μάντακας και ο Χατζημιχάλης Γιάνναρης, οι δύο μεγάλες ηρωικές μορφές των αγώνων της Κρήτης κατεβαίνουν από τον πυργίσκο του Φρουρίου Φιρκά Χανίων μετά την ύψωση της Ελληνικής Σημαίας στην επίσημη τελετή της Ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα, την 1η Δεκεμβρίου 1913.

Στο Οροπέδιο Λασιθίου

Στο Οροπέδιο Λασιθίου ο Ανδριάντας του Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκη «Σπιρτοκούτη» τοποθετημένος στην ανατολική είσοδο του χωριού του, δεσπόζει ως σύμβολο θυσίας στο βωμό της ελευθερίας και ως πρότυπο ήθους και προσφοράς. Πράξη ευγνωμοσύνης των Λασιθιωτών **στον Ήρωα, τον Εφευρέτη-Ευεργέτη τους, τον Πολιτικό, τον Άνθρωπο, τον Έλληνα!!!**



Ο Ανδριάντας του Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκη «Σπιρτοκούτη» στο χωριό του, το Ψυχρό του Δήμου Οροπεδίου Λασιθίου. Τα αποκαλυπτήρια έγιναν στις 25 Αυγούστου 1991 και είναι έργο του γλύπτη Ζάχου Μπεκιάρη.

Χωρίς αξίες και αρχές δεν ζει μια κοινωνία

«Με χέρι που τρέμει και με δέος αρχίζω
το δικό σου πορτραίτο απαλά ζωγραφίζω.
Συλληγοίζομαι πώς να του φτιάξω κορνίζα
κι επιλέγω ένα ξύλο απ' του Ψυχρού τη ρίζα.

Του Ψυχρού γέννημα ήσουν και θρέμμα
κομμάτι γης ποτισμένο με αίμα.
Το χωριό που παράφορα λάτρεψες
και ως σοφός το λαό του εμάγεψες.

Ποιο είναι το Ψυχρό και το Λασίθι
ας μάθουν σήμερα όλοι.
Είναι της αντρειάς και της τιμής το περιβόλι.

Την ταυτότητα σου άφησες
στου Λασιθιού τα περιβόλια
κι ο κόσμος όλος μιλεί γι' αυτά.
Κι αν σε σκέπασε η πλάκα και στον τάφο σιγείς
ρητορεύουν εκείνα στους μεγάλους της γης.

Εμείς εδώ οι Ψυχριανοί τώρα το συζητούμε
να φτιάξουμε πάρκο αισθητικό σίγουρα το μπορούμε.
50 ανεμόμυλοι να παίζουν τον αέρα
και το δικό σου όνομα να βρίσκεται πιο πέρα.

Γιατί ήρωες μας οδηγούν σ' όλη τα βήματά μας
και θα σταθούμε όρθιοι στα πόδια τα δικά μας».

Μαρία Λαγκωνάκη

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ



Αναμνηστικό μετάλλιο του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας για τα 100 χρόνια από την έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων 1912-13.



Αναμνηστικό κέρμα (2 ευρώ), που κυκλοφόρησε το 2013 για τα 100 χρόνια από την Ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα.

Εκδηλώσεις μνήμης για τα 100 χρόνια από τον ηρωικό θάνατο του Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκη «Σπιρτοκούτη».

Εκδηλώσεις μνήμης στο Οροπέδιο Λασιθίου για τα 100 χρόνια από τον ηρωικό θάνατο του Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκη (27 Ιανουαρίου 1913, στη μάχη του Πήλιουρι Χειμάρρας στον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο) πραγματοποιήθηκαν στις 11 και στις 18 Αυγούστου 2013 υπό την αιγίδα του Δήμου Οροπεδίου και οργανώθηκαν από τους Συλλόγους Λασιθιωτών Αττικής «Ο Δικταίος», Ηρακλείου «Το Οροπέδιο», Αγίου Νικολάου «Ο Δίας» και τον Πολιτιστικό Σύλλογο Ψυχρού «Ξένιος Ζεύς».

Κυριακή πρωί 11 Αυγούστου 2013

Ομιλία της κ. Έλενας Δρακωνάκη-Δετοράκη για τον Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκη με βάση το βιβλίο «Φόρος τιμής σ' έναν Ήρωα» της Παρασκευής Ι. Παπαδάκη, που αποτελεί τιμητική έκδοση για τα 100 χρόνια από το θάνατό του. Η ομιλία έγινε στην αίθουσα «Αντώνιος Βορεάδης» του Δημαρχιακού Μεγάρου Τζερμιιάδου, στα πλαίσια της εκδήλωσης για τη βράβευση των αριστούχων μαθητών Γυμνασίου και Λυκείου με

καταγωγή από το Οροπέδιο, που οργανώθηκε από τους Συλλόγους Λασιθιωτών Αττικής «Ο Δικταίος», Ηρακλείου «Το Οροπέδιο», Αγίου Νικολάου «Ο Δίας» υπό την αιγίδα του Δήμου και της Πνευματικής Εστίας Οροπεδίου Λασιθίου. Στην εκδήλωση διανεμήθηκε το αναφερόμενο βιβλίο στους βραβευθέντες μαθητές. Εγκωμιαστικά ήταν τα σχόλια, που έγιναν για το βιβλίο από τον παρευρισκόμενο ομότιμο καθηγητή του Πανεπιστημίου Κρήτης κ. Θεοχάρη Δετοράκη.

Κυριακή απόγευμα 11 Αυγούστου 2013

Στους καθιερωμένους ετήσιους «Δικταίους αγώνες» του Οροπεδίου Λασιθίου διανεμήθηκαν αθλητικές φανέλες στους συμμετέχοντες δρομείς από τον Πολιτιστικό Σύλλογο Ψυχρού Λασιθίου «Ξένιος Ζεύς», που έφεραν παράσταση με τον ανεμόμυλο για τα 100 χρόνια μνήμης του Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκη (χορηγία της εγγονής του τιμωμένου, Ευαγγελίας Γ. Παπαδάκη).

Κυριακή πρωί 18 Αυγούστου 2013

Στο Ψυχρό Λασιθίου έγινε επίσημο μνημόσυνο για τον Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκη με τη συμμετοχή Στρατιωτικών και Πολιτικών Αρχών, τοπικών οργανώσεων και πλήθους κόσμου.

Η εκδήλωση περιλάμβανε :

-Επιμνημόσυνη Δέηση στον Ιερό Ναό «Τριών Ιεραρχών και Τιμίας Ζώνης».

-Τρισάγιο μπροστά από τον Ανδριάντα του Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκη.

-Κατάθεση στεφάνων στον Ανδριάντα του Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκη από τον Εκπρόσωπο της Ιεράς Μητρόπολης Πέτρας, το Διοικητή της V Μεραρχίας Κρήτης Ταξίαρχο κ. Νικόλαο Χιονή, τον Αντιπεριφερειάρχη Κρήτης κ. Νικόλαο Καστρινάκη, το Δήμαρχο Οροπεδίου Λασιθίου κ. Γεώργιο Μηλιαρά, τον Πρόεδρο του Συνδέσμου Λασιθιωτών Αττικής κ. Αντώνιο Τζομπανάκη, την Πρόεδρο του Συνδέσμου Λασιθιωτών Ηρακλείου κ. Μαρία Λαγκωνάκη, τον Πρόεδρο του Πολιτιστικού Συλλόγου Ψυχρού κ. Περικλή Πιταροκοίλη και από την κ. Μαρία Γεωργίου Παπαδάκη, σύζυγο του πρωτότοκου γιού του τιμωμένου.

-Απόθεση ληκύθου με «χώμα» από το Πήλιο/ρι Χειμάρρας στον Ανδριάντα του Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκη από τον εγγονό του τιμωμένου,



Τρισάγιο μπροστά από τον Ανδριάντα του Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκη.



Κατάθεση στεφάνου στον Ανδριάντα του Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκη από το Στρατιωτικό Διοικητή της V Μερραρχίας Κρήτης, Ταξίαρχο κ. Νικόλαο Χιονή. (Φωτογραφία Γ. Βαρδάκη).



Κοπέλλες με παραδοσιακές ενδυμασίες κρατούν λήκυθο με «χώμα» από το Πήλινουρι της Χειμάρρας, προς απόθεσή του στον Ανδριάντα του Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκη.

κ. Ιπποκράτη Μαθιουδάκη, ως εκπρόσωπο των απογόνων. Το «χώμα» μεταφέρθηκε ειδικά για την εκδήλωση κατόπιν πρωτοβουλίας των εγγονών, Παρασκευής Παπαδάκη και Γεωργίου Ζάβρα, από το προαύλιο της εκκλησίας του Πήλινουρι, όπου σύμφωνα με μαρτυρίες ετάφη ο Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκης. Μετά την εκδήλωση η λήκυθος με το «χώμα» ενταφιάστηκε στο χώρο του Ανδριάντα.

-Επιμνημόσυνες ομιλίες από τον κ. Γεώργιο Παναγιωτάκη, συγγραφέα και ιστορικό ερευνητή, καθώς και από τον κ. Δημήτριο Χριστάκη, καθηγητή ΤΕΙ Ηρακλείου.

Συντονιστής της εκδήλωσης ήταν ο κ. Γεώργιος Χατζάκης ο συγγραφέας του βιβλίου «Το Αιολικό Πάρκο των Θεών. Οροπέδιο Λασιθίου», ο οποίος κατασκεύασε και ευγενώς παραχώρησε για την εκδήλωση δύο ομοιώματα του ξύλινου ανεμόμυλου του Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκη. Άλλο ένα ομοίωμα έχει τοποθετηθεί μόνιμα μπροστά από το Δημαρχιακό Μέγαρο του Οροπεδίου στο Τζερμιάδω, ως σύμβολο του Οροπεδίου Λασιθίου.

Στο πέρας της εκδήλωσης διανεμήθηκε δωρεάν στους παρευρισκόμενους το βιβλίο της Παρασκευής Ι. Παπαδάκη με τίτλο: «Φόρος τιμής σ' έναν Ήρωα» Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκης «Σπιρτοκούτης» (1860-1913).

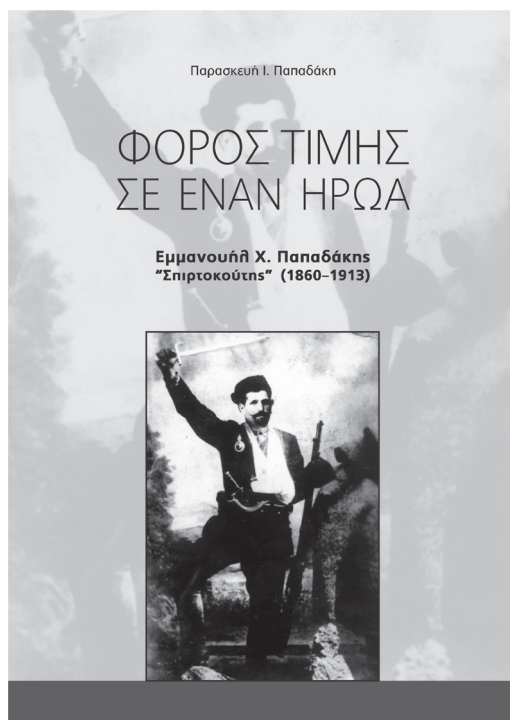
Ονοματοδοσία στο Δήμο Ηρακλείου

Ο Δήμος Ηρακλείου για να τιμήσει τη μνήμη του, έδωσε το όνομά του σε ένα δρόμο της πόλης του Ηρακλείου με την υπ' αριθμ. 516 / 2011 απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου.



Βιβλιοπαρουσίαση

Παρουσίαση του βιβλίου «Φόρος τιμής σ' έναν Ήρωα» Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκης «Σπιρτοκούτης» (1860-1913) της Παρασκευής Ι. Παπαδάκη έγινε από τον Ιστοριοδίφη κ. Ι. Μ. Καραβαλλάκη στην εφημερίδα «Ανατολή» Αγίου Νικολάου Κρήτης (Σάββατο και Κυριακή 2 και 3 Νοεμβρίου 2013). Ο κ. Καραβαλλάκης ανέλυσε λεπτομερώς το περιεχόμενο του βιβλίου, το χαρακτήρισε δε ως το καλύτερο ενθύμιο από την εκδήλωση μνήμης των 100 χρόνων.





Ομοίωμα του ξύλινου αντιληπτικού ανεμόμυλου του Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκη «Σπιρτοκούτη» μπροστά από το Δημαρχιακό Μέγαρο στο Τζερμιάδω, ως σύμβολο του Οροπεδίου Λασιθίου. (Κατασκευή Γεωργίου Χατζάκη).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- «Έσπερος», αρ. τεύχ. 8, Λειψία 15/27 Αυγούστου 1881.
- Νικολάου Σταυράκη. Στατιστική του πληθυσμού της Κρήτης. «Παλιγγενεσία». Αθήναι 1890.
- Κρητικός Κώδιξ. Β΄ έκδοσις, τεύχος Α΄ και Β΄. Τυπογραφείο Γενικής Διοικήσεως Κρήτης. Εν Χανίοις 1893.
- Μανούσου Κούνδουρου (Μ.Ρ.Κ.). Υπόμνημα των Χριστιανών της Κρήτης. Ν. Ταρουσοπούλου. Αθήναι 1895.
- Ηλία Ι. Οικονομοπούλου. Ιστορία του Ελληνοτουρκικού Πολέμου-Τα Κρητικά. Φέξη. Αθήναι 1897.
- Ηλία Βουτιερίδου. Ημερολόγιον του τάγματος των επιλέκτων Κρητών. Σπ. Τσαγκάρης. Αθήναι 1898.
- Τράπεζα Κρήτης. Σύμβασις-Καταστατικό. Νόμοι περί εκδόσεως τραπεζικών γραμματίων. Αθήναι 1899.
- Σ. Α. Παπαντωνάκη. Κρητικά. Συλλογή εγγράφων (26 Ιουνίου 1897 έως 9 Δεκεμβρίου 1898). Φραντζεσκάκη. Εν Χανίοις 1901.
- Νόμος Τελωνειακός. Εκ του Τυπογραφείου της Κυβερνήσεως της Κρητικής Πολιτείας. Εν Χανίοις 1901.
- Ν. Κουσουρελιάκη. Κώδικες Κρητικής Πολιτείας. Ε. Δ. Φραντζεσκάκης. Εν Χανίοις 1902.
- Παναγιώτη Κ. Κριάρη. Ιστορία της Κρήτης. Χανιά 1902 και Αθήναι 1930.
- Η Εν Κρήτη Εκπαίδευσις. Κρητική Πολιτεία. Ανωτέρα Διεύθυνσις της Παιδείας και της Δικαιοσύνης. Τυπογραφείο Κρητικής Πολιτείας. Εν Χανίοις 1904.
- Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας, τεύχος 2ο , έτος Ζ΄, αριθ. 59, Χανιά 21 Οκτωβρίου 1905 και τεύχος 1ο , έτος Η΄, αριθ. 30, Χανιά 30 Ιουνίου 1906 και τεύχος Δ, Πρακτικά Β΄ Συντακτικής των Κρητών Συνελεύσεως, Συνεδρία Δ΄, 1906.
- «Νέα Έρευνα» Χανίων. Αρ. φύλλων 302/1906, 303/1906, 304/1906.
- Στεφ. Ξανθουδίδου. Η Κρήτη. Ελευθερουδάκης. Αθήναι 1909.
- Εφημερίς της Κυβερνήσεως, τεύχος Α΄, αρ. φύλλ. 316, Αθήναι 5 Οκτωβρίου 1912.
- Henri Couturier. "Η Κρήτη" κατά μετάφραση Τιμοθέου Βενέρη. Ηράκλειο 1912.
- Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Ελληνικής Βουλής της Α΄ Συνόδου της ΙΘ Βουλευτικής Περιόδου (19/5/1912-30/9/1913). Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, Αθήναι 1913.
- Α. Κωνσταντινίδη. Πανόραμα του πολέμου 1912-1913. Εστία. Αθήναι 1913.

- Τρίφωνος Ε. Ευαγγελίδου. Οδηγός της Νέας Ελλάδας. Μπαϊδεκερ. Ευστρατίου κ' Δελή. Αθήναι 1913.
- Λεοντίου Κ. Λεοντίου. Το Αλβανικό ζήτημα. Η αλήθεια και οι Ιταλικές Αλβανοπληξίαι. Αθήναι 1913.
- Ηλία. Ι. Οικονομόπουλου. Ιστορία του Βαλκανοτουρκικού Πολέμου. Πετράκος. Αθήναι 1914.
- Κωνσταντίνου Χ. Σκενδέρη. Λεύκωμα Αγωνιστών Αυτονόμου Ηπείρου 1914. Έκδοση Κ. Σκενδέρη. Αθήναι.
- Ιστορία του Ελληνοτουρκικού πολέμου 1912-1913. Ατλαντίς. Νέα Υόρκη 1914.
- Αναμνηστικό Λεύκωμα Πανελληνίου Συλλόγου Γυναικών 1912-1914. Αθήναι.
- Ιστορία του Βαλκανοτουρκικού πολέμου. Σίμωνος Μολοσσού. Παπαδημητρίου. Αθήναι 1914.
- Rene Puaux. Η Δυστυχισμένη Ήπειρος. Φέξη. Αθήναι 1914.
- Αριστείδου Κριάρη. Αυτοβιογραφία. Α. Δ. Φρατζεσκάκη. Αθήναι 1916.
- Χάρτης Εθνογραφικός της Βορείου Ηπείρου του 1913. Γενικόν Στρατηγείον Ελληνικού Στρατού 1919.
- Μανούσου Ρ. Κούνδουρου. Ημερολόγιον. Ιστορικά και Διπλωματικά Αποκαλύψεις. Σπυρ. Γ. Βαρδάκη. Αθήναι 1921.
- Ιωάννου Θεοφανίδου. Η ιστορία του Ελληνικού Ναυτικού 1909-1913. Αθήναι 1923.
- Γ. Θ. Φεσσόπουλου. Η Ελλάς εις τους Βαλκανικούς πολέμους του 1912-1913. Καμινάρη. Αθήναι 1925.
- Σπυρομήλιου. Απομνημονεύματα της Δευτέρας Πολιορκίας του Μεσολογγίου 1825-1826. Ι. Βλαχογιάννη. Αθήναι 1926.
- Νικολάου Νικηάμπα. Το Λεύκωμα των Αγωνιστών 1912-1922. Αθήναι 1927.
- Κωνσταντίνου Χ. Σκενδέρη. Ο Βορειοηπειρωτικός αγώνας 1914. Τύποις Κωνσταντινουπόλεως. Αθήναι 1929.
- Μεγάλη Στρατιωτική και Ναυτική εγκυκλοπαίδεια, τόμος 6ος, Υπουργείο Στρατιωτικών, Αθήναι 1930.
- Αγώνες και Νεκροί 1830-1930, τόμος 1ος, Υπουργείο Στρατιωτικών, Αθήναι 1930.
- Ελληνικός Ορειβατικός Σύνδεσμος. Άλμπουμ 1931.
- Ο Ελληνικός Στρατός κατά τους Βαλκανικούς πολέμους του 1912-1913. Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, Αθήναι 1932, 1940 και εκ της Διευθύνσεως Ιστορίας Στρατού, Αθήναι 1987, 1991.
- Επαμ. Μπαμπούρη. Το Ναυτικό μας κατά τους Βαλκανικούς πολέμους 1912-1913. Αθήναι 1939.

- Ηλία Β. Κώνστα. Το Βορειοηπειρωτικό Ζήτημα. Αθήναι 1951.
- Ανδρέας Σκανδάμης. Πρίγκιψ Γεώργιος. Η ζωή και το έργο του. Αθήναι 1955.
- Πρίγκιπας Γεωργίου της Ελλάδος. Αναμνήσεις εκ Κρήτης (1898-1906). Αθήναι 1959.
- Ευαγγέλιου Σπ. Ψήμα. Το ολοκαύτωμα των Ηπειρωτών Αγωνιστών εν Φραγκοκαστέλλω. Αλεξάνδρεια 1959.
- Ι. Μ. Χριστοφοράκη. Κρήτη. Ν. Αθικιώτης. Αθήναι.
- Κρητική Πρωτοχρονιά. Αθήνα 1963.
- Χρύσανθου Ε. Καρύδη. Υπόμνημα-Μελέτη περί του Οροπεδίου Λασιθίου. Εκ του Συνδέσμου των εν Ηρακλείω Λασιθιωτών. Ηράκλειο 1965.
- Λάμπρου Π. Σπύρου (Βουνιώτη). Η Χειμάρρα. Εθνικού Συνδέσμου Χειμαρριωτών «τα Ακροκεραύνια». 1966.
- Μίλτου Μ. Σπυρομήλιου. Ελλάδα και Αλβανία. Αθήναι 1966.
- Ι.Σ.Αλεξάκη. Οι Ελληνικοί Απελευθερωτικοί Πόλεμοι 1912-1913. Αθήναι 1967.
- Αλέκου Ζωγράφου. Η Ελληνικότητα της Βορείου Ηπείρου και το βαθύτερο νόημα της επανάστασής του 1914. Η Βόρειος Ήπειρος. Αθήναι 1967.
- Γεωργίου Αχιλλ. Βαρβαρέσου. Δροσουλίτες, Ήπειρος-Κρήτη. Ηπειρωτική Εταιρεία Αθηνών. Αθήναι 1967.
- Ι. Σ. Αλεξάκη. Ο πρώτος στρατός της Κρήτης. Η Κρητική Πολιτοφυλακή. Αθήναι 1969.
- Μιχαήλ Ηλ. Κοζύρη. Λασιθί. Αθήναι 1969.
- Δημητρίου Κορωνάκη. Κρήτη «Πάνθεον Αθανασίας». Αθήναι 1972.
- Κωνσταντίνου Δ. Σβολόπουλου. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η πολιτική κρίσις εις την Αυτόνομον Κρήτην 1901-1906. Ίκαρος. Αθήναι 1974.
- Στέργιου Γ. Σπανάκη. Η Κρήτη, τόμος Α΄ και Β΄, Έκδοση 3η. «Σφακιανός». Ηράκλειο Κρήτης.
- Μαριάνθη Μελισσουργάκη-Αρφαρά. Δημοτικά τραγούδια της Κρήτης-χωριού Μάρθας Ηρακλείου. Κάμειρος. Αθήνα 1986.
- Αρετή Τούντα-Φεργάδη. Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας. (1912-1934). Παρατηρητής. Θεσσαλονίκη 1988.
- Θεοχάρη Δετοράκη. Ιστορία της Κρήτης. Ηράκλειο Κρήτης 1990.
- «Η Δίκη», Αθήνα, αρ. φύλλων 6/1990, 9/1991.
- Κώστας Χατζηαντωνίου - Αθανάσιος Κόρμαλης. Χειμάρρα. Το άπαρτο κάστρο του Ελληνισμού. Πελασγός. Αθήνα 1995.
- Ο Βορειοηπειρωτικός Αγώνας. Διεύθυνσις Ιστορίας Στρατού. Γενικό Επιτελείο Στρατού. Αθήνα 1997.
- Χριστίνα Πιτούλη-Κίτσιου. Οι Ελληνοαλβανικές σχέσεις και το Βορειοη-

πειρωτικό Ζήτημα την περίοδο 1907-1914. Ολκός. Αθήνα 1997.

-Ι. Μ. Καραβαλλάκης. Διοικητική οργάνωση και οι παλιοί Δήμαρχοι στο Οροπέδιο Λασιθίου . «Μεσόγειος» Ηρακλείου, Ιανουάριος 1998.

-Στ. Ξεζωνάκης, Ι. Ξεζωνάκης. Ψυχρό. Εκατό πενήντα χρόνια. Αθήνα 2003.

-Δ. Παυλιόπουλος, Ε. Κίττα κ.α. Η Συλλογή Προσωπογραφιών του Πανεπιστημίου Αθηνών. Αθήνα 2009.

-Ι. Μ. Καραβαλλάκη. Οι ανεμόμυλοι του Οροπεδίου Λασιθίου. Κρητικό Πανόραμα, τεύχος 32. Αθήνα 2009.

-Γεωργίου Ι. Παναγιωτάκη. 20ος αιώνας. Ιστορία των κρητικών αγώνων εκτός Κρήτης. Κρήτη 2010.

-Γεωργίου Εμμ. Χατζάκη. Το Αιολικό Πάρκο των Θεών. Οροπέδιο Λασιθίου. Λασιθί 2011.

-Γιάννης Δημ. Παπαναγιώτου. Σπύρος Ι. Ματσούκας. Ο Εθνικός Ζητιάνος και Σαηπιγκτής της Λευτεριάς. Λαμία 2012.

-«Το Λασιθί», Αθήνα, αρ. φύλλων 5/2011, 9/ 2012, 11/2012, 14/ 2013, 15/ 2013.

-Κατάλογος Γραμματοσήμων και Ταχυδρομική Ιστορία. Ελλάδα 2014. Τόμος 1ος και 3ος . Α. Καραμίτσος. Θεσσαλονίκη 2013.

-Παρασκευή Ι. Παπαδάκη. «Φόρος τιμής σε έναν ήρωα» Εμμανουήλ Χ. Παπαδάκης "Σπιρτοκούτης" (1860-1913). Αθήνα 2013.

-Μιχάλης Παπαηλιάκης. Οι Αγωνιστές Των Κρητικών Επαναστάσεων. Ανδριάντες και Προτομές. Μύστις. Ηράκλειο Κρήτης 2013.

-Ιωάννης Ευαγγ. Σταμέλος. Λασιθί, οι άνθρωποι και ο τόπος. Οσελότος. Αθήνα 2014.

ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΙΚΑ ΛΕΞΙΚΑ

«Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν Ελευθερουδάκη». Αθήναι 1927-1932. Λήμματα: Σπυρομήλιος, Χειμάρρα.

«Νεότερον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν Ηλίου». Αθήναι 1948-1950. Λήμματα: Σπυρομήλιος, Χειμάρρα.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

-Th. Le blanc. Croquis D' Apres Nature faits pendant trois ans de sejour en Grece et dans le Levant. Paris 1833.

-Edward Lear. Journals of a landscape painter in Albania, Illyria. London 1852.

-Georges Perrot. L' ile de Crete. Paris 1867.

-Jules Ballot. Histoize de l' insuzzection Cretoise. Paris 1868.

-The Illustrated London News. Feb. 27, 1897.

- L' Illustration. Paris. 13 Mars 1897.
- Le tour du Monde. Paris 1898.
- C. Marty. Carte des Balkans. Theatre de la Guerre. Carte editee par "Le Petit Journal". Paris 1912.
- Aubyn Trevor-Battye. Camping in Crete. Witherby. London 1913.
- Gabriel Louis-Jaray. L' Albanie inconnue. Hachette. Paris 1913.
- L' Illustration. Paris 24/5/1913.
- Rene Puaux. La Malheureuse Epire. Paris 1914.
- Raymond Poincare. Les Balkans en feu 1912. Paris 1926.
- Dr. Helmuth Th. Bossert. Griechenland. Berlin 1928.
- Rene Puaux. Greece. Paris 1932.
- P. Mamopoulos. Documents officiels concervant l' Epire du Nord (1912-1935), 1935.
- Griechenland, Atlantis, Berlin-Zurich 1937.
- M. Monmarche et E.L.Tillion. Les Pays D' Europe. Paris 1937.
- Jean Charbonneaux. Bilder Aus Griechenland. Paris 1953.
- Toni Schneiders. Kreta. Zurich 1959.
- Johannes Gaitanides. Die Griechischen Inseln. Munchen 1962.
- Franz Alhterr, Hanni Guanella. Kreta. Zurich 1971.

ΑΡΧΕΙΑ

- Αρχείο Ιστορικών Εγγράφων Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος.
- Αρχείο Ιδρύματος Ιστορίας του Ελευθερίου Βενιζέλου και της Αντίστοιχης Εθνικής Περιόδου-Λέσχης Φιλελευθέρων. Έδρα Αθήνα.
- Αρχείο Συγγραφέων.





